

RAPPORT 355

2010

På pojkarnas planhalva?

Ämnet idrott och hälsa ur ett
jämnställdhets- och likvärdighetsperspektiv

Skolverket

Beställningsuppgifter:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-postadress: skolverket@fritzes.se

Beställningsnummer: 10:1214
ISSN: 1103-2421
ISRN: SKOLV-R-355-SE

Grafisk produktion och illustrationer: AB Typoform
Omslagsfoto: iStockphoto
Tryck: DanagårdLitho
Upplaga: 3 000
Stockholm 2010

På pojkarnas planhalva?

Ämnet idrott och hälsa ur ett jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv

Innehåll

Förord 6

Sammanfattning 7

Regeringsuppdraget 7

Elevs aktivitet 7

Elevs närvaro 8

Elevs lärande 8

Elevs attityder 10

Skillnader mellan elevs betyg 11

Flickor och pojkar som inte når målen i idrott och hälsa 11

Skolverkets slutsatser 12

1. Inledning 14

Regeringsuppdraget och Skolverkets tolkning 14

Syfte och frågeställningar 16

Empiri 16

Rapportens disposition 17

2. Tidigare studier 18

Forskning om ämnet idrott och hälsa 18

Skolverkets studier om idrott och hälsa 24

Skolinspektionens studier av ämnet idrott och hälsa 27

Sammanfattning 28

3. Skolverkets statistik om elevs betyg i ämnet 29

Flickor har lägre måluppfyllelse än pojkar 29

Flickor har lägre betyg än pojkar 30

Sammanfattning 31

4. Lärarna om vad som ska läras ut 32

Hur förstår lärarna kunskapsobjektet? 32

Lärarnas syn på målbeskrivningar 33

Sammanfattning 35

5. Undervisningens organisering och innehåll 36

Ramfaktorer som begränsar måluppfyllelsen 37

Vilket undervisningsinnehåll blir det? 38

Könsmönster på lektionerna 42

Sammanfattning 43

6. Elevernas attityder, engagemang, inflytande och närvaro 44

Elevernas attityder, engagemang och inflytande 44

Elevernas observerade attityder och engagemang 45

Elevernas uppfattningar om lärandet 46

Närvaro och frånvaro 46

Sammanfattning 48

7. Lärarna om betyg och måluppfyllelse 49

Lärarnas syn på bedömningskriterier 49

Diskrepans mellan kunskapsmål och bedömningskriterier 49

Vad krävs för att få G/MVG? 50

Vad bedöms och hur sätter lärare betyg? 51

Betygssättning och kön 52

Sammanfattning 53

8. Lärarnas genusmedvetenhet och elevers villkor 55

Genusmedvetenhet och kunskaper om jämställdhet 55

Genusmedvetenheten varierar 56

Lärarstrategier för att motverka dominerande könsmonster 57

Lärarstrategier för en inkluderande undervisning 60

Betydelsen av kontexten och lärarnas
bakgrund för undervisningen 61

Sammanfattning 62

9. Avslutande diskussion och slutsatser 64

Inledning 64

Elevs aktivitet 64

Elevs närvaro 65

Elevs lärande 66

Elevs attityder 68

Skillnader mellan elevs betyg 71

Elevs som inte når målen i idrott och hälsa 73

Slutsatser 74

Fysisk aktivitet inte anpassad efter elevs olika förutsättningar 74

Lärares genusmedvetenhet och
bedömningsförmåga behöver utvecklas 74

Genus kan inte ensamt förklara bristfällig måluppfyllelse 75

Referenser 76

Hemsidor 80

Lagar 80

Bilaga 1. Urval och metod 81

Enkätstudien 81

Fördjupningsstudien 83

Fallstudien 84

Bilaga 2. Kursplan för idrott och hälsa 87

Ämnets syfte och roll i utbildningen 87

Bedömning i ämnet idrott och hälsa 90

Förord

Skolverket fick i 2008 års ändring av regleringsbrev (U2008/7389/S) i uppdrag att:

Kartlägga ämnet idrott och hälsa i grundskolan utifrån ett jämställdhetsperspektiv med särskilt fokus på aktivitet, skolornas organisering av ämnet samt undervisningens utformning. Uppdraget ska slutrapporteras till regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 31 december 2010.

Uppdraget ingår som en del i regeringens Uppdrag att genomföra jämställdhetsåtgärder i skolan (U2006/9049/S).

Skolverket har tolkat att uppdraget innebär att sammanställa och fördjupa kunskap om flickors och pojkars villkor och resultat i ämnet idrott och hälsa. Skolverket har genomfört uppdraget med hjälp av en forskargrupp vid Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH). Där ingår projektansvarig professor Håkan Larsson, fil dr Birgitta Fagrell, fil mag Susanne Johansson, fil dr Suzanne Lundvall, fil dr Jane Meckbach och docent Kerstin Redelius.

Projektgruppen vid Skolverket har bestått av Ann Frisell Ellburg (projektledare fr o m januari 2010), Charlotte Mannerfelt, AnnSofi Persson Stenberg (projektledare fr o m 2008) från Enheten för Analys och utredning samt Stefan Erson från enheten för Utbildningsstatistik. Pia-Lotta Sahlström från Utvecklingsavdelningens jämställdhetsprojekt har också bistått projektet.

Stockholm i december 2010

Helen Ängmo
Tf generaldirektör

Ann Frisell Ellburg
Undervisningsråd

Sammanfattning

Regeringsuppdraget

Föreliggande rapport är en redovisning av ett regeringsuppdrag, en kartläggning av ämnet idrott och hälsa (U2008/7389/S) som ingår som en del i satsningen Uppdrag att genomföra jämställdhetsåtgärder i skolan (U2006/9049/S).

Syftet med kartläggningen är att öka kunskapen om elevers jämställda och likvärdiga villkor i idrott och hälsa genom följande preciserade frågeställningar:

- Vilka faktorer har betydelse för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder till ämnet i sin helhet och till olika delmoment?
- Hur kan vi förstå de skillnader som finns mellan flickors och pojkars betyg i idrott och hälsa?
- Hur kommer det sig att vissa flickor och pojkar inte når målen i idrott och hälsa?

Särskilt fokus har lagts på att öka kunskapen om vilken betydelse innehållet i och organiseringen och utformningen av ämnet har för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder liksom resultat och måluppfyllelse.

En forskargrupp vid Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH) i Stockholm har på uppdrag av Skolverket genomfört en studie med tre delstudier: en enkätstudie, en intervjustudie och en observationsstudie som ligger till grund för att besvara Skolverkets regeringsuppdrag.¹ Betoningen ligger på hur lärare i idrott och hälsa uppfattar sitt ämne, sin undervisning och sina elevers engagemang.

Elevers aktivitet

Föreliggande studie visar sammantaget att undervisningens organisering och utformning samt innehåll påverkar elevernas aktivitet. När elever uppfattar att syftet med lektionen är att prestera och tävla ser inte alla elever det som meningsfullt. Denna tävlingslogik kan också få en rad bieffekter som kan leda till att eleverna slarvar igenom övningar utan reflektion över rörelsens kvalitet. Det kan i sin tur få till följd att deras aktivitetsgrad sjunker.

Ett tydligt mönster är att undervisningen inte alltid utformas på båda könen villkor. Ibland används särundervisning som en tillfällig strategi att

1. Se bilaga 1 för en mer detaljerad beskrivning av urval och metod. Se Larsson, Håkan m. fl. (2010). "Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse". Gymnastik- och idrottshögskolan.

underlätta för framför allt ”de blyga flickorna” som inte tar för sig. Detta kompensande synsätt förändrar emellertid inte könsmönstren på djupet. Det kan snarare bidra till att lärarna har lägre förväntningar på flickors kunskaper och att de därför undervärderas. En uppfattad lägre aktivitet eller förmåga hos flickor kan bero på ett ”osynliggörande” av kunskap. Den kunskap som kommer till uttryck inom idrott och hälsa har både att göra med vilket innehåll och vilka aktiviteter som erbjuds. Idrottsaktiva pojkar ges med andra ord företräde framför idrottsaktiva flickor och icke-idrottsaktiva pojkar och flickor, visar denna studie.

Elevers närvaro

Hälften av lärarna uppger i enkätsvaren att närvaron bland eleverna överstiger 90 procent, något färre anger att närvaron ligger mellan 80 och 90 procent. Hälften av lärarna anger att det går att bli befriad från vissa delar av undervisningen i idrott och hälsa, var femte anger att det går att bli befriad från hela undervisningen i ämnet. Nästan hälften uppger att de innevarande termin har elever som är befriade.

Det tycks m a o finnas ett utrymme i det här ämnet att inte delta. Det händer t o m att elever blir befriade från ämnet på oklara grunder. Det kan innebära att elever inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd. När det gäller befrielse från obligatoriska inslag så skärps kraven i nya skollagen.²

Elevers lärande

En faktor av stor betydelse för elevers lärande hänger samman med ämnets kunskapsobjekt. Det råder inte konsensus kring vilken kunskap som ska förmedlas i ämnet idrott och hälsa. Ämnesinnehållet hämtas från flertalet intressenter. Inte minst utövar föreningsidrotten ett stort inflytande visar ett flertal studier som omnämns i rapporten. Dessutom är många lärare i ämnet själva föreningsidrottsaktiva inom idrottsrörelsen. I föreliggande studie blir det uppenbart att det finns en osäkerhet bland lärare vad de ska lära ut. Studien visar att lärare i regel sällan förlitar sig på kursplanerna. Det händer också att de tolkar kursplanerna på ett sätt som avslöjar oklarheter i styrdokumentet. Det kan t.ex. råda en diskrepans mellan vad som står i kursplanernas bedöm-

2. En elev (i grundskolan och motsvarande skolformer) får på begäran av elevens vårdnadshavare befrias från skyldighet att delta i obligatoriska inslag i undervisningen om det finns synnerliga skäl. Ett sådant beslut får endast avse enstaka tillfällen under ett läsår. Det är rektorn som beslutar om befrielse. Rektorn får inte uppdra åt någon annan att fatta sådana beslut. Föräldrarnas inställning till och engagemang i ämnet liksom föräldrakontakten kan också vara viktig för elevernas attityd, närvaro och resultat i ämnet, visar föreliggande studie. Se 7 kap. 19 § nya skollagen (2010:800)

nings- och strävansmål och hur lärarna uppfattar målet med ämnet och dess kunskapsobjekt. Den här osäkerheten kring vad som ska läras ut påverkar kunskapsinhämtningen hos eleverna. Vad gäller innehållet kommuniceras det sällan, utan lärarna tar för givet att eleverna vet vad som ska göras och undervisningen följer en återkommande mall. Eftersom undervisningens innehåll är en förenklad nivå av det som idrottsföreningar förmedlar innebär det dessutom att många elevers huvudsakliga lärande i idrott och hälsa sker utanför skolan. Dessutom gynnar ett sådant ämnesinnehåll de elever som redan är idrottsaktiva. Både flickor och pojkar är idrottsaktiva på sin fritid i t.ex. bollsport och friidrott. Fler pojkar än flickor är t.ex. aktiva utövare av fotboll och innebandy. När ämnets innehåll får en stor tyngdpunkt på bollsporter tenderar detta att gynna pojkars intresse och prestationer i ämnet.³

Föreliggande studie bekräftar också andra studier, t.ex. Skolinspektionens tillsyn, att det ofta förekommer elevledda lektioner i årskurs 9. Föreliggande studie visar också att det händer att nivån kan vara alltför hög, över kamraternas kompetensnivå.

En ytterligare brist i lärprocessen är att elever sällan verkar få utrymme för diskussion och reflektion eller återkoppling efter lektionerna, utom i undantagsfall. Elevers lärande påverkas även av hur ämnet är organiserat. Det varierar i de undersökta skolorna. Olika skolor har olika ramfaktorer att ta hänsyn till. Låg tidstilldelning per vecka och dålig tillgång till lokaler, korta raster och långa avstånd kan innebära snäva marginaler för eleverna att förflytta sig till gymnastiklokalerna.

Det framgår dessutom också av studien att lärandet påverkas om klassen är trygg eller otrygg. I trygga klasser har lärarna större möjligheter att arbeta mer mål- och individrelaterat. Det kan handla om att utifrån den lokala kursplanen arbeta med olika projekt som ska leda mot målpuppfyllelse. I otrygga klasser handlar det snarare om att få lektionen att fungera. Hur klassen fungerar kan i sin tur hänga samman med den sociala kontexten, visar föreliggande studie. I skolor där lärarna upplever sig ha föräldrarnas stöd och där både elever och lärare vinnlägger sig om att ta reda på vad som krävs för att nå höga betyg, verkar det vara lättare att utveckla ämnesinnehållet på olika sätt. Med moti-

3. Riksidrottsförbundets siffror visar att betydligt fler pojkar i åldersgruppen 13–20 år utövar t.ex. fotboll och innebandy. 44 procent av pojkarna och 29 procent av flickorna spelar fotboll. 21 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna spelar innebandy. Medan hela 22 procent av flickorna i den åldersgruppen ägnar sig åt ridsport utövar 13 procent av pojkarna ishockey och golf. Handboll utövar flickorna i något högre grad än pojkar: 8 procent mot 6 procent. 8 procent av flickorna utövar gymnastik. Eftersom t.ex. gymnastik och ridsport inte på samma sätt premieras i undervisningen av ämnet idrott och hälsa drar flickorna det kortaste strået när det gäller vilka slags fritidsidrotter som gynna dem i ämnet. (Se <http://www.rf.se>. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror*. (Pdf) *Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*.)

verade elever som har en hög målsättning och i skolor där det finns en god föräldrakontakt, verkar lärarna i högre utsträckning utgå från nationella och lokala styrdokument. Då kan de också fokusera på hälsa, teoretiska kunskaper i ämnet samt fler och olika typer av aktiviteter och därigenom motverka traditionella könsmonster, visar studien.

Elevers attityder

I likhet med tidigare studier pekar denna studie på att de flesta elever, både flickor och pojkar, är positiva till ämnet. En högre andel pojkar är dock positiva till ämnet. Pojkar anser även i högre grad att de får visa vad de kan på lektionerna.

Elever med en positiv inställning till ämnet presenteras av vissa lärare som både psykosocialt och fysiskt välmående elever som ofta föreningsidrottar på fritiden, tycker om skolan i allmänhet och visar intresse och motivation för ämnet samt ofta som betygsorienterade. Fram träder en bild av den ideala eleven som i vissa avseenden förväntas göra sitt bästa när det gäller individuella prestationer, samtidigt som de i andra sammanhang, t.ex. lagsporter, ska anpassa sig och visa prov på ledarskapsförmåga.

I motsats till den ideala eleven beskriver en del lärare en negativt inställd elev, som har låg självkänsla, som inte är föreningsidrottsaktiv eller fysiskt aktiv på fritiden och som ofta är negativt inställd till skolan i allmänhet. I studien framkommer att många lärare trots sin ambition att värna de negativt inställda eleverna inte lyckas göra det. Det kan bero på en avsaknad av djupare förståelse för negativt inställda elevers situation. Det framkommer i studien att lärarna själva ofta identifierar sig med de positivt inställda, föreningsidrottsaktiva eleverna. En del lärare anser att det är de negativt inställda elevernas eget fel att de inte lyckas och därmed undgår dessa lärare att se vilka hinder som finns för eleverna att nå godkänt.

En förklaring till vissa elevers låga närvaro och bristande intresse för ämnet, men som inte fördjupas nämnvärt i föreliggande studie, kan vara ämnets fokus på kroppen och kroppslig förmåga. De elever som av olika anledningar inte tycker att de lever upp till de ideala kroppsliga förväntningarna kan uppfatta att ämnet inte angår just dem. Det kan kanske också handla om en rädsla för omklädningsmomentet, vilket andra Skolverksstudier visar, varför man undviker dessa lektioner.⁴

4. Se *Skolverket*. (2010a) Rapport nr 341, *Skolverket* (2010b) rapport nr 344. *Skolverket*. (2009) Rapport nr 326. *Skolverket* 2005a,b.

Skillnader mellan elevers betyg

Idrott och hälsa är det enda av grundskolans ämnen där flickor har sämre betyg än pojkar. Det gäller såväl genomsnittligt betyg, som andel Mycket väl godkänt, Väl godkänt och andel som inte når Godkänt. Förhållandet mellan flickors och pojkars betyg gäller oavsett föräldrars utbildningsnivå och om de har svensk eller utländsk bakgrund. Precis som i andra ämnen har barn till högutbildade och svenskfödda föräldrar bättre betyg och måluppfyllelse än övriga elever.

Föreliggande studie uppenbarar också att det finns en diskrepans mellan statliga kursplaner och vad som ska bedömas. Lärarna verkar därmed vara osäkra på vad som ska bedömas och betygssättas. Det verkar vara lätt hänt att man som lärare retirerar till bedömningskriterier som är tydligt kvantifierbara i brist på kriterier som i högre utsträckning bygger på den nationella kursplanens mål.

De flesta av de intervjuade lärarna resonerar i könsneutrala termer när det gäller bedömning och betygskriterier. Detta rimmar visserligen både med det målrelaterade betygssystemets betoning på individens kunskapsnivå och med ämnets hälsoperspektiv. Men samtidigt har pojkar alltjämt något högre betyg än flickor. En tolkning kan därför vara att de betyg som sätts bygger på tävlingsidrottsliga och kvantitativa mått på förmåga i aktiviteter, som fler pojkar än flickor har erfarenhet av från sin fritid, t.ex. målspeleddrottning såsom fotboll och innebandy.⁵

Det kunskaps-, mål- och individorienterade synsätt som ligger till grund för bedömning och betygssättning kan emellertid utmana detta förhållande, visar föreliggande studie. Den ökade betoningen på hälsa, menar en del av de intervjuade lärarna har bidragit till att flickorna ”kommit igen” i ämnet. En lärare framhåller t.ex. att denna utveckling lett till att flickor får högre betyg jämfört med pojkar: ”Kunskaper har stor betydelse och då tar tjejerna över killarna”. Det visar sig dock att ”hälsa” för denne lärare, liksom för många andra lärare i idrott och hälsa, likställs med *teoretiska* kunskaper (i förhållande till idrott och hälsas *praktiska* kunskaper, dvs. idrottsliga färdigheter).

Flickor och pojkar som inte når målen i idrott och hälsa

Ett av skälen till att elever inte når målen och får godkänt i ämnet är att de inte deltar i lektionerna. Ett annat är simning. Flickors något lägre måluppfyllelse och resultat i idrott och hälsa kan delvis relateras till att enstaka flickor och grupper av flickor väljer att inte hävda sig i det ”rum” som idrotten i skolan

5. Se www.rf.se. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*. (Pdf).

utgör. Men genus kan dock inte ensamt förklara skillnader i betyg och måluppfyllelse. Det visar sig t.ex. i Skolverkets statistik. Den pekar på att flickor med utländsk bakgrund oftare saknar betyg i idrott och hälsa jämfört med flickor med svensk bakgrund och pojkar med både utländsk och svensk bakgrund.⁶ Samtidigt visar resultaten i föreliggande studie att detta förhållande är avhängigt ytterligare faktorer. En sådan faktor är familjens resurser, om föräldrarna t.ex. kan orientera sig i det svenska skolsystemet och aktivt stötta sina barns skolgång. En annan är hur skolans resurser ser ut: om skolan har möjlighet att organisera undervisningen t.ex. så att könsåtskiljd undervisning i simning kan ske; om läraren är öppen för flexibla lösningar och kunnig i frågor som rör exkludering/inkludering. Statistiken pekar således på ett förhållande som i större eller mindre utsträckning går att påverka beroende på specifika omständigheter.

Samma sak gäller i förhållande till variabeln föräldrarnas utbildningsbakgrund. Skillnaderna i elevernas måluppfyllelse i idrott och hälsa mellan elever till föräldrar med förgymnasial, gymnasial respektive eftergymnasial utbildning tycks vara större än de skillnader som har med genus eller med svensk eller utländsk bakgrund att göra.⁷ Dessutom kan bristande måluppfyllelse kopplas till den sociala kontexten, dvs. i vilket område skolan ligger. Det har betydelse för hur undervisningen bedrivs, vilket i sin tur påverkar elevernas villkor samt måluppfyllelse och resultat i ämnet.

Skolverkets slutsatser

Ämnet idrott och hälsa syftar till att utveckla både elevernas fysiska, psykiska och sociala förmåga, samt att ge kunskaper om den egna livsstilens betydelse för hälsan. Lärare i idrott och hälsa lägger stort fokus på fysisk aktivitet medan lärande om hälsa och livsstilsvanor får mindre utrymme. Studien åskådliggör att ämnets utformning, organisation och innehåll bidrar till att upprätthålla icke-likvärdiga villkor. De slutsatser man kan dra från studien är därför att:

- fysiska aktiviteter som utövas i undervisningen av ämnet idrott och hälsa inte alltid verkar vara anpassade efter elevers olika förutsättningar. Det kan få konsekvenser för flickors och pojkars intresse för ämnet, hur de deltar och i slutändan får det betydelse för elevernas resultat och måluppfyllelse.
- lärares bedömningsförmåga och genusmedvetenhet behöver i många fall utvecklas. Även lärare som uttrycker en vilja att erbjuda likvärdiga villkor för flickor och pojkar uttrycker en osäkerhet eller oförmåga för hur de ska gå tillväga.

6. Detta rimmar med det lägre intresse för föreningsidrott som den tidigare forskningen dokumenterat när det gäller denna grupp. (Se Riksidrottsförbundet 2002).

7. Se t.ex. Blomdahl & Elofsson 2006, Larsson 2008.

- analyser av könsskillnader som enda förklaringsmodell till elevers bristfälliga måluppfyllelse inte räcker. Istället behöver fler aspekter diskuteras och analyseras både för att öka förståelsen för flickors och pojkars villkor i ämnet och på sikt för att åstadkomma en mer likvärdig och jämställd undervisning i ämnet idrott och hälsa.

1. Inledning

Regeringsuppdraget och Skolverkets tolkning

Skolverket fick i 2008 års ändring av regleringsbrev (U2008/7389/S) i uppdrag att:

Kartlägga ämnet idrott och hälsa i grundskolan utifrån ett jämställdhetsperspektiv med särskilt fokus på bl.a. pojkars och flickors attityder till ämnet som helhet och till olika delmoment, elevers närvaro och aktivitet, skolornas organisering av ämnet samt undervisningens utformning. Uppdraget ska slutrapporteras till regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 31 december 2010.

Skolverket har tolkat att uppdraget innebär att sammanställa och fördjupa kunskap om flickors och pojkars villkor och resultat i ämnet idrott och hälsa. Idrott och hälsa är det enda av grundskolans ämnen där pojkar har bättre betyg än flickor. Det gäller genomsnittligt betyg, andel MVG och andel som når godkänt, oavsett föräldrars utbildningsnivå och om de har svensk eller utländsk bakgrund.⁸

Kartläggningen av ämnet idrott och hälsa i grundskolan har genomförts utifrån ett jämställdhetsperspektiv och utgör en del i satsningen Uppdrag att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan (U2006/9049/S) som regeringen genomför 2006–2010.⁹

Jämställdhetsperspektiv och kön/genusbegreppen

Enligt regeringsuppdraget skulle kartläggningen genomföras ur ett jämställdhetsperspektiv. Projektgruppen tolkar jämställdhet enligt Diskrimineringsombudsmannens definition som att kvinnor (flickor) och män (pojkar) har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden.¹⁰

8. Se kapitel tre: Skolverkets statistik om elevers betyg i ämnet.

9. Uppdraget till Skolverket (tidigare MSU) att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan innefattar sju delar och ska återrapporteras den 31 december 2010. Det handlar om ett flertal utvecklingsinsatser. Dessa är bl.a. inriktade på kompetensutvecklingsinsatser för lärare i syfte att generellt främja jämställdhet, utveckla sex- och samlevnadsarbetet, stödja skolledare i deras arbete med frågor kring hedersrelaterat våld och förtryck samt insatser för att stärka elevhälsans arbete med att förebygga psykisk ohälsa. Hela satsningen är värd 110 miljoner kronor och innehåller förutom uppdraget till Skolverket (tidigare MSU) inrättandet av en jämställdhetsdelegation (se nedan), samt ett uppdrag till högskoleverket att föreslå lämpliga åtgärder för att uppnå en jämnare könsfördelning på lärarutbildningen (fler manliga lärare). Delegationen för jämställdhet i skolan har också uppdrag av kartläggande karaktär och detta projekt bör följa deras arbete. Delegationen för jämställdhet i skolan (Dir. 2008:75) leds av Anna Ekström, ordförande för SACO har lyft fram och utvecklat kunskap om jämställdhet i skolan. De har kartlagt kunskapsfältet jämställdhet i skolan och tagit fram kunskapsöversikter som bl.a. rör lärtilar, samt språk- och skrivutveckling.

10. www.do.se/sv/Fakta/Ordlista/ 2010-06-30.

I rapporten används genus som analytiskt begrepp framför kön.¹¹ Det beror på att rapporten fokuserar på *de sociala processer* där flickor och pojkar formas till respektive genus kopplade till ett vidare socialt och kulturellt samhälleligt genussystem eller genusordning.¹² Detta genussystem/genusordning förutsätter en tudelad och komplementär relation mellan flickor och pojkar som också inbegriper en normerande föreställning om obligatorisk heterosexualitet.¹³ Poängen med att använda genusbegreppet är att det sätter fokus på de historiska, kulturella och sociala villkor som kringgärdar flickors och pojkars liv.¹⁴

Begreppet kön används dock i samband med redovisning av statistik över flickor och pojkars måluppfyllelse och resultat. Begreppen *könsaspekt*, *könsblandat*, *könsfördelning*, *könsgruppsindelning*, *könsgränser*, *könsgränsöverskridande*, *könsneutral*, *könsskillnad*, *könsåtskiljd* och *könsmönster* används också i rapporten. Det sistnämnda uttrycket, könsmönster, är kopplat till styrdokumenten som uttryckligen hävdar att skolan har till uppgift att ”motverka traditionella könsmönster”.¹⁵ I rapporten används också *genusmedvetenhet* som innebär medvetenhet om hur flickor och pojkar formas socialt och kulturellt in i en genusordning. I praktiken kan det innebära att lärare bedriver en undervisning som inbegriper kritiska reflektioner kring dominerande könsmönster.

-
11. Det har pågått en debatt i Sverige bland genusforskare huruvida man ska använda kön eller genus för att förklara sociala och kulturella maktordningar som relaterar till flickor och pojkar, kvinnor och män. För en vidare diskussion se Ambjörnsson, Fanny. (2004:12 not 2). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
 12. Yvonne Hirdman (1993) har beskrivit genusordningen/ genussystemet som uppbyggt kring två logiker: *dikotomin*, ”isärhållandets tabu”: dvs. manligt och kvinnligt bör inte blandas”; och *hierarkin*, ”det är mannen som är norm.” ”Manligt och kvinnligt” bör således inte ses som givna storheter, utan som relationella sådana. Manligt existerar endast i förhållande till kvinnligt, och vice versa (se Hirdman, Yvonne (1993:149) ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning”. I Christina Eriksson (red) *Genus i historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.)
 13. Se bl.a. Rubin, Gayle (1996[1975]). “The Traffic in Women: Notes On the ‘Political Economy’ of Sex”. I Joan Wallace Scott (ed) *Feminism and History*. Oxford & New York: Oxford University Press, Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York/London: Routledge.
 14. Se ett utförligare resonemang i GIH:s rapport: Larsson, Håkan m. fl. (2010:25) ”Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse”. GIH-forskarna skriver i sin rapport att könsmönster många gånger verkar förklaras med hänvisning till universella, ofta biologiskt betingade faktorer. De menar att biologiska förklaringsmodeller tenderar att bli alldeles för allmänna för att förklara de mycket specifika och olikartade mönster som olika samhällen, och delar av samhällen, visar upp i fråga om könsmönster. De skriver vidare att biologiska förklaringsmodeller underskattar såväl heterogeniteten inom respektive kön (att det är stora skillnader även kvinnor respektive män emellan) som maktdimensionen i könsrelationerna. Biologiska förklaringsmodeller tenderar att i allt för stor utsträckning naturalisera strukturella skillnader i livsvillkor mellan flickor och pojkar/män – och i förlängningen också att ge dem politisk legitimitet.
 15. Förordning (SKOLFS 1994:1) Om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94.

Syfte och frågeställningar

Syftet med kartläggningen är att öka kunskapen om flickors och pojkars jämställda och likvärdiga villkor i ämnet idrott och hälsa genom följande preciserade frågeställningar:

- Vilka faktorer har betydelse för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder till ämnet i sin helhet och till olika delmoment?
- Hur kan vi förstå de skillnader som finns mellan flickors och pojkars betyg i idrott och hälsa?
- Hur kommer det sig att vissa flickor och pojkar inte når målen i idrott och hälsa?

Särskilt fokus har lagts på att öka kunskapen om vilken betydelse organiseringen och utformningen av ämnet har för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder liksom resultat och måluppfyllelse.

Empiri

En forskargrupp vid Gymnastik- och idrottshögskolan (GIH) i Stockholm har på uppdrag av Skolverket genomfört tre delstudier som ligger till grund för att besvara Skolverkets regeringsuppdrag.¹⁶ Betoningen ligger på hur lärare i idrott och hälsa uppfattar sitt ämne, sin undervisning och sina elevers engagemang. En enkätundersökning genomfördes från 350 slumpvis utvalda skolor i hela landet. Svar från 233 lärare ingår i den första delstudien där 153 av dessa arbetar på en skola med kommunal huvudman och 80 på en fristående skola. Samtliga lärare i enkätstudien undervisar elever i idrott och hälsa i årskurs nio. Den andra delstudien utgör en fördjupningsstudie omfattande intervjuer med 17 lärare i idrott och hälsa från totalt 17 skolor i Storstockholm och Mälardalenregionen. Den tredje studien utgörs av observationer i sex skolor med sex klasser i årskurs nio (32 lektioner). För att få en bild av elevernas uppfattning om de observerade lektionerna, fick eleverna mot slutet av varje lektion besvara anonyma frågeformulär. Samtliga delstudier finns redovisade i rapporten: "Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse".¹⁷ Benämningen "föreliggande studie" som används i denna rapport omfattar alla tre delstudierna och avser den samlade bild som de ger. Ytterligare empiriunderlag är Skolverkets statistik liksom tidigare studier inom området.

16. Se bilaga 1 för en mer detaljerad beskrivning av urval och metod.

17. Se bilaga 2, Larsson, Håkan m. fl. (2010).

Rapportens disposition

Efter detta inledande kapitel avhandlar kapitel två tidigare studier av ämnet idrott och hälsa ur både ett historiskt och samtida perspektiv med betoning på genusteoretisk forskning. Även några nyligen genomförda skolmyndigheters studier i ämnet tas upp i kapitlet. De tidigare studierna bildar en fond mot vilken ämnets komplexitet och utveckling kan förstås liksom hur undervisningen och organisationen av ämnet påverkar flickors och pojkars villkor. Kapitel tre handlar om flickors och pojkars betyg och målpuppfyllelse utifrån Skolverkets officiella statistik. Kapitel fyra till åtta är en sammanfattning av de viktigaste resultaten och analyserna som framkommit i GIH:s rapport presenterade tematiskt. Kapitel fyra handlar om hur styrdokumentet, läroplanen och kursplanen, uppfattas och används av lärare. Det avhandlar också hur de ser på målpuppfyllelse och ämnets kunskapsobjekt. Kapitel fem diskuterar olika delar av ämnets organisering, utformning och innehåll kopplat till könsmonster. Även vilka ramfaktorer som påverkar ämnets utformning och innehåll diskuteras i kapitlet. Det sjätte kapitlet inriktar sig på elevernas attityder, engagemang, inflytande samt närvaro och vad det får för betydelse för lärande och jämställdhet. Det problematiserar även förekomsten av befrielse från idrott och hälsa. Hur bedömning, målpuppfyllelse och betygssättning fungerar enligt studien diskuteras i kapitel sju. Kapitlet resonerar främst kring vilka könsmonster som finns när det gäller betygssättning och bedömning och varför flickor får sämre betyg än pojkar i just detta ämne. Kapitel åtta tar upp genusmedvetenhet hos lärarna kopplat till deras utbildningsbakgrund. Det tar också upp kontextens betydelse för att kunna bedriva en jämställd undervisning och diskuterar hur lärarna ser på elevernas villkor i förhållande till könsmonster, men även till föräldrars utbildningsbakgrund och svensk/utländsk bakgrund. I kapitel nio förs en avslutande diskussion med fokus på uppdragets frågeställningar. Kapitlet avrundas med Skolverkets slutsatser där trådarna i de tidigare kapitlen knyts ihop.

2. Tidigare studier

Forskning om ämnet idrott och hälsa

Det finns en hel del forskning kring ämnet idrott och hälsa. Följande text utgör ett axplock ur denna forskargärning. Litteraturen är utvald för dess betoning på genusteoretisk och samtida forskning, men med några inledande studier om ämnets historiska rötter. Urvalet av studier är gjort för att bilda en fond mot vilken ämnets komplexitet och otydliga kärna kan förstås, liksom hur undervisningen och organisationen av ämnet påverkar flickors och pojkars villkor.

Ämnets historiska rötter

En av dem som under senare år studerat ämnet idrott och hälsa ur ett historiskt och genusteoretiskt perspektiv är Barbro Carli.¹⁸ Hon beskriver sin avhandling som ett slags ”flickornas gymnastikhistoria ur ett feministiskt genusperspektiv”. Hon gör inledningsvis en historisk exposé över ämnets utveckling från Linggymnastiken för pojkar under tidigt 1800-tal till den obligatoriska gymnastiken för båda könen i 1842 års folkskolestadga. Hon beskriver också hur ämnet bytt namn genom årens lopp, från att ha hetat *gymnastik* 1842–1919, med tillägget *gymnastik med lek och idrott* 1919–1962 till att återigen heta enbart *gymnastik* 1962–1980. 1980–1994 bytte det namn igen till enbart idrott och fr. o. m. 1994 heter det *idrott och hälsa*.

Det som kanske har störst relevans för denna rapports räkning är att hennes forskning, som bygger på dokumentanalyser, statistiska undersökningar och intervjuer, lyfter fram sam- och särundervisningens effekter på könen. I hennes analyser framkommer att pojkar blir vinnare betygmässigt vid samundervisning, vilket infördes 1980, och att fler flickor får högre betyg vid särundervisning. Hon fann också att flickor i klass med könsåtskiljd undervisning före 1980 hade samma betygsfördelning i det relativa betygssystemet som pojkar.¹⁹ Värt att notera är att betygen då inte var målrelaterade utan relativa. Barbro Carli menar att en manlig norm märks när lärare ska sätta betyg.²⁰

18. Carli, Barbro (2004). *The Making and Breaking of a Female Culture: The History of Swedish Physical Education in a different voice*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

19. Carli, Barbro (1990). *Idrott tillsammans – på samma villkor? Flickors situation i skolans idrottsundervisning*. Uppsats i pedagogik, ht 1990. Örebro: Örebro University, Dep. of Education.

20. Carli skriver vidare att det råder en maktstruktur som bygger på en genusordning med hegemonisk maskulinitet, vilket R. Connell beskriver som en överordnad maskulinitet. I det euroamerikanska samhället dominerar heterosexuella vita mäns kvinnor och andra män med annan sexuell, ras- och klassmässig bakgrund (se Connell, R W (1995). *Masculinities*. Cambridge/Oxford: Polity Press.).

Jens Ljunggren som studerat linggymnastiken och dess betydelse för maskulinitetsskapande under 1800-talet, menar att gymnastikämnet från allra första början, under början av det seklet, bottnar i linggymnastiken, som var ett sätt att skapa en ny manlighet.²¹ Enligt Ljunggren infördes gymnastik i skolorna på 1860-talet enligt en *enkönsmodell*, att könsskillnaderna bara var en fråga om grad och inte art: flickor var bara en mindre fullbordad version av pojkar. I början av förra seklet ersattes den tankegången av en *tvåkönsmodell*, vilket innebar att estetisk gymnastik från att ha varit förbehållet pojkar sedan blev flickors domän, medan pojkarna ägnade sig åt tävlingsidrotten.

Pia Lundquist Wannebergs avhandling fokuserar också på den historiska utvecklingen av ämnet, men ett sekel senare, mellan 1919–1962. Hon studerar ämnet som ett slags fysisk medborgarfostran då samhället och skolan genomgick en demokratiseringsprocess och vilka konsekvenser det fick för undervisningens innehåll.²² Skolgymnastiken blev ett betydelsefullt sätt att konstruera kön, skriver Lundquist Wanneberg. Genom särskiljandet av aktiviteter för flickor och pojkar, där flickor orienterade sig mot grace och pojkar mot styrka, rådde länge ett slags särskiljandets praktik.

I medborgarfostran ingick inte bara att fostra könen, utan även medborgarkroppar i social klass, menar Lundquist Wanneberg. Medan folkskolekropparna skulle göras hållbara för industriarbete, skulle läroverkskropparna, som hon uttrycker det, lära sig prestera, vara beslutsamma och modiga och skapa hållbara karaktärer, förberedda för borgerliga yrken som tjänstemannayrken. Hon beskriver även hur hälsomotivet smyger sig in i ämnet, att man från statens sida som hon skriver ”ville skapa den nya människan” och stärka barnens hälsa via allmänna bad, dusch dagar m.m.²³

Medan ämnet i takt med demokratiseringen av samhället successivt upphörde att fostra samhällsklasser, fortsatte det att vara en effektiv genuskonstruktör, menar Lundquist Wanneberg. Trots att man från statens sida så småningom, under senare hälften av 1900-talet, framhärskade att jämställdhet är ett eftersträvt mål, menar Lundquist Wanneberg att ämnet gymnastik fortsatte att betona flickors och pojkars fysiologiska skillnader. Individuell utveckling skulle främjas, men inom genusordningens ramar. Hon kommenterar också den förskjutning som skett av lärarrollen i ämnet. Från att ha varit

21 Ljunggren, Jens. (1999). *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914*. Stockholm/Steghag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

22 Lundquist Wanneberg, Pia. (2004). *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran. 1919–1962*. Stockholm: Stockholms universitet.

23 Ibid s 152. Detta sätt att skapa ”rena medborgare” kunde också få en motsatt effekt, att avskräcka barnen från olika former av bad, skriver Lena Hammarberg i sin avhandling. (se Hammarberg, Lena 2001. *En sund själ i en sund kropp. Hälsopolitik i Stockholms folkskolor 1880–1930*. Stockholm: HLS förlag.)

kropp- och karaktärskonstruktörer har idrottslärare under senare tid kommit att bli alltmer av ett slags livsstilskonstruktörer.

Björn Sandahls avhandling tar vid där Lundquist Wanneberg avrundar sin, nämligen från 1962–2002.²⁴ Det övergripande syftet är att jämföra skolans idrottsundervisning på normativ och praktisk nivå under den aktuella tidsperioden. Syftet är också att beskriva och förklara utvecklingen i ett historiskt sammanhang. Idrottslärarna utgör utgångspunkten, eftersom Sandahl menar att lärarkåren är nyckelpersoner i ämnet. Sandahl beskriver hur kåren påverkas i sin yrkesutövning och vilka konsekvenser det får för ämnet. Genom åren har de utsatts för olika typer av påverkan: från statsmakterna, från olika intressegrupper och av materiella förutsättningar.

Sandahl beskriver hur samhällsomvandlingar präglat också det dåvarande gymnastikämnet. Medan 1960-talets enhetsskola var detaljstyrd från statens sida, inleddes på 1970-talet en decentralisering med fokus på individen och dennes ansvar för sin egen fysiska hälsa. Utveckling ersatte fostran i Lgr 69. Jämställdhetsfrågan aktualiserades också och har utvecklats i perspektivet på ämnet. Under 1960-talet var det ett ämne präglat av en könsspecifik undervisning och särundervisning fr. o. m. årskurs 5 där flickorna främst skulle fokusera på estetiska uttryck i dans, gymnastik och pojkar på styrka och smidighet. I och med Lgr 80 ändrades detta och skolan skulle verka för jämställdhet. I ämnet idrott och hälsa introducerades samundervisningen. Även hälsobegreppets utveckling syntes i Lgr 80. Fysisk hälsa kopplat till kroppen och dess funktioner kom att stå i fokus.

Under 1990-talet förändrades idrottsämnet radikalt, menar Sandahl i och med den målstyrda skolans införande. Sandahl beskriver hur ett paradigmskifte sker i Lpo 1994 vad gäller ämnets innehåll och hur man betraktar dess roll. Nu kom hälsa och elevernas utveckling att stå i fokus. Ett vidare hälsobegrepp infördes till att omfatta även känslor, intellekt, miljö och livsstil. Idrottsvetenskapen utvecklades också, vilket påverkade ämnet. Han beskriver också diskrepansen mellan läroplansinnehållet och undervisningspraktiken.

Samtida forskning om idrott och hälsa

Pedagogisk forskning om ämnet idrott och hälsa har i några avhandlingar diskuterat just diskrepansen mellan hur de statliga kursplanerna formulerat målen för ämnet och hur ämnet praktiserats. Jan Eric Ekberg har i en färsk avhandling analyserat vad som anses vara kunskap värd att förmedla i skolämnet idrott och hälsa, dvs. den kunskap som framträder i kursplanen, lärarens tal

24 Sandahl, Björn (2005). *Ett ämne för alla. Normer och praktik i grundskolans idrottsundervisning 1962–2002*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

om verksamheten och under lektioner i ämnet.²⁵ Han belyser i sin forskning just diskrepansen mellan vad som är kunskap värd att förmedla mellan å ena sidan *formuleringsarenan* i de statliga kursplanerna och *transformeringsarenan*, där modifiering av den formulerade läroplanen och innehållet planeras och *realiseringsarenan* som handlar om själva undervisningen av ämnet.

Idrott och hälsa har ett otydligt kunskapsobjekt och det finns skilda uppfattningar om ämnets legitimitet, menar Ekberg. Det har en, som han uttrycker det, oklar identitet. Ämnet har, vilket forskarna ovan konstaterat, skiftat fokus från fostran av pojkar till lydnad för militära syften i början av 1800-talet, till en utveckling av den fysiska förmågan, idrottsliga färdigheter och till idag handla om att förbättra elevernas fysiska hälsa. Det råder ingen konsensus kring vilket som är ämnets läroobjekt, dess kärna och vad det ska omfatta, enligt Ekberg. Det beror dels på att målstyrda kursplaner öppnar upp för olika tolkningar av ämnesinnehållet, dels att idrott och hälsaämnet inte är förankrat akademiskt och i akademisk kultur, utan vilar på praktiska kunskapstraditioner. Det råder också oklarheter kring framåtskridande och ämnet saknar en utvecklad begreppsapparat. Det är med andra ord ett ämne utan tydlig kärna, öppet för skilda tolkningar av olika aktörer, skriver Ekberg.

Stoffet, det vill säga ämnesinnehållet, hämtas från flertalet aktörer, anser Ekberg: universitet och policyorganisationer, föreningsidrotten och hälsofrämjande verksamheter. Inte minst utövar föreningsidrotten ett stort inflytande. Dels är många lärare i ämnet föreningsidrottsaktiva, dels bidrar den massmediala exponeringen av tävlingsidrotten till föreställningar om ämnets syfte och riktning. Samtidigt befinner lärarna sig i en knepig situation, menar Ekberg. De verkar i ett korsdrag mellan olika intressegrupper. Hälsofrågor är massmedialt exponerade och idrott och hälsa kan bli ett verktyg för att lösa aktuella samhällsfrågor, t.ex. kring barns övervikt, snarare än att bidra till barns och ungas utveckling.

Om Ekberg vill tona ner hälsabegreppet i ämnet, flyttar istället Mikael Quennerstedt fokus just till hälsodelen i ämnet.²⁶ I sin avhandling analyserar Quennerstedt ämnesdiskurser i de lokala kursplanerna och betygskriterier i relation till verksamheterna och till privilegierade handlingar och elevernas meningsskapande. Han söker belysa och diskutera institutionella förutsättningar för meningsskapande i undervisning i idrott och hälsa med särskilt fokus på hälsa. Quennerstedt lyfter också upp att ämnet står vid ett vägskäl: Ska det vara ett aktivitets- eller kunskapsämne: vilken uppgift är det ämnet ska ta på sig vad gäller hälsa?

25. Ekberg, Jan Eric (2009). *Mellan fysisk bildning och aktivering: En studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9*. Malmö: Malmö studies in Educational sciences no 46, Doctoral dissertation in education. Han har använt sig av både textanalys av kursplaneskrivningar, intervjuer med lärare och observationer av ett tjugotal lektioner.

26. Quennerstedt Mikael (2006). *Att lära sig hälsa*. Örebro: Örebro studies in Education 15.

Hälsobegreppets ställning har stärkts i de senare dokumenten visar även Jörgen Tholin i sin avhandling. Den fokuserar dock främst på hur lokala styrdokument för årskurs åtta i bland annat idrott och hälsa skiljer sig radikalt mellan olika skolor.²⁷ Tholin har jämfört lokala betygskriterier från 1996 respektive 2005 och tar upp att ämnet verkar ha ett starkt cementerat innehåll även om betygskriterierna blivit mer utvecklade på många skolor. En del av de undersökta skolorna har endast uppräknat av olika idrottsaktiviteter som ska ingå i undervisningen, men inga mål som relaterar till hälsobegreppet.

Moment som enligt Tholin har en stark ställning i de lokala kursplanerna är orientering, dans, friidrott och simning. De momenten är däremot inte centrala i de lokala betygskriterierna. Kriterierna i de lokala styrdokumenterna är i en del skolor inriktade på sådant som går att mäta, t.ex. tid på 60 meters löpning, och på faktorer som har med disciplin och uppförande att göra, t.ex. passa tider och vara ombytt. Mätbara krav är olika ställda för flickor respektive pojkar. Vanliga kriterier för betyget Godkänt är närvaro och aktivt deltagande. Krav för Mycket väl godkänt är t.ex. att eleven visar goda ledaregenskaper och bidrar till positiv stämning.

Tholin menar att de stora skillnaderna mellan olika skolors lokala betygskriterier innebär att det saknas förutsättningar för likvärdiga betyg. Han ifrågasätter om styrningen och implementeringen av det nya betygssystemet varit tillräckliga.

Samtida forskning om idrott och hälsa ur ett genusperspektiv

Ett forskarlag som fördjupat sig i flera studier kring idrott och hälsaämnet ur ett genusperspektiv är forskare från GIH, i det s. k. KIS-projektet 2002–2005: ”Konstruktionen av Kön och synen på kroppen i skolans idrottsundervisning” och ”SIH-projektet: Skola Idrott och Hälsa – en sexårsuppföljning”.²⁸ Genom en mångårig forskning (2001–2007) om ämnet ur flera olika aspekter, lärar- och elevperspektiv, har de kommit fram till att det är undervisningen och dess innehåll i termer av aktiviteter och arbetsformer som skapar köns-

27. Tholin, Jörgen (2006). *Att kunna klara sig i ökänd natur. En studie av betyg och betygskriterier – historiska betingelser och implementering av ett nytt system*, Diss, Högskolan i Borås.

28. Huvudfrågeställningarna i KIS-projektet är hur kön konstrueras i undervisningen och vilka konsekvenser genus får för flickors och pojkars lärande och syn på sig själva? KIS-projektet består av intervjuer och observationer i fyra klasser, 26 lektioner, 5 intervjuer med idrottslärare, 72 intervjuer med 24 elever i Storstockholmsområdet (se Larsson H, Fagrell B, Redelius K: ”Kön-Idrott-Hälsa” www.idrottsforum.org 2005-12-14.) Syftet med SIH-projektet var att genom longitudinella studier kartlägga villkoren för barns och ungdomars fysiska aktiviteter. Studien avsåg att belysa omfattningen av denna, både i skolan, på fritiden samt undersöka vilka medicinska fysiologiska konsekvenser som olikheter i fysiska aktiviteter medför. I projektet ingick data från 2000 elever: i åldrarna 9–10 år, 12–13 år samt 15–16 år i slumpmässigt utvalda skolor: 48 stycken i årskurs 3, 6, 9 (se *Svensk Idrottsforskning* nr 4 2008 Tema: ”SIH-projektet: Skola Idrott och Hälsa – en sexårsuppföljning”).

skillnader. Det hänger samman med att aktiviteterna, arbetsformerna och de värden som omhuldas i dessa aktiviteter är behäftade med vissa föreställningar om manlighet och kvinnlighet. Könsskillnader och möjligheten att handla könsgränsöverskridande är med andra ord en konsekvens av själva undervisningsssammanhanget. Innehållet och undervisningsformerna uttrycker vad som anses vara eftersträvansvärt i ämnet. I deras forskning visar det sig att bollspel och bollekar dominerar idrott och hälsaämnet. I en enkätstudie genomförd inom SIH-projektet framkommer att närmare var tredje elev svarar att de har bollsport varje vecka på lektionerna. Över 60 procent av eleverna menar att de har bollspel, bollekar, racketspel, styrketräning, redskapsgymnastik och friidrott varje vecka eller åtminstone ibland. Bollaktiviteter dominerar därmed undervisningen. Över 70 procent av eleverna svarar att de aldrig eller bara en eller ett par gånger per år har aktiviteter som dans, aerobics och motionsgymnastik, simning, orientering och skridskoåkning.²⁹

I GIH-forskarnas alster beskrivs hur stark föreningsidrottens inflytande är över ämnet och att betydelsen av tävling och prestation starkt kopplas till föreningsidrottens manlighet. Det är i förhållande till ett visst innehåll och vissa arbetsformer som pojkar som grupp blir starkare, duktigare och uthålligare. Ensidig bollsportsaktivitet kan med andra ord få negativa konsekvenser för jämställdheten. Med ett annat innehåll i undervisningen så skulle flickor kunna vara duktigare, anser de. Enligt GIH-forskarnas mening saknas ett resonemang kring hur en gemensam undervisning kan göras likvärdig för flickor och pojkar liksom hur könsskillnader i resultat kan förändras.

Deras forskning visar också inkonsekvenser mellan mål, kunskaper och bedömning. GIH-forskarna menar att det finns få didaktiska redskap för att bearbeta problem förknippade med genus. Det händer att lärare ibland sänker kraven på flickorna i ett slags ”den goda viljans paradox”, dvs. strävan efter att inte utsätta flickorna för krav som de antas inte klara av. Men detta försvårar för flickorna att faktiskt klara av sådant som armhävningar i sträck för att deras ”flickighet” då ifrågasätts. Den ”flickiga flickans” diskurs kan också bli ett sätt att göra motstånd genom att välja att vara eller inte vara fysiskt aktiv. Den aktiva passiviteten, dvs. att undvika att anstränga sig fysiskt, men framstå som en välartad elev, kan vara en annan motståndsstrategi, skriver GIH-forskarna. Pojkar kan enligt forskarna bjuda motstånd genom att vara fysiskt aktiva men på ett sätt som inte läraren avsett.

Samtidigt visar deras forskning att elever oavsett kön med stor erfarenhet av föreningsidrott upplever ämnet som mer positivt än de elever, som inte är

29. Redelius, Karin (2004). ”Bäst är pest!”. I Larsson, Håkan & Redelius, Kerstin. *Mellan nytta och nöje. Bilder av ämnet idrott och hälsa*. Rapport nr 2 i serien Skola-Idrott-Hälsa, s. 157. Stockholm: Idrottshögskolan.

föreningsidrottsaktiva. Homogeniseringen av kategorin kön blir därmed problematisk, menar de. Håkan Larsson skriver att:

benägenheten att generalisera till flickor och pojkar blir normaliserande för hur en "normal" flicka respektive pojke förväntas vara – och att man förväntas vara och bete sig antingen som en flicka eller som en pojke. Det kan göra det problematiskt för de flickor och pojkar som inte uppfattar sig i linje med denna problematik.³⁰

Larsson konstaterar att utmaningen ligger i att bl.a. utforma en praxis som gör det möjligt att utmana dominerande sätt att se på hur idrott/fysisk aktivitet ska bedrivas och hur en "normal kropp" ska se ut.

I en artikel konstaterar Larsson och hans kollega Karin Redelius att pojkars stora utrymme är en konsekvens av lärarens val av innehåll och arbetsformer. De anser också att en problematisering mellan idrottsdelen och hälsodelen är på sin plats, liksom en diskussion om vilket som är ämnets kunskapsobjekt och vad som ska bedömas, samt skillnaderna mellan föreningsidrott och ämnet idrott och hälsa. Allt för att det ska organiseras så att det sker på lika villkor för flickor och pojkar.

Skolverkets studier om idrott och hälsa

I den nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU03) framkommer att eleverna i årskurs 9 är mycket intresserade av ämnet idrott och hälsa. Pojkar är mer intresserade än flickor.³¹ Två av tre elever menar att det är för lite tidstilldelning i ämnet. En majoritet av eleverna uppger, pojkar i större utsträckning än flickor, att de är motiverade och gör sitt bästa och tar ansvar för sitt arbete. En stor andel elever anser att ämnet är roligt och viktigt. Det viktigaste, uppger eleverna, är att ha roligt genom rörelse, lära sig samarbeta, känna att kroppen duger, utveckla självförtroende samt att bli mer vältränad. Minst viktigt tycker eleverna är att tävla, hitta egna rörelser samt att utveckla kunskaper om natur och miljö.

Eleverna anser vidare att ämnet i stort sett påverkar deras kondition, styrka, rörlighet, hur de mår, deras lust att röra på sig samt deras samarbetsförmåga. Dessa uppgifter överensstämmer med frågan vad eleverna anser vara viktigt innehåll i skolämnet där 75 procent anser att det är roligt att röra på sig. Ungefär två av tre elever anser det vara viktigt att samarbeta, få känna att krop-

30. Larsson, Håkan (2004). "Vad lär man sig på gympan? Elevers syn på idrott och hälsa". I Larsson, Håkan & Redelius, Kerstin. *Mellan nytta och nöje. Bilder av ämnet idrott och hälsa*. Rapport nr 2 i serien Skola-Idrott-Hälsa, s. 141. Stockholm: Idrottshögskolan.

31. 2407 elever hade besvarat enkäten. Se *Skolverket* (2004a). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Sammanfattande huvudrapport". Rapport 250; *Skolverket*. (2004b). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Huvudrapport – bild, hem- och konsumentkunskap, idrott och hälsa, musik och slöjd." Rapport 253; *Skolverket* (2005a). "Grundskolans ämnen i ljuset av Nationella utvärderingen 2003. Nuläge och framåtblickar; *Skolverket* (2005b). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Idrott och hälsa".

pen duger, få bättre självförtroende samt bli mer vältränad. Fyra av tio uppger att de blir inspirerade att vara fysiskt aktiva på fritiden genom undervisningen i idrott och hälsa.

NU03 visar att vissa könsskillnader hade kvarstått sedan NU-92. Det handlar bl.a. om att pojkar är mer aktiva än flickor under lektionerna. Att vara med, men inte röra sig särskilt mycket under lektionerna är tre gånger vanligare bland flickorna än bland pojkarna. Det framkommer också att flickor oftare är negativt inställda till att undervisningen ska innehålla tävling, än vad pojkar är. Det är en attityd som har blivit mer utbredd sedan år 1992.³²

Ungefär femton procent av eleverna – flickor i högre grad än pojkar – uppfattar emellertid att ämnet inte är till för dem. I studien konstateras att lärarna troligtvis lägger upp undervisningen efter de elever som vill vara med och vara fysiskt aktiva samt tycker om ämnet. Dessutom framkommer att trots att både lärare och elever uppger att det minst viktiga med ämnet är att tävla, präglas ämnet av bollaktiviteter. Däremot förekommer sällan diskussion och reflektion. Rapportförfattarna tolkade det som att inflytandet från idrottsrörelsen är stort. Idrottsaktivitet har samband med intresset för ämnet enligt studien. Det finns också starka samband mellan betyg och idrottsutövande.

Elevernas inflytande över innehåll och arbetssätt är fortsatt litet. Pojkar anser att de har större inflytande än flickor. NU03 visar också att eleverna lär sig kunskaper och färdigheter i ämnet idrott och hälsa i högre grad utanför skolarbetet. Lärandet utanför skolarbetet är störst just i ämnet idrott och hälsa i jämförelse med andra ämnen. De fysiskt inaktiva eleverna lär sig mest i skolan, vilket indikerar att de får sin enda fysiska träning i skolan.

Få elever känner till vad som står i kursplanen. ”Att man mår bra av att röra sig” och ”utföra olika idrottsaktiviteter” är de kunskaper som störst andel elever uppger att de lärt sig. Ämnet fokuserar på fysisk aktivitet och för att få godkänt måste man vara aktivt deltagande. NU03 visar att det är anmärkningsvärt att elever kan få de högre betygen trots att de inte uppnår kraven för Godkänt: hitta i skogen med hjälp av karta och kompass eller kan simma. 2003 når 93 procent av eleverna i årskurs 9 enligt betygsresultaten målen i ämnet. 20 procent får betyget Mycket väl godkänt. Pojkar har högre betyg än flickor.

I NU03 framkommer att en övervägande majoritet av lärarna trivs med sitt yrke. Som målsättning för sin undervisning har de att få eleverna att uppleva bl.a. rörelseglädje och utveckla ett bestående intresse för fysisk aktivitet.

Majoriteten av lärarna i enkätstudien anser att en viktig del av undervisningen är att eleverna ska utveckla ett positivt förhållande till den egna kroppen. Samtidigt anser fem procent av eleverna att undervisningen istället har

32. *Skolverket* (2005b) s. 153.

påverkat deras förhållande till den egna kroppen negativt och 41 procent uppger att undervisningen inte påverkat dem alls. NU03 visar också att fler pojkar än flickor är nöjda med sig själva och att de får bättre självförtroende av ämnet och är mer nöjda med sina kroppar. På samma gång är det något fler pojkar som känner sig klumpiga och inte vill byta om med andra. Så många som 17 procent av pojkarna och tio procent av flickorna vill inte byta om tillsammans med andra.³³ En fråga som rapportförfattarna³⁴ bl.a. ställer sig var vilket val av innehåll i undervisningen som skapar ett positivt förhållande bland eleverna till den egna kroppen. Dessutom blir det, skriver några av rapportförfattarna i en annan av NU03:s delrapporter: ”en särskild utmaning för skolans personal i mötet med eleverna att bland annat problematisera olika kulturella myter om kroppsideal”.³⁵

Till sist konstaterar författarna till huvudrapporten att för att elever ska kunna utveckla fysiska, psykiska, sociala förmågor och välbefinnande samt utveckla en positiv självbild måste undervisningen ses över. Särskilt viktigt är det att uppmärksamma elever som inte verkar tycka att ämnet är något för dem: flickor och icke-idrottsaktiva ungdomar.

Elevernas inställning till ämnet idrott och hälsa har genom åren enligt Skolverkets attitydundersökningar varit stabilt mycket positiv.³⁶ I 2006 års undersökning anger 95 procent av pojkarna i årskurs 4–6 och nästan lika stor andel flickor att idrott och hälsa är mycket eller ganska roligt. 79 procent av pojkarna och 67 procent av flickorna anger att ämnet är mycket roligt.

Även om flertalet är positiva finns det en grupp som inte uppskattar ämnet eller organisationen kring det. Mer än var fjärde elev i årskurs 4–6 svarar i 2009 års undersökning att omklädningsrummen är dåliga. Några könsskillnader i svaren föreligger inte. Däremot är det vanligare att flickor än pojkar i årskurs 7–9 tycker att omklädningsrummen är dåliga. Var tionde flicka och var tjugonde pojke svarar att de alltid eller oftast tycker det är obehagligt att byta om och duscha vid idrotten. De sistnämnda resultaten kan relateras till att tidigare studier har lyft fram att trakasserier förekommer i just omklädningsrummen.³⁷

33. *Skolverket* (2005a) s. 185.

34. Rapportförfattare till NU03-rapporten (*Skolverket* 2005b) var Charli Eriksson, Kjell Gustavsson, Mikael Quennerstedt, Karin Rudsberg, Marie Öhman, Lena Öijen.

35. Eriksson, Charli; Quennerstedt, Mikael & Öhman, Marie (se *Skolverket* 2005a:185).

36. Skolverket har sedan 1993 regelbundet genomfört attitydundersökningar bland elever i årskurs 7–9 och gymnasieskolan samt bland lärare. Sedan 2003 ingår även elever i årskurs 4–6 i urvalet. Se *Skolverket* (2006a). ”Attityder till skolan. Elevernas och lärarnas attityder till skolan”. Rapport nr 299. *Skolverket* (2010b). ”Attityder till skolan 2009. Elevernas och lärarnas attityder till skolan”. Rapport 344.

37. *Skolverket* (2009). ”Diskriminerad, trakasserad, kränkt?” Rapport 326.

Dessutom visar en färsk skolverksstudie om skolfrånvaro i grundskolan att ämnet idrott och hälsa är det enskilda ämne där flest elever varit frånvarande och följaktligen inte uppnått målen i ämnet.³⁸

Skolinspektionens studier av ämnet idrott och hälsa

Skolinspektionen genomförde en tillsyn av ämnet på 304 lektioner i årskurs 7–9 vid 172 skolor i 64 kommuner under en och samma dag – 22 april 2010.³⁹ Syftet var att undersöka vilka aktiviteter som förekom under lektionen, hur närvaron såg ut och om eleverna var aktiva på lektionerna, antal elever som var befriade och om läraren hade utbildning för avsedd undervisning i ämnet idrott och hälsa. Den flygande tillsynen visade att vid nästan tre fjärdedelar av de besökta lektionerna förekom bollspel och bollekar.⁴⁰ Skolinspektionen menar att det kan få följande allvarliga konsekvenser: Bollspel gynnar elever som på fritiden utövar detta och missgynnar de som ägnar sig åt andra idrotter eller som inte är idrottsaktiva. Ett begränsat utbud av aktiviteter kan medföra att elever väljer att inte delta i undervisningen och går miste om kunskaper som kan vara av stort värde för framtiden. Undervisningen blir fokuserad på prestation och tävling, tvärtmot syftet med idrottsämnet. Betygsättningen riskerar att inte utgå från kursplanens betygsriterier, konstaterar Skolinspektionen.

Vid en fjärdedel av alla besökta lektioner deltog alla elever. I snitt deltog inte var femte elev på lektionen. På var tionde lektion var hela 30 till 50 procent av de elever som skulle vara med på lektionen frånvarande av okänd anledning eller närvarade utan att delta i lektionsaktiviteterna. De fann också att två procent av eleverna i årskurs 7 till 9 vid de 172 skolor de besökte var befriade från lektionerna. Det var ingen skillnad mellan flickor och pojkar vad gäller befrielse från ämnet.

38. *Skolverket* (2010a). ”Skolfrånvaro och vägen tillbaka. Långvarig, ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv.” Rapport nr 341.

39. Se *Skolinspektionen* (2010). ”Mycket idrott och lite hälsa. Rapport från Flygande tillsynen i idrott och hälsa”. Urvalet av skolor bestod av att varje avdelning inom inspektionen (Stockholm, Göteborg, Lund, Linköping och Umeå) fick välja ut de kommuner man kunde besöka utifrån att varje inspektör bara hade fyra timmar på sig att utföra uppdraget. Förutsättningen var också att besöka hälften av skolorna, med åk 7–9, i dessa kommuner (eller i storstadskommunerna, stadsdelområden). Statistikenheten på inspektionen hade slumpmässigt valt ut vilka dessa skolor var. I praktiken blev det skolor runt Skolinspektionens fem kontor eller i kommuner där inspektörerna var ute i regelbunden tillsyn.

40. Kanske kan dominansen av bollspelsaktiviteter också bero på årstiden: inspektionen utfördes på våren, den 22 april.

Sammanfattning

Tidigare studier uppvisar idrott och hälsaämnets komplexitet och hur det utvecklats genom åren: från 1800-talets pojkfostran för militära syften till folkskolans sätt att konstruera kön genom särskiljandet av aktiviteter för flickor och pojkar. Under 1960-talet fortsatte särundervisningen för att via Lgr 80 ersättas av samundervisningen, en undervisningsform som tvärtemot syftet inte lett till ökad jämställdhet utan gynnat pojkar betydligt. Under 1990-talet förändrades idrottsämnet radikalt i och med den målstyrda skolans införande. Genom Lpo 1994 kom hälsa och elevernas utveckling att stå i fokus. Idrottsvetenskapen utvecklades också, vilket påverkade ämnet. Idag präglas ämnet av ett otydligt kunskapsobjekt och en oklar identitet. Det beror enligt somliga forskare dels på att målstyrda kursplaner öppnar upp för olika tolkningar av ämnesinnehållet, dels att idrott och hälsaämnet inte är förankrat akademiskt och i akademisk kultur, utan vilar på praktiska kunskapsstraditioner. Det råder också oklarheter kring framåtskridande och ämnet saknar en utvecklad begreppsapparat. Dessutom råder en diskrepans mellan hur de statliga kursplanerna formulerat målen för ämnet och hur ämnet praktiserats.

Flera samtida studier lyfter fram att ämnet domineras av bollsporter och tävlingsidrott, vilket gynnar särskilt målspeletsidrottande pojkar. Ensidig betoning på bollsportsaktivitet kan få negativa konsekvenser för jämställdhet och likvärdighet. Skolverkets egna studier visar att könsskillnader har bestått sedan 1990-talet. Flickor är mer negativt inställda till ämnet än pojkar. Pojkar anser att de har större inflytande över ämnet än flickor. Forskare påtalar att det saknas ett resonemang kring hur en gemensam undervisning kan göras likvärdig för flickor och pojkar, liksom hur könsskillnader i resultat kan förändras via didaktiska redskap.

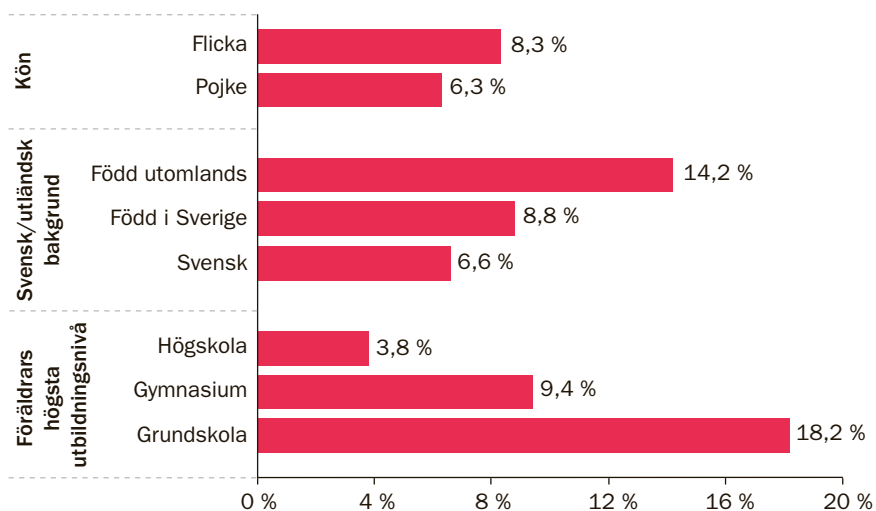
Likaså finns stora skillnader mellan olika skolors lokala betygskriterier, vilket innebär att det saknas förutsättningar för en likvärdig betygssättning. Det har också framkommit att elever kan bli befriade från ämnet på oklara grunder.

3. Skolverkets statistik om elevers betyg i ämnet

Flickor har lägre måluppfyllelse än pojkar

Våren 2009 gick 116 985 elever ut årskurs 9 i grundskolan med mål- och kunskapsrelaterade betyg. Av dessa elever var det nästan 8 500 elever som inte nådde målen i idrott och hälsa, vilket motsvarar 7,3 procent. Drygt 4 700 av dessa var flickor. Detta innebär att 8,3 procent av flickorna och 6,3 procent av pojkarna inte uppnådde målen i idrott och hälsa. Bristande måluppfyllelse samvarierar med andra bakgrundsfaktorer än kön.

Diagram 1. Andel elever som gått ut årskurs 9 som ej uppnått målen i ämnet idrott och hälsa våren 2009 fördelat på kön, svensk/utländsk bakgrund och föräldrarnas högsta utbildningsnivå.

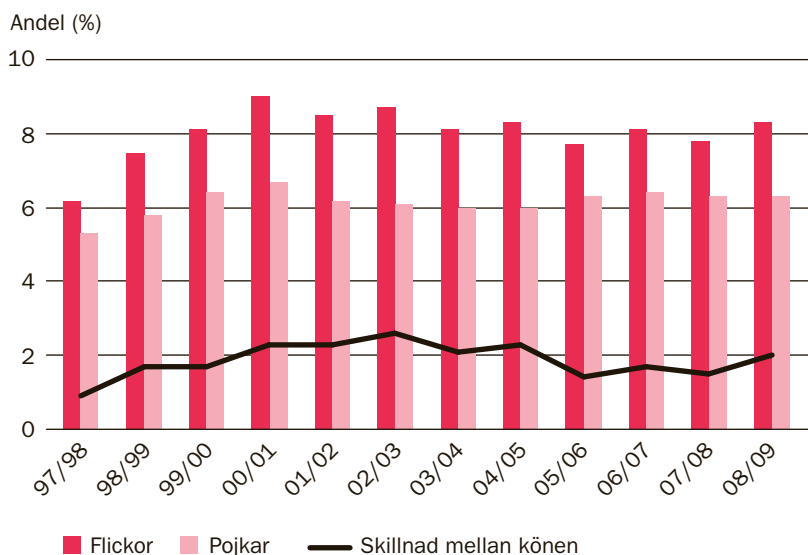

Könsaspekten slår igenom oavsett övriga bakgrundsfaktorer. Oberoende av föräldrarnas utbildningsnivå och om eleverna har svensk eller utländsk bakgrund når pojkar målen i högre utsträckning än flickor.

Idrott och hälsa är dock inte det ämne där flickor har lägst måluppfyllelse. Förutom svenska som andra språk, som läses av ett mindre antal elever, är kemi och fysik ämnen där flickorna når målen i lägre utsträckning jämfört med idrott och hälsa. Andelen flickor som inte når målen i dessa ämnen är cirka en fjärdedel i svenska som andra språk, respektive nästan var tionde flicka i kemi och fysik.

Andelen flickor som inte uppnådde målen i ämnet idrott och hälsa ökade mellan läsåren 97/98 och 00/01. Även om andelen pojkar som inte nådde målen ökade under perioden ökade skillnaden mellan pojkar och flickor, där flickorna i högre utsträckning än pojkarna inte nådde målen. Mellan läsåren 2001/02 och 2008/09 har andelen som inte nått målen varierat för både pojkar och flickor, men könsmönstren kvarstår att flickor i lägre utsträckning når målen än pojkar.

Diagram 2. Andel flickor respektive pojkar som gått ut årskurs 9 som ej uppnått målen i ämnet idrott och hälsa mellan läsåren 97/98 och 08/09 samt skillnaden i procentenheter.

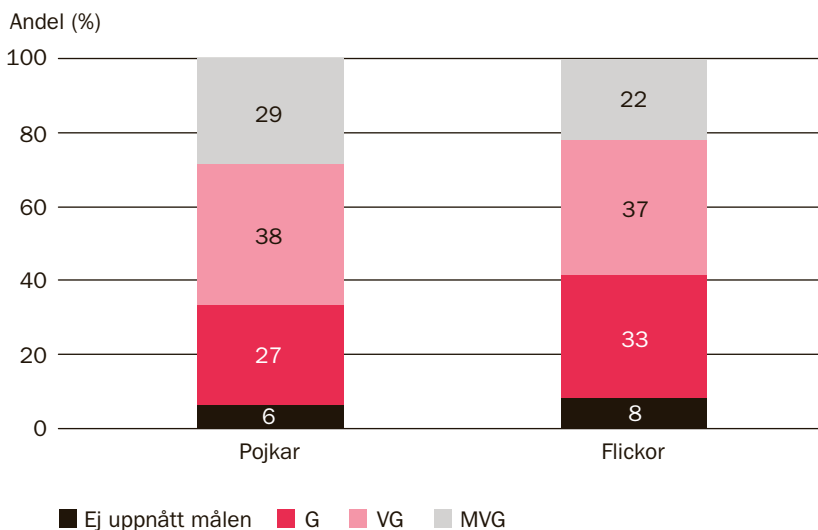

Som den tvärgående linjen i diagram 2 visar har skillnaderna mellan könen varierat något över tid.

Flickor har lägre betyg än pojkar

Idrott och hälsa är det enda av grundskolans ämnen där flickor har sämre betyg än pojkar. Det gäller såväl genomsnittligt betyg, som andel Mycket väl godkänt, Väl godkänt och andel som inte når Godkänt.

Diagram 3. Betygsfördelningen för flickor och pojkar i ämnet idrott och hälsa våren 2009

Förhållandet mellan flickors och pojkars betyg gäller oavsett föräldrars utbildningsnivå och om de har svensk eller utländsk bakgrund. Precis som i andra ämnen har barn till högutbildade och svenskfödda föräldrar bättre betyg och måluppfyllelse än övriga elever.

Sammanfattning

Våren 2009 gick 116 985 elever ut årskurs 9 i grundskolan. Av dessa nådde inte 8 500 elever målen i idrott och hälsa, vilket motsvarar 7,3 procent. Drygt 4 700 av dessa var flickor. Detta innebär att 8,3 procent av flickorna och 6,3 procent av pojkarna inte uppnådde målen i idrott och hälsa. Förhållandet mellan flickors och pojkars betyg gäller oavsett föräldrars utbildningsnivå och om de har svensk eller utländsk bakgrund. Precis som i andra ämnen har barn till högutbildade och svenskfödda föräldrar bättre betyg och måluppfyllelse än övriga elever.

4. Lärarna om vad som ska läras ut

Detta och de tre följande kapitlen sammanfattar och presenterar tematiskt de viktigaste resultaten och analyserna som framkommit i GIH:s rapport, ”Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse”⁴¹.

I det första kapitlet avhandlas hur lärarna i GIH-studien uppfattar ämnets kunskapsmål och kunskapsobjekt. Hur betraktar och använder de läro- och kursplaner i sin undervisning?⁴²

Hur förstår lärarna kunskapsobjektet?

I tidigare studier framkommer att lärare i idrott och hälsa har betydligt lättare för att uttrycka sig runt målet med ämnet och varför det finns i skolan, än de har att beskriva vilka kunskaper som är viktiga – alltså vad elever ska lära sig, vilket även kan benämnas som ämnets kunskapsobjekt.⁴³ I enkätundersökningen ombads lärarna att med egna ord lyfta fram vad de anser är viktig kunskap i idrott och hälsa.⁴⁴ Sammantaget ger de 233 lärarna 450 svar på vad som är viktig kunskap. Dessa kan delas in i fem olika områden eller kategorier enligt följande:

1. **Kunskap om hälsa, kropp och träning samt kost:** viktig kunskap är att veta hur kroppen fungerar, vad som händer när man tränar och varför, vilka faktorer som påverkar den egna hälsan samt kunskap om sambandet mellan kost, motion och hälsa.
2. **Samarbete, fair-play, social kompetens och ledarskap:** viktig kunskap är att ha en social förmåga samt att kunna samarbeta och leda.
3. **Rörelsegädje, rörelsekompetens samt bestående intresse:** viktig kunskap är att ha en bred rörelsekompetens och kroppskontroll men även att kunna känna glädje i att röra sig, att bli intresserad av fysisk aktivitet samt att finna en idrott att vilja fortsätta med.
4. **Praktisk kunskap om specifika idrotts- eller träningsformer:** viktig kunskap är främst att kunna simma, livrädda, orientera samt att vara förtrogen med några vanliga danser.
5. **Självkänsla och självförtroende:** viktig kunskap är att stärka självkänslan hos eleverna och få dem att tro på sig själva.

41. Larsson, Håkan m. fl. (2010). Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse.

42. Se bilaga 2, där nuvarande kursplanen i idrott och hälsa presenteras. Fr. o. m. 1 juli 2011 kommer en ny kursplan i ämnet att tillämpas, men i rapporten refereras alltså till den som gäller t. o. m. 2010.

43. Redelius, Fagrell & Larsson (2009).

44. Se bilaga 1 för en mer detaljerad beskrivning av urval och metod.

På frågan om vilka kunskaper som är viktiga (alltså vad man ska lära sig i ämnet) har lärarna en tendens att tänka i termer av vad ämnet ska bidra med på sikt och vilket förhållningssätt eleverna ska utveckla till fysisk aktivitet (intresse och rörelseglädje) samt till sina medmänniskor (social förmåga och ledaregenskaper). I det målrelaterade betygssystemet ska bedömningen emellertid göras i relation till kunskapsmålen. Mycket av det som lärare i studien anser vara viktig kunskap ska enligt kursplanen inte ligga till grund för betygssättningen i ämnet. Graden av självförtroende, rörelseglädje eller känsla för fair-play ska exempelvis inte utgöra bedömningskriterier. Att kunskapsobjekten, vad elever förväntas lära sig och bli bedömda i, är otydliga gör bedömningsproblematiken extra komplicerad, vilket diskuteras vidare i kapitel sju. Där diskuteras också bedömningsproblematiken visavi könsskillnader i måluppfyllelse och betyg.

Lärarnas syn på målbeskrivningar

De mål som de flesta anger som mycket viktiga i enkätstudien är att uppmuntra eller utveckla ett bestående intresse för fysisk aktivitet hos eleverna, att skapa självkänsla och självförtroende, att eleverna upplever rörelseglädje, att de lär sig simma och får kunskaper om hur de sköter sin hälsa samt att de utvecklar social kompetens. De flesta av lärarna anser att dessa mål är mycket viktiga. Att utveckla en känsla för etik och moral liksom att ha roligt tillsammans anser lärarna är lika viktigt som att kursplanens mål uppfylls. Lärarna framhåller också att ett av de viktigaste målen är att ”skapa självförtroende/självkänsla hos eleverna”, men i övrigt varierar lärarnas prioritering stort. Fler anger att utveckling av social kompetens är viktigt, än som anger att utveckling av rörelsekompetens är viktigt. Som synes sammanfaller flera av de områden som lärarna anser är viktiga mål med ämnet med vad lärarna också lyfter fram som viktig kunskap i ämnet.

I mångt och mycket rimmar de intervjuade lärarnas syn på ämnets roll och funktion i skolan⁴⁵ även med resultat i tidigare studier.⁴⁶ Lärarnas målbeskrivningar kan sammanfattas utifrån tre övergripande områden: ett aktivitetsmål som handlar om att stimulera elever till att vara fysiskt aktiva, där stort fokus läggs vid att eleverna ska tycka att undervisningen är ”rolig” eller att undervisningen skapar en ”rörelseglädje” hos eleverna; ett folkhälsomål där betoning på fysisk aktivitet kombineras med fokus på kunskaper om kropp och hälsa i ett livslångt perspektiv; samt slutligen ett idrottsmål, det vill säga att elever ska lära sig olika idrotter, lek och friluftsliv dels för att dessa har ett värde i sig själva, dels för att få allmänbildande kunskaper om och i idrott.

45. Se bilaga 1 för en mer detaljerad beskrivning av urval och metod.

46. Meckbach (2004); Skolverket (2005b).

Målet med idrott och hälsa innebär för många lärare att eleverna ska stimuleras till ett fortsatt aktivt fysiskt liv. Detta framgår hos många av respondenterna. En lärare uttrycker sig med följande ord: *”det viktigaste är att eleverna får med sig nånting till framtiden [...] oavsett betygssystem så att säga”*. En annan lärare menar att eleverna *”ska få ett bestående intresse, förstå vikten av att röra på sig, att motionera och att ta ansvar för sin egen hälsa där motion är en viktig del”*. En ofta förekommande kommentar om målet med ämnet är att *”de [eleverna] hittar något de tycker om att göra”*. Innehållet i idrott och hälsa betraktas inte sällan som just ett slags ”smörgåsbord”, uppdukat för att eleverna ska hitta någon fysisk aktivitet som de kan fortsätta med, antingen i en idrottsförening eller på egen hand. Att eleverna ska tycka att undervisningen är ”rolig” och att de ska ” hitta något som passar” kopplas ibland samman med uttrycket ”rörelseglädje”. Betoningen på ”roligt” och ”rörelseglädje” går att koppla både till idrottens *egenvärde*, det vill säga att det finns ett värde i sig, ”här och nu”, med att röra sig, och till idrottens investeringsvärde, det vill säga att fysisk aktivitet är viktigt ur ett livslångt perspektiv.⁴⁷ Ju mer (folk)hälsomålen betonas, desto tydligare framträder idrottandets *investeringsvärde*: idrottandet utgör då en bra investering för framtida hälsa. Skolans (folk)hälsomål ses av flera lärare som det viktigaste målet i ämnet. Eleverna ska då ”göras medvetna” om hälsans betydelse för välbefinnande och ett hälsosamt liv. Hälsa verkar grovt uttryckt betyda två saker, antingen att fysisk aktivitet är hälsosamt (i stort sett per definition), eller att man lär sig ”vad som händer i kroppen”. Hälsa i termer av kunskaper om vad som händer i kroppen uppfattas således framför allt som en ”teoretisk”, eller ”boklig”, kunskap, en kunskap som man förstår kognitivt, inte i rörelse (”praktiskt”). Helt tydligt är att färdigheter i aktiviteter inte ryms inom lärarnas kunskapsbegrepp. Att kunskaper främst ses som boklig kunskap och inte som en form av kroppslig förmåga märks också i lärarnas resonemang om bedömning och betygssättning, vilket diskuteras vidare i kapitel sju.

Lärarnas användning av kursplanerna

I enkätstudien anger en stor majoritet av lärarna att skolan de arbetar på har en lokal kursplan i idrott och hälsa liksom att de har skriftliga betygskriterier. I fördjupningsstudien relaterar de intervjuade lärarna sällan till styrdokument, varken lokala eller nationella. Svaren är sällan formella i den meningen, lärarna uttrycker oftare ett mer personligt och spontant förhållande till ämnets mål. Några av lärarna lyfter också upp att den nationella kursplanen lämnar ett stort utrymme för egen tolkning. En lärare betonar den ”frihet” man har som lärare

47. Jfr. Engström (1999).

i idrott och hälsa jämfört med andra ämnen.⁴⁸ En del lärare tvekar när de ombeds att konkretisera vilka mål de har med i undervisningen. Särskilt gäller detta, som kommer att framgå, när lärarna får frågor om vad eleverna ska lära sig och vad viktig kunskap är i idrott och hälsa.

Sammanfattning

Kapitlet visar en diskrepans mellan vad som står i kursplanen och hur lärarna dels använder kursplanen och dels vad de anser vara ämnets kunskapsobjekt. Det framkommer också att lärarna sällan spontant relaterar till styrdokument, varken lokala eller nationella. Lärarna uttrycker hellre ett mer personligt och spontant förhållande till ämnets mål. Några av lärarna lyfter upp att den nationella kursplanen lämnar ett stort utrymme för egen tolkning. Men mycket av det som lärarna anser vara viktig kunskap ska enligt kursplanen inte ligga till grund för betygssättningen i ämnet. Graden av självförtroende, rörelseglädje eller känsla för fair-play ska exempelvis inte utgöra bedömningskriterier. Lärarna tvekar också när de ska berätta vad det är eleverna ska lära sig och vad som är viktig kunskap i ämnet.

48. I denna mening kan man säga att ämnet idrott och hälsa har en svag yttre klassificering, dvs. lärarna upplever sig inte som särskilt styrda av formella förväntningar på vad undervisningen ska innehålla. Jfr. Lundvall & Meckbach (2008).

5. Undervisningens organisering och innehåll

Följande kapitel avhandlar hur lärarna i GIH:s studie beskriver att ämnet idrott och hälsa är organiserat och vilka ramfaktorer som begränsar möjligheterna i ämnet. Kapitlet behandlar även hur lärarens sätt att organisera undervisningen och lektionernas innehåll påverkar jämställdhet och likvärdighet.

När lärarna i enkätstudien får frågan om hur de organiserar undervisningen framkommer i huvudsak två sorters svar. Antingen hänvisar man först till skolans lokala kursplan och målen i den, eller så hänvisar man till årstider och lokaliteter och behovet av att få med särskilda undervisningsmoment under läsåret (utomhusperiod, dansperiod, basketperiod etc.).⁴⁹ Synen på innehållet som ett smörgåsbord av aktiviteter, vilket beskrevs i förra kapitlet, medför att många olika aktiviteter ska hinnas med under ett läsår.

I enkätstudien svarar nästan samtliga lärare att flickor och pojkar har undervisning tillsammans i idrott och hälsa. Så är den schemalagda undervisningen organiserad. Två lärare av tre anger att de alltid har helklassundervisning, medan en tredjedel svarar att de arbetar med andra grupperingar. Hur dessa grupperingar kan se ut skiftar men många baseras på kön. Exempelvis anges kön, nivå, intresse eller ”slumpen” som vanliga indelningskategorier. Enligt enkätsvaren är det mer vanligt än det kan verka att man skiljer pojkar och flickor åt i undervisningen, åtminstone under en av veckans lektioner, t.ex. i simundervisning. Även om merparten av lektionerna torde ske könsblandat.

De lärare som har stora lokalytor och flera lokaler till förfogande använder mindre undervisningsgrupper för att ge eleverna möjlighet att välja olika typer av aktiviteter. När lärarna ska dela in klassen i mindre grupper verkar de här liksom när det gällde elevmedverkan ovan, använda kön som indelningsgrund. Anledningarna kan vara flera. Möjligen upplever lärarna flickor respektive pojkar som relativt homogena grupper, med någorlunda lika intressen inom respektive grupp. I bruket av könshomogena grupper verkar lärarna söka arbeta för jämställdhet. Lärarnas motiv för detta kan också handla om att flickor behöver ”skyddas” eller ”lyftas fram”.

Det framkommer även andra sätt att dela in klassen i mindre grupper på grundval av elevernas förhållningssätt till de aktiviteter som erbjuds i undervisningen. De benämningar som lärarna använder är ”högre tempo och lägre tempo”, ”roligt och oroligt”, ”allvarligt och mindre allvarligt” samt ”vana och ovana”. Bruket av olika typer av ”nivågrupperingar” kan dock lätt uppfattas

49. Ibland förekommer också en kombination av dessa typer av svar.

som problematiska och utpekande av lärarna.⁵⁰ De har också lite olika förhållningssätt till gruppindelningarna så till vida att några av lärarna låter eleverna själva välja vilken grupp de vill tillhöra, medan andra ser det som sin uppgift att göra gruppindelningen. Att lärare betonar att det är just de som gör indelningen kan möjligen ses som ett försök från lärarnas sida att förhålla sig till ordningen att eleverna själva (ofta duktiga elever) får välja grupper och där de elever som blir valda sist upplever denna situation som kränkande.

Enkätstudien visar att lärarna inte ser tävling och rangordning som en betydelsefull dimension av undervisningen, däremot att eleverna lär sig handskas med konkurrenssituationer. De flesta av de intervjuade lärarna tonar ned tävlingsinriktad undervisning. Flera menar emellertid att eleverna gärna vill tävla. Trots att läraren saknar intention att bedriva tävlingsinriktad undervisning, innefattar undervisningen aktiviteter som är tävlingsidrotter (som t.ex. basket) – där man normalt sett, då aktiviteten utövas ”på riktigt”, räknar poäng och där något lag vinner. Detta skulle kunna förklara varför lärarna i intervjustudien så pass ofta betonar vikten av att eleverna lär sig hantera konkurrenssituationer.

Ramfaktorer som begränsar måluppfyllelsen

När det gäller lärares möjligheter eller hinder för att förverkliga målen med sin undervisning, fick lärarna i enkätstudien ta ställning till en rad olika faktorer och bedöma i vilken mån de anser att dessa inverkar. De faktorer som lärarna i störst utsträckning upplever som hinder för att förverkliga kursplanens mål är tiden, som anses otillräcklig, lokaler, som de menar är för få eller för små, samt utrustningen, som inte räcker till eller är för dålig. Klassiska ramfaktorer som tidstilldelning och lokaler menar lärarna alltså har störst inverkan på deras möjligheter att förverkliga målen. Det lärarna i minst utsträckning upplever som hinder är de egna lärarkunskaperna, det vill säga den pedagogiska förmågan, samt ämneskunskaperna.

I samband med intervjuerna framkommer vissa faktorer som inverkar på möjligheten för eleverna att nå målen med undervisningen. Särskilt lyfts tidsramarna fram; dels den ringa undervisningstiden, oftast runt 90 minuter i veckan (två tillfällen i veckan), dels tid till förflyttning för eleverna till och från undervisningslokaler och tid som tas från lektionstid för omklädnings och dusch. En del skolor uppges sakna ändamålsenliga lokaler alternativt ha långa resvägar till idrottslokaler. Ekonomiska ramar begränsar också möjligheterna att genomföra undervisningsuppdraget, särskilt när det gäller simning

50. Nivåindelning finns inte reglerad i styrdokumentet, men Skolverket har tagit fram en vägledande slutsats om nivåindelning i grundskolan. Se *Skolverket* (2006b). ”Nivåindelning i grundskolan – vägledande slutsats”.

och friluftsliv. Detta blir ett särskilt problem vid skolor som inte har närhet till utemiljöer eller tillgång till egen simhall.

Av enkäten att döma undervisar varje lärare i studien i genomsnitt ungefär 175 elever fördelat på sju undervisningsgrupper eller klasser. I genomsnitt betygssätter lärarna cirka 50 elever, många följaktligen fler.

Merparten av lärarna instämmer, åtminstone till viss del, i att det finns tid att hjälpa de elever som behöver – även om enbart var fjärde lärare anser att påståendet helt stämmer. Detsamma gäller påståendet som rör huruvida lärare alltid ger återkoppling till elever. Tre fjärdedelar av lärarna menar i enkätsvaren dock att det i huvudsak stämmer att de tar reda på vad eleverna kan inför nya moment eller att de ger tid för att diskutera vad elever lär sig.

Vilket undervisningsinnehåll blir det?

Föreliggande studie bekräftar Skolinspektionens och NU03:s resultat att bollspel är den dominerande aktiviteten.⁵¹ Målspel, det vill säga den form av bollspel som spelas i lag och som går ut på att göra mål (t.ex. innebandy, fotboll, handboll och basket) intar en särställning. Även bollekar är vanligt förekommande. Bollspel då någon form av racket används är också en relativt vanlig aktivitet. Förutom bollspel, bollekar och lekar utan boll, kan dock ingen särskild av de ovan uppräknade aktiviteterna sägas dominera lektionsinnehållet. Istället verkar det så kallade ”smörgåsbordet” vara vanligt.

Bollspelsdominansen visar sig återigen tydligt även i fallstudien, såväl vad gäller inledande aktivitet och huvudaktivitet som vad gäller avslutande aktivitet. Huvudaktiviteten under lektionerna är således lagbollspel (en tredjedel av lektionerna), individuellt bollspel respektive bollek (en tredjedel) samt andra typer av aktiviteter som fitnessträning, dans som sällskapsdans och/eller estetiskt skapande (en tredjedel). Även då huvudaktiviteten inte är bollspel inleds och avslutas många lektioner med bollekar. Strax under två tredjedelar av lektionerna avslutas med aktiviteter som stretching, kortare feedback, lek eller avslappning. Över en tredjedel av lektionerna saknar markerad avslutning.

Ett annat sätt att beskriva vad som sker under lektionerna är i termer av moment. Konditionsträning respektive styrketräning är de moment som oftast förekommer. Med den hälsoinriktning som kursplanen har idag, kan träningslära sägas vara ett centralt moment genom att det handlar om hur man ska träna för att bibehålla eller förbättra hälsan, men det verkar inte förekomma särskilt ofta. Hjärt- och lungräddning (HLR) står uttryckligen i uppnåendemalet och nästan samtliga lärare verkar också se till att momentet förekommer, åtminstone vid något eller några tillfällen per läsår.

51. Skolverket (2005a, b). Skolinspektionen (2010).

Över hälften av lärarna svarar dock att skridskoåkning på naturis, paddling, längdåkning på skidor, cykling liksom att övernatta eller laga mat i naturen *aldrig* förekommer. Samtliga av dessa kan benämnas friluftaktiviteter och sker utomhus. Därmed låter de sig inte genomföras lika enkelt som andra aktiviteter men är likväl framskrivna i kursplanen. Andra aktivitetsformer som är omnämnda i kursplanen är orientering och rörelser till musik. Dessa aktiviteter genomförs, men merparten av lärarna menar att de inte förekommer mer än högst fem gånger under ett läsår.

I enkätstudien fick lärarna ta ställning till fler frågor som rörde undervisningsinnehållet. Förutom skriftliga prov respektive hemuppgifter, som enligt drygt två tredjedelar av lärarna förekommer mycket sällan eller aldrig, svarar en majoritet att övriga moment förekommer regelbundet eller då och då. Ledarskapsövningar anger majoriteten av lärarna att de har då och då eller regelbundet. Motsvarande andel som anger att tävlingar är ett inslag som förekommer lika frekvent är över hälften.

Den styrande mallen

Lektionernas genomförande följer, enligt observationsstudien en mall som eleverna väl känner igen: en inledande del i uppvärmning, en huvuddel och en avslutande del. Mallen är välbekant framför allt för dem som deltar i fritidens idrott. Formen för hur idrott ska bedrivas förefaller alltså att många gånger vara likartad oavsett om man befinner i skolan eller föreningen. Eftersom mallen för undervisningen är välbekant, behöver syftet med lektionen eller innehållet sällan kommuniceras. Indelningen av lektionstiden handlar om hur en effektiv fysisk träning (eller ett träningspass) ska genomföras för att undvika skador eller för att uppnå träningseffekt. Mallen, som består av uppvärmning, huvudaktivitet och nedvarvning följs mer eller mindre troget – ibland utan inledande uppvärmning eller avslutande nedvarvning.

Denna mall verkar inom ämnet idrott och hälsa inte ge något större utrymme för diskussion eller reflektion – fokus ligger på att man är aktiv och följer ledarens anvisningar. Eleverna i årskurs 9 synes under sin skoltid ha förkroppsligat denna mall för hur undervisningen i idrott och hälsa ska genomföras.

Eftersom syfte och vilka kunskapskvaliteter som eftersträvas sällan kommuniceras är det svårt för observatörerna i observationsstudien⁵² att förhålla sig till lektionsinnehållet, mer än till karaktären på den aktivitet som försiggår. De kan betrakta hur interaktionen såg ut inom densamma och vilken underliggande logik som vägleder den, det vill säga vad som framträder som meningsbärande i aktiviteten. Den väl inarbetade planeringen av undervisningen följer

52. Se bilaga 1 för en mer detaljerad beskrivning av urval och metod.

en mall som alla underförstått känner till/förstår. Lärarna relaterar sällan till ämnets lokala eller övergripande kursmål under lektionerna alternativt summerar/diskuterar lektionens innehåll i slutet av lektionen. Detta gäller en majoritet av skolorna. Eventuella aspekter kring mål, valt ämnesstoff, lärandeaspekter i relation till syftet med lektionen behöver inte delges eleverna eller diskuteras, följas upp och/eller utvärderas. Envägskommunikationen dominerar både när lärare och elever leder lektionerna. Kortare instruktioner eller uppmuntrande tillrop som ”kom igen”, ”bra”, ”jobba, jobba”, ”kör på” är vanliga vid konditions- och stationsträning. Både flickor och pojkar ställer frågor. Flera observatörer noterar att lärare går runt och pratar med eleverna under lektionen.

Några nya didaktiska grepp för utformningen av undervisningen i idrott och hälsa är svåra att upptäcka, menar observatörerna. Endast ett exempel finns med i denna studie, en problembaserad uppgift, som kommer att beskrivas längre fram.

Elevledd undervisning

Om själva utformningen av lektionerna inte visar upp något nytt så är ändå elevledda lektioner som pedagogiskt inslag i undervisningen något relativt nytt. Observationerna visar att mer än hälften av lektionerna (18 av 32) leds helt eller till stor del av en eller två elever. Fenomenet elevledda lektioner har troligen vuxit fram sedan *Lpo 94* infördes och med hänvisning till kursplanens kriterier för MVG (mycket väl godkänt), där det framgår att eleven ska kunna ”organisera och leda motions-, idrotts- eller friluftaktiviteter tillsammans med andra och med hänsyn till andras behov”.⁵³

I observationsprotokollen framkommer att lika många pojkar som flickor leder sina klasskamrater. Pojkdominansen är större än vad siffrorna visar eftersom flickorna oftare delar på uppgiften. Det finns, som observatörerna uppfattar det, vissa ramar som utgångspunkt för elevernas planering vad gäller att välja aktivitet, tidsfördelning och organisation. Det är också kring dessa ramar som återkopplingen till eleven/eleverna kretsar. Återkopplingen fokuserar på om alla elever deltagit aktivt, om innehållet organiseras på ett rimligt sätt samt på elevens ”prestation” i relation till innehåll och ledarskap. Endast i undantagsfall uttalas några mål/syften med de elevledda lektionerna innan lektionsstart, vilket får till följd att återkopplingen inte berör syfte och mål med lektionen. I den feedback som finns beskriven i protokollen återfinns inte heller någon tydlig koppling till kursmål.

På många skolor är det betygsgrundande för ett högt betyg i idrott och hälsa att man har lagt upp och genomfört en lektion (se vidare kapitel 7). På vilket sätt detta sedan genomförs är en bedömningsfråga för läraren. Lärarna

53. Se bilaga 2 Kursplan för idrott och hälsa.

bjuder ofta in eleverna till en kortare utvärdering tillsammans med den som lett lektionen. Lektionsobservationerna visar att dessa elevledda lektioner kan återskapa mönster där både pojkar och flickor använder höjt tonläge och hot för att få sina kamrater att lyssna.

De observerade elevledda lektionerna har i stor utsträckning bollspel som huvudaktivitet. Även dessa lektioner genomförs utifrån en bollspelsmall. Först lite teknikövningar enskilt och/eller i par, därefter (ibland) spel i små lag och sist regelrätt spel ("match"). Observatörerna noterar också att när den elevledda lektionen inte utgår från bollspel utan från exempelvis kampsport som taekwondo, karate eller boxning, utgår eleverna ändå från den form som utmärker föreningsidrottens träning. Problemet är i flera exempel att ett stort antal övningar kläms in under lektionen och att några av dessa ligger på en alldeles för hög nivå. Detta får till följd att aktiviteten mattas av, men också att de elever som inte behärskar kompetensnivån på övningen själva omformar övningen till den nivå de behärskar. I observationsprotokollen noteras även att det framför allt är flickor som omformar övningen, medan pojkarna fortsätter att träna även om de inte lyckas med utförandet. De elevledda lektionerna utgår från en kollektiv undervisningsmodell och det är eleverna själva, istället för ledaren, som nivåanpassar övningen. Frågan är vad en elev lär sig om kravet på en övning ligger långt över den egna kompetensnivån, istället för att kravnivån på ett naturligt sätt anpassas efter elevernas olika förutsättningar och i relation till ett övergripande syfte/mål.

Den elevledda eller lärarledda lektionen återspeglar enligt observatörerna ett innehåll som liknar befintliga idrotter som lagbollspel eller idrottslekar med utslagning. Pojkar dominerar på spelplanen fysiskt och verbalt och endast enstaka flickor tar plats. Kroppsligen undviker pojkar hård kroppskontakt under spel med flickor. På motsvarande sätt är det få flickor vid spel med könsblandade lag som spelar aggressivt med hård kroppskontakt. Passningar tenderar att röra sig inom könen, liksom uttryck och kommentarer för uppmuntran, råd och strategier. Icke-deltagande eller passivitet återfinns oftare hos flickor i de könsblandade grupperna. Ett annat mönster tar form när flickor är i majoritet, eftersom könsmönstret då inte behöver sättas i relation till någon befintlig genusordning. I dessa lägen tar flickor större plats och driver spelet hårdare med kroppskontakt.

Problembaserad uppgift

I observationsstudien finns ett exempel på hur elever i en profilklass fick till uppgift att skapa en danskoreografi. Eleverna får en problembaserad uppgift som ställer krav på samarbete och allas engagemang. Genom att använda sina egna och varandras resurser i ett nytt sammanhang ska de skapa en danskoreografi till given musik. Uppgiften, att skapa en danskoreografi, har funnits som

elevuppgift på skolan under ett par år. Observatören beskriver hur läraren inleder lektionen med att ge information om uppgiften, understryker målet med uppgiften: att arbeta tillsammans och att hela arbetsprocessen bedöms och är betyggrundande. När eleverna går in i sina förutbestämda könsblandade grupper vet alla vad uppgiften går ut på – och eleverna i denna skolmotiverade klass verkar ta uppgiften som vilken skoluppgift som helst. Till den nästkommande lektionen har flera av grupperna sett till att någon i gruppen tagit ansvar för att ladda ned musikstycket i sin mobiltelefon så att de kan arbeta ostört oberoende av lokal.

Uppgiften löper över tre lektioner för att sedan redovisas gruppvis på kommande lektioner. Under de tre lektionerna kan observatören följa hur elevernas arbete med att lösa uppgiften också påverkar deras förhållningssätt till varandra och till rörelser och uttrycksätt. Uppgiften utmanar eleverna såtillvida att det inte är givet hur den ska lösas eller vem som ska svara för en lösning inom gruppen. Eftersom processen får pågå över flera lektioner hinner eleverna både pröva, öva och förkasta olika förslag till rörelser och förflyttningar till den givna musiken. Lärarens förhållningssätt är under hela processen lågmält och genusmedvetet såtillvida att han i sina kommentarer håller sig fullständigt neutral i sina förväntningar på såväl flickornas som pojkarnas förmåga att bidra.

Könsmönster på lektionerna

Innehåll och utformning av lektionerna tycks att döma av föreliggande studie ha en avgörande betydelse för aktivitetsnivån. När elever uppfattar syftet med lektionen som att det gäller att tävla, jobba, kämpa och ta ut sig helt och hållet ser inte alla detta som meningsfullt. Denna tävlings- och aktivitetslogik som är tydligt framträdande i observationsprotokollen får en rad bieffekter. Lektionsinnehåll som ensidigt utgår från en aktivitetsdiskurs kan också innebära att rörelseskolningen och färdighetsträningen genomförs slarvigt. Vid en lektion i cirkelträning leder detta t.ex. till att många elever slarvar igenom övningarna för att hinna göra så många repetitioner som möjligt, istället för att genomföra övningarna med fullt rörelseutslag och med en intensitet som gör att de kan orka med alla stationer. Detta trots lärarens påpekande att man får vila vid stationerna vid behov. Detta ger inget utrymme för en medveten reflektion över rörelsens kvalitet vare sig ergonomiskt eller rörelsemässigt. Eleverna lär sig inte heller att disponera sina krafter vilket leder till att många elever inte orkar arbeta vid de sista stationerna.

Om undervisningen ensidigt grundas på fysisk aktivitet så kan en sådan undervisning också upprätthålla och förstärka könsmönster. Det betyder att en del pojkar (främst de med anknytning till fritidens tävlingsidrott såsom t.ex. fotboll och innebandy) kan skapa sig en dominansarena i skolans undervis-

ning i idrott och hälsa.⁵⁴ Det föreligger också en risk för att läraren, medvetet eller omedvetet, på gruppnivå riktar sin undervisning just till denna grupp av elever, även om han/hon uppfattar att undervisningen byggs på individuell kommunikation och handledning. Observatörerna lade märke till att eleverna vid de observerade lektionerna vid flera tillfällen själva omformade tävlingsinriktade övningar till mer lekfulla varianter.

Sammanfattning

Kapitlet tar upp att klassiska ramfaktorer som tidstilldelning och lokaler enligt lärarna har störst inverkan på deras möjligheter att förverkliga ämnets mål. Ekonomiska ramar begränsar också möjligheterna att genomföra undervisningsuppdraget, särskilt när det gäller simning och friluftsliv. Samundervisning är vanligt, undantagsvis används könshomogena grupper. Lärarnas motiv kan vara att flickor behöver ”skyddas” eller ”lyftas fram”. Kapitlet visar att lektionernas genomförande följer en mall som elever med idrottsbakgrund väl känner igen med en inledande del i uppvärmning, en huvuddel och en avslutande del. Betoningen på fysiska aktiviteter med bollsport i fokus kan bli ett hinder för en likvärdig undervisning. Det förekommer att eleverna själva leder lektioner. Att man har lagt upp och genomfört en lektion är på många skolor betygsgrundande för ett högt betyg i idrott och hälsa. Dessa elevledda lektioner återspeglar ofta ett innehåll som liknar befintliga idrotter som lagbollspel eller idrottslekar med utslagning. Det föreligger en risk för att läraren, medvetet eller omedvetet, på gruppnivå riktar sin undervisning just mot elever med anknytning till fritidens tävlingsidrott, inte sällan idrottsaktiva pojkar inom målspelelidrotter.

54. Riksidrottsförbundets siffror visar att betydligt fler pojkar i åldersgruppen 13–20 år utövar t.ex. fotboll och innebandy. 44 procent av pojkarna och 29 procent av flickorna spelar fotboll. 21 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna spelar innebandy. Medan hela 22 procent av flickorna i den åldersgruppen ägnar sig åt ridsport utövar 13 procent av pojkarna ishockey och golf. Handboll utövar flickorna i något högre grad än pojkar: 8 procent mot 6 procent. 8 procent av flickorna utövar gymnastik. Eftersom t.ex. gymnastik och ridsport inte på samma sätt premieras i undervisningen av ämnet idrott och hälsa drar flickorna det kortaste strået när det gäller vilka slags fritidsidrotter som kan gynna dem i ämnet. (Se www.rf.se. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*. (Pdf).

6. Elevernas attityder, engagemang, inflytande och närvaro

Elevernas attityder, engagemang och inflytande

Majoriteten av lärarna i enkätstudien uppger att samtliga eller nästan samtliga elever är positivt inställda till ämnet, i enlighet med vad tidigare studier visat (se kapitel 2). Var tionde lärare menar att de flesta har en positiv inställning, men att det också finns en grupp negativt inställda elever. Beskrivningarna av positiva elever är exempelvis: ”De vill vara aktiva, är alltid ombytt och gör sitt bästa med glatt humör”. Elever med en positiv inställning till ämnet är enligt lärarna både psykosocialt och fysiskt välmående elever som ofta föreningsidrottar på fritiden, tycker om skolan i allmänhet och visar intresse och motivation för ämnet samt är ofta betygsorienterade. Beskrivningarna av negativa elever karakteriseras i mångt och mycket av en motsatt bild: ”Eleverna är i dålig form, tränar inget, rör inte på sig på fritiden.” Beskrivningarna av vad som karakteriserar elever med en negativ inställning till ämnet domineras av utsagor om elever som har dåligt självförtroende eller låg självkänsla, är ointresserade av att röra sig, som inte är föreningsidrottsaktiva eller fysiskt aktiva på fritiden och som ofta är negativt inställda till skolan i allmänhet.

Även elevsvaren från frågeformuläret visar att eleverna till övervägande del är positiva till det innehåll som presenteras. Endast enstaka pojkar och flickor gillar ”inte alls” lektionen man just haft. När det gäller att göra sitt bästa menar majoriteten av de elever som svarat att de ”hela tiden” eller ”ofta” gör sitt bästa på lektionen. Pojkarnas något mer positiva hållning återkommer även här, då det är en högre andel pojkar som anger att de ”hela tiden” gör sitt bästa.

En skillnad mellan könen föreligger i svaren från frågeformuläret när det gäller påståendet: ”Jag fick visa vad jag kan”. Även om en hög andel av både pojkar och flickor anser att de fick visa vad de kan ”hela tiden” eller ”ofta”, framkommer att andelen pojkar som anser sig ha haft möjlighet att visa ”hela tiden” är högre än andelen flickor. Inte vid något av lektionstillfällena översteg flickornas andel av svarsalternativet ”hela tiden” andelen pojkar som uttryckte detta. Observationsprotokollen visar att om läraren eller elever ska visa en övning med hjälp av en elev plockas ofta en pojke ut som ”demonstrationsobjekt”. Det verkar som om elever och lärare ser detta som något normalt.

Den bild av undervisningen som framkommer genom frågeformuläret kan utifrån ett genus- och jämställdhetsperspektiv sammanfattas som följer. Om en lektion ”ägs”, dvs. har inflytande över lektionen, av någotdera könet så är det av pojkar. Detta är såväl flickor som pojkar överens om. Hur detta kommer

till uttryck i den sociala praktiken synliggörs bland annat genom exempel från lektioner i observationsprotokollen.

Elevernas observerade attityder och engagemang

I observationsstudien noterar flera observatörer att det kan vara svårt att hitta uppenbara/tydliga könsmonster när det handlar om individbaserad träning, som i övningar i någon kampsport eller konditionsträning. Men vid vissa aktiviteter går det dock att uppfatta ett tydligt könsmonster. Det gäller vid t.ex. lagbollspel och bollekar med syfte att träffas av en boll och där flickorna inte är i majoritet på lektionen. Dessa verksamheter föranleder ett tempo som premierar bollvana pojkar, vilket innebär att många flickor drar sig undan. När flickorna är i majoritet i klassen och genomför motsvarande bollek anammar de samma spel/lekmönster som pojkarna (tuffa kast, hög ljudvolym och spel på allvar). Observationsprotokollen beskriver hur pojkar tar stor plats, dominerar aktiviteten och får möjlighet att visa upp sin kapacitet. Det finns emellertid också tillfällen då bollskickliga flickor "ges" plats i bollspelet. Men dessa beskrivningar är få och utgör undantag. En observatör noterar att det finns tillfällen då ett omvänt könsmonster framträder, det vill säga att pojkarna befinner sig i en underordnad position. Observatörerna lägger också märke till att eleverna är medvetna om att de ska samarbeta med varandra oavsett kön, men trots denna medvetenhet tycks kön innehålla en segregrande kraft som verkar relativt omedvetet.

Lektioner med traditionell dans (folkdans, pardans) är en annan typ av inslag som utmärker sig genom att skapa/rekonstruera könsmonster. Vid dessa dansaktiviteter och på det sätt som aktiviteten organiseras uppstår i flera klasser en osäkerhet hos framför allt pojkarna, men ibland även hos flickorna, kring hur de ska förhålla sig till innehållet.

Vid upprop sitter flickorna gärna två och två eller i grupp. En flicka sitter gärna med killarna, tar för sig, pratar med en eller flera killar. I dansen inordnar hon sig i rollen som tjej. Killarna tar för sig, låter mest, är mest delaktiga i dialog med läraren. Flickorna inordnar sig i lektionen.

Eleverna verkar, enligt observatörerna, ha svårt att placera in dansaktiviteterna såväl i ämnets, som i sin egen kontext. Vid ett par tillfällen börjar eleverna aktivt motarbeta läraren eller den elev som leder lektionen, alternativt uppträder eleverna okoncentrerat och stimmar bort försök till instruktioner av danssteg med mera. Vid ett av dessa tillfällen tar läraren hjälp av betygskriterierna för att motivera momentet. Detta är första gången betygskriterier nämns överhuvudtaget.

Elevernas uppfattningar om lärandet

I frågeformuläret till eleverna framkommer också hur elever ser på sitt lärande via det fastställda påståendet: *Jag lärde mig* kopplat till svarsalternativen ”jättemycket”, ”ganska mycket”, ”ganska lite”, eller ”ingenting”. Två tredjedelar av de pojkar och flickor som svarat anser att de lärde sig ”jättemycket” eller ”ganska mycket” på lektionerna. Den kvarvarande tredjedelen svarar att de lärde sig ”ganska lite” eller ”ingenting alls”.

I frågeformuläret kan även jämförelser göras mellan hur eleverna i en och samma klass svarar efter en och samma lektion på påståendena ”jag lärde mig” och ”jag gillade”. Det visar sig att eleverna ofta både gillade lektionen och uppfattar att de lärde sig ganska mycket eller mycket, eller att de gillade en lektion, men inte uppfattade att de lärde sig så mycket. Det visar sig emellertid också att elever markerar att de inte gillade en lektion särskilt mycket, men ändå uppfattar att de lärt sig ganska mycket eller mycket. Ett starkt gillande kan alltså upplevelsemässigt ha samband med ett svagt lärande och tvärtom. Gillandet går ofta att hänföra till att det givna lektionsinnehållet är ”igenkännbart”, exempelvis smålagsspel. Det förekommer även vissa könsskillnader i svaren kring gillande och lärande. Exempelvis kan pojkarna i en klass markera ett gillande av en lektion parallellt med att de också uttrycker att de lärde sig, medan flickorna vid samma lektion kan uttrycka ett gillande, men samtidigt markera att de inte lärde sig särskilt mycket. Omvända förhållanden mellan könen förekommer också.

Observationsprotokollen och frågeformuläret till eleverna understödjer de resultat som framkom redan i NU03.⁵⁵ Ämnet idrott och hälsa är snarare aktivitets- än kunskapsinriktat. Detta är förmodligen till nackdel för flickor generellt och för de flickor och pojkar som inte har idrott som sitt fritidsintresse. Bilden av ämnet som ett ämne som genererar ett fortsatt intresse för fysisk aktivitet, genom att eleven bland annat erbjudits möjligheter att öka eller fördjupa sin kunskap (i vilket också ligger ett engagerat deltagande) blir därför inte lika positiv utifrån en del flickors perspektiv.

Närvaro och frånvaro

Hälften av lärarna uppger i enkätsvaren att närvaron bland eleverna överstiger 90 procent, något färre anger att närvaron ligger mellan 80 och 90 procent. Hälften av lärarna anger att det går att bli befriad från vissa delar av undervisningen i idrott och hälsa, var femte anger att det går att bli befriad från hela undervisningen i ämnet. Nästan hälften uppger att de innevarande termin har elever som är befriade.

55. *Skolverket* (2005b).

En tredjedel av lärarna svarar att det inte är möjligt att bli befriad från undervisningen. Övriga anger varierande orsaker till att elever blir befriade, som att eleven har anpassad studiegång och därmed enbart läser vissa ämnen, att eleven har en fysisk skada som gör att han eller hon måste avstå från undervisningen permanent eller under en viss tid. Allergi, anorexi eller att eleven i övrigt ”mår dåligt” anges också, liksom ”religiösa” skäl.⁵⁶ Av intervjuerna att döma är det inte vanligt att elever blir ”befriade” från idrott och hälsa, men det finns exempel på vad som skulle kunna kallas för ”befrielse” på de flesta skolor.⁵⁷

Liksom i enkätstudien är motiven för ett sådant beslut ofta medicinskt betingade. En elev kan av läkare ha fått en diagnos för någon sjukdom som gör det omöjligt för eleven att delta i undervisningen, men det kan även finnas andra motiv till att elever blir ”befriade”. I dessa fall har lärarna begränsad kunskap om vad som betingar ”befrielsen”. Ibland kallas detta förfarande såsom i enkäten för ”anpassad studiegång” och kan innebära att eleven får specialundervisning i idrott och hälsa, dock ej av den ordinarie idrottsläraren. De intervjuade lärarna är genomgående mycket skeptiska till uppfattningen att man ska kunna bli ”befriad”. De är överens om att en elev som inte deltar i idrott och hälsa inte heller kan få något betyg i ämnet. När en elev blir ”befriad” från undervisning i idrott och hälsa innebär detta samtidigt i de flesta fall att skolledningen också ”befriar” läraren i idrott och hälsa från ansvaret för eleven, både vad gäller undervisning och betygssättning. Möjligheten till befrielse från ämnen har ytterligare begränsats i den nya skollagen.⁵⁸

56. I en studie i Stockholm av elever i årskurs 8 som inte deltog i idrott och hälsa konstaterar skolöverläkare Görel Bråkenhjelm att det fanns både hälsoskäl – alltifrån högt BMI till anorexia eller olika typer av funktionsnedsättningar – och skolmiljörelaterade skäl till frånvaro. Bland annat fanns ett visst samband mellan duschtvång efter genomförd lektion respektive prestationsinriktade betyg och uteblivet betyg. Se Bråkenhielm, Görel (2008) ”Ingen gympa för mig! En undersökning av skälen till att elever inte deltar i ämnet idrott och hälsa.” *Svensk Idrottsforskning*, nr 2, 30–33.

57. I Stockholms stads undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad visar det sig att över en tiondel av båda könen som svarat, säger att de sällan eller aldrig får delta i simundervisning, idrott och hälsa samt sex- och samlevnadsundervisningen. I rapporten framkommer att majoriteten av de ungdomar som har restriktioner i skolan svarar att deras lärare oftast eller alltid accepterar att de inte deltar. Detta gäller i högre grad flickor än pojkar. Se Schlytter, Astrid m. fl. (2009). Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär. Stockholms universitet: Institutionen för social arbete.

58. Se 7 kap. 19 § skollagen (2010:800). Skollag (1985:1100) 3 kap. 12 §.

Sammanfattning

Majoriteten av lärarna uppger att de flesta elever är positivt inställda till ämnet. Även elevsvaren från frågeformuläret visar att eleverna till övervägande del är positiva till det innehåll som presenteras i ämnet: en högre andel pojkar anger en positiv hållning jämfört med flickor. Det finns dock enstaka elever som är negativa till ämnet. Lärarna beskriver positivt och negativt inställda elever utifrån inte bara attityd till ämnet utan också till hur idrottsaktiva de är och vilken inställning de har till skolan i övrigt. Elevernas engagemang och aktivitetsgrad i ämnet är kopplat till könsmönster. Det framkommer t.ex. könsskillnader vad gäller inflytande över lektionen, dvs. vem som "äger" lektionen: det är en högre andel pojkar och flickor som anser att pojkar har "ägt" lektionen. En högre andel pojkar anser att de får visa vad de kan "hela tiden" än flickor. Pojkar plockas också ut oftare som "demonstrationsobjekt". Det är svårt att hitta könsmönster i individbaserad träning. Däremot t.ex. lagbollspel och bollekar premierar bollvana pojkar och flickor, medan många flickor och icke-bollvana pojkar blir mer passiva. När flickor däremot är i majoritet i klassen och genomför motsvarande bollek anammade de samma spel/lekmönster som pojkar. En ensidig betoning på idrott och lagsport med bollspel kan förmodligen vara till nackdel för flickor eftersom undervisningen inte alltid anpassas efter båda könen villkor och för de flickor (och pojkar) som inte har idrott som sitt fritidsintresse.

Det händer att elever väljer att inte delta i undervisningen. Det förekommer att vissa elever blir befriade från ämnet av medicinska skäl eller så har de anpassad studiegång, vilket kan innebära att eleven får specialundervisning i idrott och hälsa, dock inte av den ordinarie idrottsläraren. Beslutet att någon elev helt ska befrias från undervisningen i idrott och hälsa tas alltid av skolledningen, oftast i samförstånd med målsman. Möjligheten till befrielse från ämnen är starkt begränsad i den nya skollagen.

7. Lärarna om betyg och måluppfyllelse

Lärarnas syn på bedömningskriterier

Det målrelaterade betygssystemet har varit i bruk i snart 15 år. Grundtanken, att bedömning ska göras i relation till i förväg preciserade kunskapsmål, är emellertid inte alltid vägledande, visar föreliggande studie. Tidigare studier vittnar om att andra bedömningsgrunder också finns med vid lärares bedömning⁵⁹ liksom att bedömningen i den svenska skolan i allmänhet inte alltid görs på likvärdiga grunder.⁶⁰ I enkätstudien framkommer att två tredjedelar av lärarna menar att de är väl förtrogna med betygssystemet. Var femte lärare instämmer helt i att det är svårt att sätta betyg, men andelen ökar till närmare tre av fyra lärare, om alternativet ”stämmer till viss del” tillfogas. Majoriteten instämmer också i att deras elever känner till betygskriterierna väl.

Samtidigt visar det sig i enkätens avslutande fråga, då lärarna med egna ord får beskriva vilka svårigheter de upplever när de sätter betyg i idrott och hälsa, att många av svaren handlar om att bedömningen känns ”subjektiv”. Därför uppger lärarna att de har svårt att förklara för eleverna varför de får ett visst betyg. Det blir inte lika ”svart på vitt” i idrott och hälsa som i andra ämnen där det är vanligare med skriftliga prov. Att betygskriterierna är ”luddiga” anges också och att de därmed går att tolka på olika sätt. Lärarna uttrycker vidare en osäkerhet över vad som ska väga tyngst och hur de ska hitta en bra balans mellan praktiska färdigheter och teoretiska kunskaper. Idrott och hälsa innehåller så många moment, påtalar en del, liksom att det är svårt att hinna med att ”se” alla elever.

Diskrepans mellan kunskapsmål och bedömningskriterier

I enkäten fick lärarna i olika frågor svara på vad de anser är a) ämnets mål, b) tre viktiga kunskaper, c) bedömningsgrunder för Godkänt betyg samt d) bedömningsgrunder för Mycket Väl Godkänt betyg. Det råder inte alltid en överensstämmelse mellan vad en lärare lyfter fram som viktiga kunskaper och vad samme lärare säger sig bedöma vid betygssättningen. En lärare framhåller att simning är en viktig kunskap (och det framhålls också som ett mål) men det är inte en aspekt som tas med bland bedömningskriterierna. I det sista fallet lyfter den svarande läraren fram ett antal hälsoaspekter som viktig kunskap (hur kroppen fungerar vid motion och träning, varför man behöver röra sig samt vad man ska göra för att må bra). Att ha den typen av förståelse tas

59. Redelius, Fagrell & Larsson (2009). Tholin (2006).

60. Riksrevisionen (2004), Selghed (2004). Se även kapitel 2, Tholin (2006).

emellertid inte upp som ett krav för att få ett visst betyg, varken för Godkänt (där närvaro, att vara ombytt och delta samt att ha gjort sitt bästa istället är kriterier) eller för Mycket väl godkänt betyg (där handlar det om att vara en förebild, stötta andra samt om att förbättra sina redan bra resultat).

Vad krävs för att få G/MVG?

En slutsats från den nationella utvärderingen (NU03) av ämnet var att målen för att erhålla ett Godkänt betyg i idrott och hälsa är för lågt ställda – i princip räcker det med att närvara och att vara aktiv. När lärarna i enkätstudien med egna ord beskriver vad som krävs för Godkänt anger en stor majoritet att det krävs att man deltar – aktivt och efter bästa förmåga. I de fall kunskapsmålen konkretiseras för att motsvara nivån för Godkänt är simkunnsighet det vanligast förekommande momentet, men orientering, hjärt- och lungräddning, ergonomi och dans förekommer också, vilka alla anges i kursplanen. En del lärare lyfter också fram Godkäntkriterier som handlar mer om personliga karaktärsdrag eller egenskaper såsom att ha ”rätt attityd”, ”fungera bra socialt”, ”vara positiv och en god kamrat” samt ”visa demokratisk anda” och ”intresse för ämnet”.

Även när det gäller betyget MVG förekommer det att lärare anger att närvaro är ett kriterium (och närvaron ska då vara ”mycket hög” eller ”hundra procentig”), men det är mindre frekvent än då kriterierna för G anges. Det är också vanligt att lärarna beskriver att eleven för att få MVG måste göra något utöver kunskapskriterierna, såsom att ta ”ett stort ansvar”, ”vara ett föredöme”, ”kunna höja mindre bra elever” samt på andra sätt visa sig ha särskilda kvaliteter som person. Att visa goda ledaregenskaper verkar vara ett särskilt starkt kriterium. Stor allsidighet i fråga om både praktiskt och teoretiskt kunnande lyfts också fram – eleven måste vara ”fysiskt” eller ”idrottsligt” duktig för att komma ifråga för det högsta betyget. Noteras kan att många lärare hänvisar till de statliga kursplanekriterierna i sina svar och att det oftare görs då de ombeds beskriva MVG-kriterierna än G-kriterierna. I det senare fallet uttrycker de ofta att närvaro, aktivt deltagande och att eleven gör sitt bästa räcker.

På en direkt fråga om lärarna tror att det är möjligt för alla elever att få ett Godkänt betyg, svarar en majoritet av lärarna ja. Om de svarar nej, ombeds de ange vilka hinder de anser finns för att kunna få godkänt. Svaren handlar om faktorer som har att göra med låg närvaro (att eleven inte deltar och att det inte går att tvinga dit dem), psykosociala problem (att många mår så dåligt att de inte förmår ta igen det de missar i skolan) samt bristande kunskaper (och här verkar det nästan uteslutande handla om att eleven inte är simkunnig). En lärare tycker att frågan är konstigt ställd och skriver att ”om de bara kom till lektionen skulle de lätt kunna få G”.

MVG-kriterierna känns igen i lärarintervjuerna. Lärarnas beskrivning av elever som når MVG handlar ofta om vad man skulle kunna kalla för ”sportiga typer”. Flera lärare betonar ledarskapets betydelse för att erhålla MVG. För att göra det möjligt att bedöma elevernas ledarskapsförmåga får elever – ”som vill ha MVG”, som det ibland uttrycks – leda delar av eller hela lektioner. Några lärare betonar emellertid särskilda förmågor som är knutna till ämnet.

Även då lärarna tar ställning till ett antal fasta svarsalternativ verkar det i hög utsträckning handla om att elever ska vara närvarande och ha rätt inställning (visa intresse) men också om att nå ämnets kunskapsmål. Elevernas negativa inställning till ämnet skyller lärarna på eleverna själva, istället för att syna den egna verksamhetens innehåll, organisation och tillkortakommanden.

Vad bedöms och hur sätter lärare betyg?

Av intervjuerna att döma har just betyg och bedömning, till skillnad från till exempel jämställdhet och jämlikhet, varit ett vanligt inslag i skolutvecklingsarbete och fortbildning. Begreppet ”likvärdighet” har förskjutits från en bred definition till en betydligt snävare definition med innebörden likvärdig bedömning.⁶¹ Gällande idrott och hälsa har tidigare studier pekat på att det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet varit svårt att implementera.⁶² En av de intervjuade lärarna framhåller den bedömningsmatris som hon och kollegerna vid den aktuella skolan arbetat fram. Denna matris, som gäller för varje kunskapsområde (ämne), är en stor tillgång när de sätter betyg. Samtal kring betygen är vanliga såväl lärare emellan som mellan lärare och elever. Lärarna menar att många elever vill veta vilka krav som ställs, hur de har blivit bedömda (vad bedömningen grundar sig på) och hur de kan höja sina betyg.

Utifrån lärarnas berättelser visar det sig att fortbildning kring betyg och bedömning i hög utsträckning har fokuserat på hur det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet fungerar. Lärarna verkar i mindre utsträckning ha fått möjlighet att utveckla sitt tänkande kring vad som egentligen ska betygssättas i idrott och hälsa.

De intervjuade lärarna betonar i olika utsträckning kopplingen mellan mål och betygsriterier. Minst lika vanligt som att koppla kriterierna till mål verkar en koppling till undervisningsaktiviteter vara. En av lärarna säger: ”*jag skriver ner de olika aktiviteterna som vi har, exempelvis orientering, styrkeprojekt och konditionsprojekt, och så försöker jag betygssätta de olika delarna*”. Detta understryker den svårighet att konkretisera målen som lärarna gav uttryck för under rubriken *Vad är målet med undervisningen?* vilket diskuterades i kapitel tre.

61. Englund & Quennerstedt (2008).

62. Redelius, Fagrell & Larsson (2009), Redelius (2007).

De flesta uppfattar de kursplanemål som går att uttrycka i kvantitativa termer som lättast att ”översätta” till tydliga bedömningskriterier. Främst gäller detta för simning (”kunna simma 200 meter, varav 50 meter på rygg”, vilket är ett av målen i årskurs 5) och orientering. Målet att ”kunna orientera sig i okända marker genom att använda olika hjälpmedel” översätts inte sällan till orientering (som tävlingsform) i skolan. På det sättet närmar man sig tävlingsidrottens mer kvantitativa sätt att bedöma förmåga (i termer av minuter och sekunder).

De flesta av de intervjuade lärarna upplever kravnivåerna för Godkänt som ”låga”. De elever som inte når målen är framför allt de som inte kan simma eller de som inte närvarar och deltar i undervisningen. Det framkommer att flera skolor erbjuder stödundervisning, särskilt då det gäller simning (exempelvis får ibland muslimska flickor möjlighet att simträna i samband med att simhallen har öppet enbart för kvinnor; elever som inte kan simma har vid någon skola erbjudits särskild simundervisning som skolan bekostar). Orientering, eller att ”orientera sig i okända marker”, som kursplanen stipulerar, är ett annat ”absolut” kunskapsmål som lärarna framhåller och som kan leda till att en elev inte når godkänt betyg.

Att de flesta lärare uppfattar kraven som låga har en mångfacetterad botten. Möjligen hänger frågan samman med den bland lärare i idrott och hälsa ofta förekommande betoningen på fysisk aktivitet (att alla ska röra sig) och rörelseglädje (betyg uppfattas motverka rörelseglädje); möjligen hänger den också samman med en oro för att undervisningen ska framstå som allt för tävlings- och prestationsorienterad, som fritidens föreningsidrott. En av de intervjuade lärarna framhåller att lärarna på hans skola frågar sig ”kommer [detta] att funka för alla?” när de skriver fram betygskriterier för idrott och hälsa. Han framhåller vidare att tydliga betygskriterier underlättar kommunikationen kring kravnivåer med eleverna. Han menar att ”på det sättet är ju betyg ett fantastiskt verktyg, för att få dem att förstå vad vi ställer för krav”.

Betygssättning och kön

De flesta av de intervjuade lärarna resonerar i könsneutrala termer när det gäller bedömning och betygskriterier. Detta rimmar också både med det målrelaterade betygssystemets betoning på individens kunskapsnivå och med ämnets hälsoperspektiv. Samtidigt har pojkar alltså något högre betyg än flickor. I tidigare forskning har det förekommit reflektioner över hur det kan komma sig att pojkar har högre betyg i idrott och hälsa jämfört med flickor även då målen uttrycks som att ”förstå sambandet mellan mat, motion och hälsa och kunna

tillämpa kunskaper i ergonomi i vardagliga sammanhang”.⁶³ Betygsskillnaderna hänger samman både med ämnets historia, präglad av fysiologiska och tävlingsidrottsliga synsätt, där könsskillnader ter sig överordnade individuella skillnader. En tolkning blir därför att de betyg som sätts bygger på tävlingsidrottsliga och kvantitativa mått på förmåga i aktiviteter, som fler pojkar än flickor har erfarenhet av från sin fritid, t.ex. målspeleddrottning såsom fotboll och innebandy.⁶⁴

Det kunskaps-, mål- och individorienterade synsätt som ligger till grund för bedömning och betygssättning kan emellertid utmana detta förhållande, visar föreliggande studie. Den ökade betoningen på hälsa, menar en del av de intervjuade lärarna, har bidragit till att flickorna ”kommit igen” i ämnet. En lärare framhåller t.ex. att denna utveckling lett till att flickor får högre betyg jämfört med pojkar: ”Kunskaper har stor betydelse och då tar tjejerna över killarna”. Det visar sig dock att ”hälsa” för denne lärare, liksom för många andra lärare i idrott och hälsa, likställs med *teoretiska* kunskaper (i förhållande till idrott och hälsas *praktiska* kunskaper, dvs. idrottsliga färdigheter).

Sammanfattning

Föreliggande studie visar att två tredjedelar av lärarna menar att de är väl förtrogna med det målrelaterade betygssystemet. Ändå råder inte alltid en överensstämmelse mellan vad en lärare lyfter fram som viktiga kunskaper och vad samme lärare säger sig bedöma vid betygssättningen. Att betygskriterierna är ”luddiga” anger lärarna själva och att de därmed går att tolka på olika sätt. Lärarna uttrycker även en osäkerhet över vad som ska väga tyngst och hur de ska hitta en bra balans mellan praktiska färdigheter och teoretiska kunskaper. De flesta lärare uppfattar de kursplanemål som går att uttrycka i kvantitativa termer som lättast att ”översätta” till tydliga bedömningskriterier. Majoriteten beskriver att vad som krävs för Godkänt är att man deltar – aktivt och efter bästa förmåga, vilket inte enligt kursplanen ska vara ett kriterium för godkänt, liksom simkunnighet. En del lärare lyfter också fram andra kriterier som heller inte rimmar med kursplanen. Det handlar om personliga karaktärsdrag eller egenskaper såsom att ha ”rätt attityd”, ”fungera bra socialt”, ”vara positiv och en god kamrat” samt ”visa demokratisk anda” och ”intresse för ämnet”. Det är också vanligt att lärarna beskriver att eleven för att få Mycket väl godkänt måste visa sig ha särskilda kvaliteter som person. Att visa goda ledaregenskaper verkar vara ett särskilt starkt kriterium. Det betyder att leda delar av eller

63. Redelius (2007).

64. Se www.rf.se. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. (Pdf) Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*.

hela lektioner. Bristande måluppfyllelse handlar huvudsakligen om antingen
bristande närvaro eller bristande simkunnighet (och i vissa fall även bristande
förmåga att hitta i naturen). Betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar kan
förklaras genom att bedömningar görs utifrån ett ämnesinnehåll som bygger
på tävlingsidrottsliga och kvantitativa mått, liksom på förmåga i aktiviteter
som fler pojkar än flickor har erfarenhet av från sin fritid.

8. Lärarnas genusmedvetenhet och elevers villkor

Genusmedvetenhet och kunskaper om jämställdhet

I läroplanens allmänna del anges att ”skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster” samt att ”ämnesövergripande kunskapsområden, som jämställdhet, ska integreras i undervisningen i olika ämnen”.⁶⁵ Då frågan ställs i enkäten om lärarna har deltagit i någon fortbildning kring dessa frågor, svarar merparten av lärarna att de inte har gjort det. Däremot anger över hälften att det förekommer diskussioner lärare emellan runt dessa frågor.

Merparten av lärarna i enkätstudien uppger att de på något sätt integrerar ett arbete för jämställdhet i undervisningssituationen. Lärarna ger också i en öppen fråga exempel på hur de då går tillväga. De svar som handlar om att behandla alla lika samt att låta alla ta del av alla moment dominerar.

I observationsstudien framträder lärarna dock varken som initiativtagare eller stöttande när det gäller att utmana dominerande könsmonster. Lärarnas hållning är visserligen att reproducera ett neutralt förhållningssätt till kön. De vill främst fokusera på att möta individen och inte hela gruppen eller grupper av individer under lektionstiden (förutom vid allmän instruktion). Det kan i praktiken innebära att omedvetet stötta en maskulint dominerad genusordning. Det kan medföra att både pojkar och flickor uppträder i uppdelade grupper och betar sig enligt ett dominerande könsmonster genom att flickor som grupp underordnar sig och pojkar som grupp dominerar lektionerna. Dessa mönster förekommer både när lektionernas innehåll (aktiviteter) ska organiseras och iscensättas och genom det sätt som eleverna själva delar upp sig efter kön. Detta yttrar sig också genom vilka eleverna sätter sig bredvid under lektionen, hur de bildar grupper och hur de kommunicerar inom och/eller mellan könen, oavsett om detta gäller småprat, teknikeråd eller uppmuntrande tillrop. Lärarna intar en markant ”passiv” roll under de elevledda lektionerna, menar observatörerna.

Oavsett om lektionerna är elev- eller lärarledda framträder ett tydligt könsmonster. I avsaknad av en uttalat målinriktad undervisning, verkar undervisningen ofta utgå från en social praktik med en tävlings- och rangordningslogik. Det innebär att tävlings- och rangordningslogiken fortfarande spelar en aktiv roll som bevarare av de dominerande könsmonstren i över- respektive underordning som framträder i studien. Det förhandlingsbara utrymmet för

65. Förordning (SKOLF 1994:1) Om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94.

deltagandet blir med denna underliggande logik i slutändan begränsat. Kontentan blir att idrottsaktiva pojkar ges företräde framför idrottsaktiva flickor och icke idrottsaktiva pojkar. Minst utrymme tar icke aktiva flickor med lägst idrottsintresse eller låg idrottslig förmåga.

Majoriteten av de observerade lektionerna domineras av ett tydligt köns-
mönster. Detta oavsett om innehållet utgjordes av dans, bollspel eller idrotts-
lekar (stafetter, bollekar). Ett tydligt undantag finns på den skola som under
perioden genomförde den problembaserade koreografiuppgiften, möjlig att
relatera till kursplanen och som löpte över tid (se kapitel 4). Lärarna verkar
med andra ord inte ha den medvetenhet kring genus och genusordning som
krävs för att bryta och förändra dessa mönster, vilket i sin tur är nödvändigt
för att skapa ett större utrymme för flickors och pojkars möjligheter att utveck-
las i ämnet.

Genusmedvetenheten varierar

Förutom avsaknad av fortbildning kring jämställdhet och genus, visar förelig-
gande studie och tidigare alster författade av GIH-forskarna, att lärarna visser-
ligen ser orättvisor som är relaterade till kön i undervisningen, men att de har
utvecklat få didaktiska redskap för att arbeta med att utmana orättvisorna på
sikt.⁶⁶ Huvudambitionen för lärarna verkar istället vara att ”mota Olle i grind”,
det vill säga att pojkar (för det handlar oftast om pojkar) inte ska få dominera
på flickors bekostnad.

Huruvida detta mönster upplevs som ett problem eller ej varierar emellertid
bland lärarna. Inte sällan märks ett något ambivalent förhållningssätt. Ibland
tar lärarna eleverna i försvar och tonar ned könsmönstrens betydelse, en ten-
dens som, enligt GIH:s tidigare forskning, även återfinns bland eleverna.⁶⁷ Att
pojkarnas intentioner inte är att vara illvilliga tillmäts stor vikt. De ”är” bara
så, så att säga. Flickor är det inte. Därför uppfattas könsmönster av den här
typen många gånger inte som ett problem, av somliga lärare i studien. Denna
benägenhet att tona ner könsmönstrens betydelse, eller att inte se dem som ett
undervisningsrelaterat problem, är att betrakta pojkars och flickors beteende,
åtminstone delvis, som naturgivna.

Benägenheten att se könsmönstren i undervisningen som uttryck för
”naturliga” (genetiska) könsskillnader verkar medföra att ambitionen att
motverka dominerande könsmönster uppfattas som obegriplig. Tydligt är att
”motverka könsmönster” inom ramen för detta sätt att tänka kan betyda ”göra

66. Larsson, Håkan; Fagrell, Birgitta & Redelius, Karin (2009) Queering physical education. Between benevolence towards girls and a tribute to masculinity. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 14(1): 1–17.

67. Ibid.

om könen till det motsatta” (dvs. i huvudsak att ”göra pojkar av flickor”). Ett mönster är, enligt intervjuerna, att pojkars benägenhet att ta stor plats i undervisningen är som störst i årskurs sex och sju och därefter upplevs minska. Rent allmänt framstår det som om en stor del av lärarnas energi måste ägnas åt att tydliggöra undervisningens ramar för eleverna: hur umgås man med varandra i idrott och hälsa, hur tilltalar man varandra, vad får man göra och vad får man inte göra. Av en del lärare att döma förstärks köns mönstren – och upplevs som mer problematiska – om klassen i allmänhet upplevs som problematisk. Så här uttrycker sig en lärare:

Det är en väldigt bråkig och stökig klass – och väldigt många bråkiga killar i den klassen. Och mycket blyga tjejer. Så det är en olycklig mix. Killarna tar otroligt mycket plats och tjejerna själva har vågat komma och fråga: ”Det är mycket bättre när vi kör och jag har aldrig fått röra bollen och det är mycket bättre när vi får spela fotboll för oss själva.” Och det märks också, dom vågar mycket mer och så. Så där kör jag uppdelat.

En tolkning av denna och andra lärares utsagor kan vara att köns mönstren blir mer stereotypa i klasser som präglas av otrygghet och oklara roller. På motsvarande sätt tenderar köns mönstren att klinga av i klasser där eleverna är trygga med varandra och med läraren och undervisningen (de sociala regler som gäller i samband med undervisningen är tydliga och accepterade av eleverna). Av avgörande betydelse är således kontexten, vilket återkommer längre fram.

Lärarstrategier för att motverka dominerande köns mönster

Av citatet ovan framgår vidare att olika sätt att organisera undervisningen kan vara en strategi som lärare använder för att bearbeta de problem som upplevs med pojkar som tar mycket plats respektive blyga flickor. Det aktualiserar temat ”sam- eller särundervisning”, ett tema som dryftats kring ämnet under flera decenniers tid – ofta i termer av ”antingen eller”, eller i termer av ”vad är bäst, det ena eller det andra?”

De flesta av de intervjuade lärarna uppger att de huvudsakligen bedriver samundervisning och att de också föredrar denna undervisningsform. Motiven för detta handlar oftast om att elever behöver lära sig umgås och samarbeta samt att atmosfären i samband med samundervisning allmänt sett upplevs som mer positiv jämfört med könsåtskiljd undervisning. Vid könsåtskiljd undervisning hemfaller en del pojkar, hävdar några lärare, åt ett mer ”grabbigt” beteende. Samtidigt kan bruket av könsåtskiljd undervisning, som i citatet ovan, vara åtminstone en tillfällig strategi för att underlätta för en del elever. Oftast handlar det om att underlätta just för ”de blyga flickorna”, flickor som inte vågar ta för sig vid samundervisning. Simning nämns emellertid mycket ofta

som en aktivitet där flickor och pojkar skiljs åt i undervisningen. Ibland är denna strategi samtidigt ett svar på religiösa regler. En annan aktivitet där en del lärare åtminstone tillfälligt använder könsåtskiljd undervisning är bollspel, i stort sett alltid i samband med något av de etablerade lagbollspelen (oftast nämns fotboll). I detta sammanhang är motiven för att dela på flickor och pojkar nästan alltid disciplinproblem. Hänvisningar till fysiska könsskillnader, att pojkar är större och starkare, sker endast i något enstaka fall. Över huvud taget verkar de fysiska könsskillnaderna spela liten roll i undervisningen (med undantag för vissa bedömningstillfällen).

Att laborera med samundervisning eller könsåtskiljd undervisning är en strategi för att arbeta med problem kring lika villkor för flickor och pojkar i idrott och hälsa. Det finns även andra strategier, som bygger på något som man skulle kunna kalla gruppsykologiska insikter. Det finns emellertid en del problem förknippade med en sådan strategi. Den utgår från att beteendemönstren är givna och knutna till hur pojkar och flickor "är" (pojkar tar stor plats, flickor behöver stöttas i förhållande till detta faktum). Strategin är därigenom också endast kompensering och utmanar inte mönstren på djupet. I några få intervjuer framkommer en strategi som går att knyta an till ett mer medvetet sätt att se på genus. Det är inte frågan om en absolut skala, där några uttrycker sig i genusmedvetna termer och andra inte. Snarare handlar det om ett gradvis mer och mer utmanande och gränsöverskridande sätt att tänka:

Intervjuare: *Upplever du det här med könsmönster bland dina elever?*

Mia⁶⁸: *Ja, det gör jag. Absolut. Det var ju lite kul, vi hade dans nu precis innan jullovet. Vi hade ju mycket genus och så på skolan när jag pluggade. Men då hade jag och den andra idrottsläraren det ihop då och då sa han att killarna skulle föra, men jag sa: "Nä, förare och följare, du vet." Så då körde vi med förare och följare istället. Föraren håller så och följaren gör så här. Och eleverna bara: "Aha, okej." Dom tyckte det var jättekul. Tjejerna tyckte det var jättekul att dom fick bestämma hur dom skulle snurra i bugg och så. [...] Vi tänker ganska mycket på det här med ... att man inte säger "tjejkast" och så. Såna saker. "Spela som en kärring" och sånt.*

Läraren i citatet ovan resonerar utifrån en tanke om att lärare i sitt sätt att bemöta eleverna deltar i skapandet – eller motverkandet – av dominerande könsmönster. I just detta exempel är fokus emellertid i stor utsträckning riktat mot flickor och hur de som underordnad grupp kan lyftas fram. I nedanstående citat framkommer ett mer radikalt sätt att tänka om genus:

68. Namnen på de intervjuade lärarna är fingerade, dock framkommer av pseudonymerna vilka som är kvinna respektive man.

Intervjuare: *Upplever du att könsmönster kommer till uttryck i skolidrotten?*

Fred: *Absolut, det är klart att det finns där. Och det finns ju där från det att dom börjar dagis, så finns könsmönstren där. Det påverkar dom, och oss, hela tiden. Så det är klart att det finns.*

Intervjuare: *Är det någonting som ni jobbar medvetet med på något sätt?*

Fred: *Ja, det tycker jag. Vi pratar ju mycket om det. På skolan förra året ... Likabehandlingsgruppen har olika temadagar och utbildning för oss och så. Förra året jobbade vi med HBT⁶⁹ och året innan bara med genus och i år jobbar vi med etnicitet. Då har vi speciella temadagar då vi kollar film och diskuterar och gör kollage och allt vad det är. Men genus ska ju genomsyra verksamheten hela tiden. I idrotten så pratar jag och [kollegan i idrott och hälsa] mycket om det, hur vi får till det liksom. Men för mig bottenar det mest i ens egna tankar kring genus och att försöka [...] att själv vara ett bra föredöme och själv göra alla moment och visa allt [som alternativ till att låta andra yrkeskategorier ta över vissa delar av undervisningsinnehållet; vår anm.], eller prata om det på ett positivt sätt eller om flickor och pojkar i samma ordalag och ge dom lika mycket plats och behandla dom lika. [...]*

Intervjuare: *Är det bara flickor som förfördelas på olika sätt enligt dina erfarenheter? Betygsmässigt så ligger ju flickor till exempel generellt bättre till än pojkar idag.*

Fred: *Jo, man kan ju inte bara se det ur flickornas synvinkel. Som att bara dom ska få det bättre. Mycket går tillbaks till det här med att inte behandla pojkar och flickor olika. Det är lite av en ny tanke för mig, att inte bara tänka att flickorna ska få ta del av det som pojkarna har, utan att alla ska få ta del av det som är positivt. Till exempel, istället för att flickorna ska få göra pojsaker för att det ska bli jämställt så kan man tänka: vad är roligt? Jo, det är roligt att klättra – då ska pojkar och flickor få klättra. Dansa är roligt – då ska dom få dansa. Strunta i det traditionella, ta bort det lite grann. Istället för att tona ner pojkarna och lyfta fram flickorna, så kan man prata om att alla ska ha lika mycket plats.*

Som framgår av intervjuatet går det att mer medvetet se på genus relaterat till ett institutionellt sammanhang. Det förutsätter både en stödjande skolledning som ser till att organisera utbildning i sociala frågor och kollegor som fungerar som bollplank i mer informella samtal om vad, till exempel, att ”motverka traditionella könsmönster” kan tänkas innebära i ett ämne som idrott och hälsa. Den ovan citerade läraren representerar en minoritet av de lärare som blivit intervjuade. De allra flesta lärarna i studien har inte ett aktivt och medvetet förhållningssätt till strävan efter att motverka dominerande

69. Akronymen HBT står för homo- och bisexuella personer samt transpersoner.

könsmönster. De uppger istället att de inte haft någon utbildning kring sociala frågor, till exempel rörande jämställdhet och genus (däremot en omfattande utbildning i betyg och bedömning).

Lärarstrategier för en inkluderande undervisning

Att elever kommer från olika delar av världen verkar för det mesta inte betyda så mycket för hur undervisningen bedrivs. Men ett par av de intervjuade lärarna uppger sig dock ha svårare för att etablera kontakt med föräldrar med en annan kulturell bakgrund än den svenska. Dessa föräldrar dyker inte så ofta upp på föräldramöten. Mer allmänt kan man säga att en del lärare upplever att föräldrar med en annan kulturell bakgrund än den svenska uppfattar idrott och hälsa som ett oviktigt ämne.

Simning är en av två aktiviteter som ofta nämns i relation till frågor som etnicitet och religion. När det gäller friluftslivet upplever några lärare en del elever som ovana vid vistelse i naturmiljön (i skogen, vid vatten, etc.). Ibland kopplar de intervjuade lärarna problematiken kring friluftslivsundervisningen, inte minst när det gäller behovet av rätt utrustning, till det mindre engagemanget från föräldrarnas sida för elevernas skolgång som nämndes ovan. Friluftsliv verkar emellertid vara ett begränsat problem jämfört med simning, antagligen på grund av att friluftsliv inte alltid ses som ett ”obligatoriskt” moment kopplat till ett tydligt mål att uppnå, vilket simningen är.⁷⁰ Simundervisningen är i huvudsak förknippad med två frågor om ”eticitet”: huruvida flickor måste skylla kroppen eller speciella kroppsdelar respektive huruvida eleverna får umgås över könsgrensarna. Båda frågorna verkar gå att hantera på ett konstruktivt sätt om förutsättningarna medger det. Det förekommer att flickor deltar i simundervisningen iklädda sjal och kläder (vårdräkt nämns vid något tillfälle), men alla simhallar tillåter inte att eleverna badar påklädda. När det gäller frågan om att umgås över könsgrensarna, så ordnar de flesta skolor avskild undervisning för dem som har behov av detta, men sådana arrangemang är ofta kostsamma, både rent ekonomiskt och i termer av lärarnas tid.

Frågan om hur mycket man kan/får/bör exponera sin kropp hänger också ofta samman med omklädnings- och duschningsproblematiken. Denna fråga är alls inte begränsad till elever med annan bakgrund än svensk, men de flesta lärare upplever att problematiken är större bland elever med icke-svensk bakgrund. Ett par av lärarna har helt sonika gett upp försöken att förmå eleverna att byta om och duscha. Alla lärare i studien vittnar om att man försöker vara

70. Målet att ”kunna orientera sig i okända marker genom att använda olika hjälpmedel samt kunna planera och genomföra vistelse i naturen under olika årstider” ter sig uppenbarligen inte som lika förpliktigande för lärare i idrott och hälsa som att ”kunna simma 200 meter, varav 50 meter på rygg.”

så flexibla och tillmötesgående som möjligt när det gäller ”religion” eller ”kultur”. Några upplever också att ”religion” eller ”kultur” – precis som mens för flickor – används som verktyg i diskussioner om man ska delta eller inte i vissa delar av undervisningen.

En lärare ger också en antydan om att ”etnicitet” och ”mångfald” ibland kan tänkas handla om helt andra saker; om social segregering och ojämlika villkor i socioekonomisk mening mer än om kulturella och religiösa skillnader i sig. Hon är själv verksam vid en fristående skola med internationell profil i ett välbärgat upptagningsområde. På skolan går elever vars föräldrar har utländsk bakgrund, men de har varit i Sverige länge och vet hur systemet fungerar: ”Dom kör liksom både den svenska kulturen, men behåller även sin kultur. Det mixas ihop ganska bra”, säger hon.

Betydelsen av kontexten och lärarnas bakgrund för undervisningen

Kontexten och lärarutbildningsbakgrund kan ha betydelse för hur genusmedvetet lärare kan arbeta, dvs. hur stora möjligheter lärare har att bedriva en undervisning som inbegriper kritiska reflektioner kring könsmönster. Lärare arbetar i olika skolor och olika klasser med olika förutsättningar att bedriva en mer jämställd undervisning. En tendens som föreliggande studie pekar på är att vid skolor med elever med höga betyg eller där betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar är små bedrivs en mer genusmedveten undervisning. En genusmedveten pedagogik kan i praktiken innebära en mer uppgiftsorienterad undervisning, ibland parad med ett relativt sett större fokus på hälsa. En motsatt tendens är att lärare som arbetar på skolor med många elever som inte når målen i idrott och hälsa, eller där betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar är stora, inte har lika lätt att bedriva en mer genusmedveten undervisning, dvs. de reflekterar inte kritiskt kring dominerande könsmönster i sin undervisning.

Om denna iakttagelse stämmer, hur ska man i så fall förstå den? En tolkning kan vara att förhållandena vid den första gruppen av skolor är sådana att lärarna kan utveckla mer genusmedvetna förhållningssätt respektive en mer progressiv syn på ämnet idrott och hälsa. Tolkningen bygger på ett grundläggande antagande om att lärarna i sina resonemang förhåller sig till de strukturella förutsättningar som gäller på skolan. Av särskild betydelse verkar dels föräldrakontakten, dels elevernas förhållningssätt till betyg i ämnet vara. I de förstnämnda skolorna har föräldrarna relativt hög utbildningsbakgrund och har huvudsakligen, men inte enbart, svensk bakgrund. Då lärarnas kontakt med föräldrarna är god, liksom om elevernas och föräldrarnas intresse för elevernas betyg och för de betygskriterier som gäller på skolan är stort, verkar lärarna i större utsträckning kunna utgå från nationella och lokala styrdokument. Därigenom verkar också undervisningens fokus på hälsa och på (teore-

tiska) kunskaper respektive övergripande mål som att ”motverka traditionella könsmönster” öka. På motsatt sätt verkar en lägre grad av föräldrakontakt och fler elever som inte orienterar sig mot höga betyg hänga samman med en undervisning som präglas av aktivering av elever (med idrottsaktiviteter) mer än av att eleverna ska genomföra särskilda uppgifter. Kanske är det till och med så att dessa undervisningsmetoder går att koppla till ett relativt sett större behov av att vinnlägga sig om (vissa) elevers (ofta pojkars) lojalitet för att undervisningen ska gå att genomföra.

Förutom skolkontexten verkar i viss utsträckning genusmedvetenhet även hänga samman med i vilken utsträckning lärarna har genomgått en utbildning (eller fortbildning) på senare år. Det är framför allt lärare med en relativt ny lärarutbildning (från 1990-talets mitt och senare) som betonar kunskapsdimensionen i ämnet och som ger uttryck för ett aktivt förhållningssätt till frågor som har med genus och etnicitet att göra. Sannolikt hänger detta samman med att den kunskapsorienterade nationella kursplanen i idrott och hälsa togs i bruk 1994.

Sammanfattning

Merparten av lärarna i studien uppger att de på något sätt integrerar ett arbete för jämställdhet i undervisningssituationen genom att behandla alla lika samt att låta alla ta del av alla moment. Somliga lärare verkar se orättvisor som är relaterade till kön i undervisningen, men de har utvecklat få didaktiska redskap för att arbeta med att utmana orättvisorna på sikt. Istället utgår undervisningen ofta från en social praktik med tävlings- och rangordningslogik, vilket bevarar dominerande könsmönster. Kontentan blir att idrottsaktiva pojkar ges företräde framför idrottsaktiva flickor och icke-idrottsaktiva flickor och pojkar.

Det verkar finnas föreställningar bland lärarna i studien om att beteendemässiga skillnader mellan flickor och pojkar är ”naturliga”. Huvudambitionen bli då snarast ett kompensatoriskt sätt genom att söka undvika att gruppen pojkar dominerar lektionerna på bekostnad av gruppen flickor. Därför används särundervisning för att underlätta just för ”de blyga flickorna”, flickor som inte vågar ta för sig vid samundervisning. Men detta utmanar inte könsmönstren på djupet.

Genusmedvetenheten bland lärare behöver med andra ord utvecklas visar föreliggande studie. Graden av genusmedvetenhet hänger också samman med lärares utbildningsbakgrund, dvs. i vilken utsträckning lärarna har genomgått en utbildning (eller fortbildning) på senare år. Det är framför allt lärare med en relativt ny lärarutbildning (från 1990-talets mitt och senare) som betonar kunskapsdimensionen i ämnet och som ger uttryck för ett aktivt förhållningssätt till frågor som har med genus och etnicitet att göra.

Även den sociala kontexten kan ha betydelse för hur jämställt lärare kan arbeta. En tendens i föreliggande studie är att lärare som arbetar i olika skolor och olika trygga klasser har skilda förutsättningar att bedriva en jämställd undervisning. Studien visar att vid skolor där elever har höga betyg, eller där betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar är låg, verkar undervisningen bedrivas mer genusmedvetet med fokus på en mer uppgiftsorienterad undervisning, ibland parad med ett relativt sett större fokus på hälsa. Lärare som arbetar på skolor med många elever som inte når målen i idrott och hälsa, eller där betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar är stora, har inte på samma sätt möjlighet att bedriva en mer jämställd och likvärdig undervisning. Det verkar bero på flera saker. Dels påverkar lärarnas egen inställning och grad av genusmedvetenhet samt undervisningens utformning. Dels kan föräldrakontakten och föräldrarnas sociala och kulturella bakgrund, dvs. föräldrars utbildningsbakgrund och huruvida de har utländsk eller svensk bakgrund, påverka förutsättningarna att arbeta jämställt och likvärdigt. Då lärarnas kontakt med föräldrarna är god och då elevernas och föräldrarnas intresse för elevernas betyg och för de betygskriterier som gäller på skolan är stort, verkar lärarna i större utsträckning kunna utgå från nationella och lokala styrdokument. På motsvarande sätt verkar en lägre grad av föräldrakontakt och fler elever som inte orienterar sig mot höga betyg hänga samman med en undervisning som präglas av aktivering av elever (med idrottsaktiviteter) mer än av att eleverna ska genomföra särskilda uppgifter, visar föreliggande studie.

9. Avslutande diskussion och slutsatser

Inledning

Den här rapporten syftar till att på uppdrag av regeringen kartlägga flickors och pojkars villkor i ämnet idrott och hälsa i grundskolan utifrån ett jämställdhetsperspektiv genom följande preciserade frågeställningar: *Vilka faktorer har betydelse för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder till ämnet i sin helhet och till olika delmoment? Hur kan vi förstå de skillnader som finns mellan flickors och pojkars betyg i idrott och hälsa? Hur kommer det sig att vissa flickor och pojkar inte når målen i idrott och hälsa?*

Här följer en avslutande diskussion som söker besvara dessa frågor med GIH-rapportens resultat och analyser som empirisk grund tillsammans med aktuell statistik och andra studier som omnämnts i rapporten. Särskilt fokus har lagts på att öka kunskapen om vilken betydelse organiseringen och utformningen av ämnet samt dess innehåll har för flickors och pojkars aktivitet, närvaro, lärande och attityder, liksom resultat och måluppfyllelse. Kapitlet avslutas med några slutsatser.

Elevers aktivitet

Undervisningens organisering och utformning samt innehåll påverkar elevernas aktivitet. I själva verket har innehållet och utformningen av ämnet en avgörande betydelse för aktivitetsnivån hos eleverna visar denna studie och även tidigare studier. När elever uppfattar att syftet med lektionen är att prestera och tävla ser inte alla elever det som meningsfullt. Denna tävlingslogik kan också få en rad bieffekter som kan leda till att eleverna slarvar igenom övningar utan reflektion över rörelsens kvalitet, vilket får till följd att deras aktivitetsgrad sjunker.

Ett tydligt mönster är att samundervisningen sker framför allt på idrottsaktiva pojkars planhalva. Att det blir så kan bero på att lärarna behöver vinnlägga sig om vissa, tongivande elever – oftast vissa idrottsaktiva pojkars – lojalitet för att undervisningen ska ”funka”. I denna situation verkar lärarna i större utsträckning behöva somliga idrottsaktiva pojkars lojalitet framför flickors och icke-idrottsaktiva pojkars. Det verkar vara vanligare att flickor tar på sig ansvaret för att inte ställa till oreda i samband med lektionerna, men ändå inte vara med i aktiviteterna ”på riktigt”. Pojkar verkar inte i samma utsträckning förväntas ta på sig ansvaret för att lektionerna ska ”funka” när innehållet inte passar dem. Detta kan vara en förklaring till att bollspel är så pass vanliga inslag i undervisningen, medan mer alternativa rörelseformer är så pass ovanliga.

Ibland används särundervisning som en tillfällig strategi att underlätta för framför allt ”de blyga flickorna” som inte tar för sig. Detta kompensande synsätt förändrar emellertid inte köns mönstren på djupet. Det kan snarare bidra till att lärarna har lägre förväntningar på flickors kunskaper och att de därför undervärderas. Dessutom framkommer att bollskickliga flickor tar för sig och bereds utrymme när flickor är i majoritet. Könsfördelningen har sålunda betydelse för hur aktiva flickor blir. En uppfattad lägre aktivitet eller förmåga hos flickor kan bero på ett ”osynliggörande” av kunskap. Den kunskap som kommer till uttryck inom idrott och hälsa har både att göra med vilket innehåll och vilka aktiviteter som erbjuds. I likhet med andra studier⁷¹ kan en tolkning vara att flickor hellre sparar uttryck för idrottslig förmåga till en ”efter skolan” aktivitet. Det kan i så fall finnas en risk för att flickors och även grupper av pojkars kompetens/kunskap undervärderas i relation till den ämnestradition som råder. Idrottsaktiva pojkar ges med andra ord företräde framför idrottsaktiva flickor och icke-idrottsaktiva pojkar, visar denna studie. Minst plats visar sig icke-aktiva flickor med lågt idrottsintresse eller låg idrottslig förmåga ta.

Elevers närvaro

Det tycks finnas ett utrymme att inte delta i det här ämnet. Skolinspektionens flygande tillsyn⁷² visade att en relativt stor andel av de besökta lektionerna hade hög frånvaro och/eller att många elever i årskurs 9 som var närvarande inte deltog aktivt i lektionens aktiviteter. Som tidigare nämnts deltog inte var femte elev i lektionen. På var tionde lektion var så många som 30 till 50 procent av de elever som skulle vara på lektionen frånvarande av okänd anledning eller närvarande men utan att delta i lektionens aktiviteter.

Föreliggande studie visar att hälften av lärarna uppger i enkätsvaren att närvaron bland eleverna överstiger 90 procent, något färre anger att närvaron ligger mellan 80 och 90 procent. Hälften av lärarna anger att det går att bli befriad från vissa delar av undervisningen i idrott och hälsa, var femte anger att det går att bli befriad från hela undervisningen i ämnet. Nästan hälften uppger att de innevarande termin har elever som är befriade. Det händer enligt föreliggande studie att elever, både flickor och pojkar, blir befriade från ämnet på oklara grunder, vilket även visade sig i Skolinspektionens flygande tillsyn. Det kan innebära att elever inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd. När det

71. Jfr Hills (2006), Flinthoff & Scraton (2002), Redelius, Fagrell & Larsson (2009), Lundvall & Meckbach (2008).

72. Skolinspektionen (2010).

gäller befrielse från obligatoriska inslag så skärps kraven i nya skollagen som ska börja tillämpas fr. o. m. 1 juli 2011.⁷³

I en annan Skolverksstudie om elevfrånvaro i grundskolan framkommer att idrott och hälsa ofta är ett av de första ämnen som eleverna slutar att gå på. Återigen framträder ämnets organisering, utformning och innehåll som en viktig del av förklaringen. Det kan handla om obehag inför omklädningsrummet: att ta med extra kläder till skolan, byta om och duscha. Flera av de intervjuade eleverna kände sig också extra utsatta på dessa lektioner på grund av exponeringen av kroppen och kroppslig oförmåga liksom av kraven på fysiska prestationer och tävlingsmoment.⁷⁴ Motviljan att gå på lektionerna kan också ha att göra med den sociala kontexten: att man blir retad för att man inte klarar av vissa fysiska moment osv.

Föreliggande studie visar att föräldrarnas inställning till och engagemang i ämnet liksom föräldrakontakten också kan vara viktig för elevernas attityd, närvaro och resultat i ämnet. En del lärare uppger att föräldrars syn på idrott och hälsa påverkar elevernas motivation för ämnet.

Elevers lärande

En faktor av stor betydelse för elevers lärande hänger samman med ämnets kunskapsobjekt. Tidigare studier och föreliggande undersökning visar att ämnets kärna är otydlig. Det råder inte konsensus kring vilken kunskap som är värd att förmedlas i ämnet idrott och hälsa: vilket som är ämnets huvudsakliga läroobjekt, och vad det ska omfatta. Flera forskare, t.ex. Ekberg (2009), hävdar att ämnets oklara identitet beror på dels att målstyrda kursplaner öppnar upp för olika tolkningar av ämnesinnehållet. Dels är ämnet idrott och hälsa inte förankrat akademiskt eller i akademisk kultur, utan vilar på praktiska kunskapsstraditioner, vilket denna studie bekräftar. Ämnesinnehållet hämtas från flertalet intressenter. Inte minst utövar föreningsidrotten ett stort inflytande visar ett flertal studier som omnämns i rapporten. Dessutom är många lärare i ämnet själva aktiva inom idrottsrörelsen.

I detta kraftfält av intressenter som påverkar ämnet befinner sig idrotts- och hälsalärarna. De är, för att tala med Sandahl (2005), nyckelpersoner i ämnet. Deras sätt att tolka kursplaner, organisera och strukturera undervisningen, välja dess innehåll och bemöta eleverna är avgörande för flickors och pojkars villkor i

73. En elev (i grundskolan och motsvarande skolformer) får på begäran av elevens vårdnadshavare befrias från skyldighet att delta i obligatoriska inslag i undervisningen om det finns *synnerliga* skäl. Ett sådant beslut får endast avse enstaka tillfällen under ett läsår. Det är rektorn som beslutar och rektorn måste fatta beslutet själv, det är ett beslut som inte får delegeras. Beslutet kan också överklagas till förvaltningsrätten. Se 7 kap. 19 § skollagen (2010:800).

74. *Skolverket*. (2010). Rapport 341.

ämnet. I föreliggande studie blir det uppenbart att det finns en osäkerhet bland lärare vad de ska lära ut. Grundläggande frågor blir därför: Vad egentligen är det som eleverna ska lära sig i idrott och hälsa och hur ska de lära sig det?

Studien visar att vad elever ska lära sig, dvs. ämnets kunskapsobjekt, är oklart för många av de lärare som ingår i urvalet. På frågan om vilka kunskaper som är viktiga (alltså vad man ska lära sig i ämnet) har lärarna i enkätstudien en tendens att tänka i termer av vad ämnet ska bidra med på sikt och vilket förhållningssätt eleverna ska utveckla till fysisk aktivitet (intresse och rörelseglädje) samt till sina medmänniskor (social förmåga och ledaregenskaper). Men stora delar av det som lärarna i studien anser vara viktig kunskap ska enligt kursplanen inte ligga till grund för betygssättningen i ämnet. Graden av självförtroende, rörelseglädje eller känsla för fair-play ska exempelvis inte utgöra bedömningskriterier.

Den här osäkerheten kring vad som ska läras ut påverkar naturligtvis kunskapsinhämtningen hos eleverna. Vad gäller innehållet kommuniceras det sällan, utan lärarna tar för givet att eleverna vet vad som ska göras och undervisningen följer en återkommande mall. Nackdelen med den ringa kommunikationen är att de intentioner som många lärare ger uttryck för i denna studie går förlorade. Trots att lärare uppger att de vill tona ner tävlingsinslagen och presentera sin undervisning som ett ”smörgåsbord” av aktiviteter, dominerar i praktiken idrott och bollsporter ämnet. Om undervisningens innehåll enbart fokuserar på en förenklad nivå av det som idrottsföreningar förmedlar innebär det att många elevers huvudsakliga lärande i idrott och hälsa sker utanför skolan. Både flickor och pojkar är idrottsaktiva på sin fritid i t.ex. bollsport och friidrott. Fler pojkar än flickor är t.ex. aktiva utövare av fotboll och innebandy. När ämnets innehåll får en stor tyngdpunkt på bollsporter tenderar detta att gynna pojkars intresse och prestationer i ämnet.⁷⁵

Denna studie bekräftar också resultat från andra studier, t.ex. Skolinspektionens tillsyn, att det ofta förekommer elevledda lektioner i årskurs 9. Studien visar också att det händer att nivån kan vara alltför hög, över kamraternas kompetensnivå. Då kan man fråga sig vad eleverna lär sig av den elevledda lektionen.

75. Riksidrottsförbundets siffror visar att betydligt fler pojkar i åldersgruppen 13–20 år utövar t.ex. fotboll och innebandy. 44 procent av pojkarna och 29 procent av flickorna spelar fotboll. 21 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna spelar innebandy. Medan hela 22 procent av flickorna i den åldersgruppen ägnar sig åt ridsport utövar 13 procent av pojkarna ishockey och golf. Handboll utövar flickorna i något högre grad än pojkar: 8 procent mot 6 procent. 8 procent av flickorna utövar gymnastik. Eftersom t.ex. gymnastik och ridsport inte på samma sätt premieras i undervisningen av ämnet idrott och hälsa drar flickorna det kortaste strået när det gäller vilka slags fritidsidrotter som kan gynna dem i ämnet. Se www.rf.se. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*. (Pdf).

En ytterligare brist i lärprocessen är att elever, att döma av föreliggande studie, sällan verkar få utrymme för diskussion och reflektion eller återkoppling efter lektionerna. De får heller inte särskilt ofta möjlighet att förstå, lära sig och reflektera kring rörelsers kvalitet ur ett ergonomiskt, fysiologiskt eller estetiskt perspektiv. Undervisningen följer istället en mall med uppvärmning, aktivitet och avslutning. Olika skolor har olika ramfaktorer att ta hänsyn till. Låg tidstilldelning per vecka och dålig tillgång till lokaler, korta raster och långa avstånd kan innebära snäva marginaler för eleverna att förflytta sig till gymnastiklokalerna.

Det framgår också av studien att lärandet påverkas av om klassen är trygg eller otrygg. I trygga klasser har lärarna större möjligheter att arbeta mer mål- och individrelaterat. Det kan handla om att utifrån den lokala kursplanen arbeta med olika projekt som ska leda mot måluppfyllelse. I otrygga klasser handlar det snarare om att få lektionen att fungera, att behålla ordningen och uppmärksamheten från eleverna.

Hur klassen fungerar kan i sin tur hänga samman med den sociala kontexten, visar föreliggande studie. I skolor där lärarna upplever sig ha föräldrarnas stöd och där både elever och lärare vinnlägger sig om att ta reda på vad som krävs för att nå höga betyg, verkar det vara lättare att utveckla ämnesinnehållet på olika sätt. Det är också främst i dessa skolor som exempel på hur man kan arbeta medvetet med sociala normer, bland annat att motverka traditionella könsmönster, märks allra mest. Med motiverade elever som har en hög målsättning och i skolor där det finns en god föräldrakontakt, verkar lärarna i högre utsträckning utgå från nationella och lokala styrdokument. Då kan de också fokusera på hälsa, teoretiska kunskaper i ämnet samt fler och olika typer av aktiviteter och därigenom motverka traditionella könsmönster, visar studien.

I skolor där föräldrakontakten är sämre och eleverna är omotiverade att delta i undervisningen verkar det vara svårare att gå utanför mallen och arbeta normkritiskt med eleverna. En tolkning kan vara att om lärarna går utanför mallens ramar och försöker arbeta normkritiskt kan det leda till att de måste balansera mellan att få med sig vissa elever, utan att få alltför många andra elever emot sig.

Eleverna i studien uppgav att de lärde sig mycket under lektionerna. Frågan är vad de lär sig? Med tanke på undervisningsinnehållet är det förmodligen ett lärande baserat på ett ganska begränsat spektrum av läroobjekt.

Elevers attityder

I likhet med tidigare studier pekar denna studie på att de flesta elever är positiva till ämnet i sin helhet. Det är en högre andel pojkar som i frågeformulären

till eleverna uppger att de gör sitt bästa och får visa vad de kan. I Skolverkets tidigare studier (NU03) visar det sig att elevers attityder till olika delmoment varierar. Det viktigaste uppger eleverna är att ha roligt genom rörelse, lära sig samarbeta, känna att kroppen duger, utveckla självförtroende samt att bli mer vältränad. Minst viktigt tycker eleverna är att tävla, hitta egna rörelser samt att utveckla kunskaper om natur och miljö. Eleverna anser vidare att ämnet i stort sett påverkar deras kondition, styrka, rörlighet, hur de mår, deras lust att röra på sig samt deras samarbetsförmåga. Dessa uppgifter överensstämmer med frågan vad eleverna anser vara viktigt innehåll i skolämnet där 75 procent anser att det är roligt att röra på sig. Ungefär två av tre elever anser det vara viktigt att samarbeta, få känna att kroppen duger, få bättre självförtroende samt bli mer vältränad. Fyra av tio uppger att de blir inspirerade att vara fysiskt aktiva på fritiden genom undervisningen i idrott och hälsa.

NU03 visar att vissa könsskillnader hade kvarstått sedan NU-92. Det handlade bl.a. om att pojkar var mer aktiva än flickor under lektionerna. Att vara med, men inte röra sig särskilt mycket under lektionerna är tre gånger vanligare bland flickorna än bland pojkarna. Det framkommer också att flickor oftare är negativt inställda till att undervisningen ska innehålla tävling än vad pojkar är. Det är en attityd som har blivit mer utbredd sedan år 1992.⁷⁶

I föreliggande studie framkommer i lärarnas beskrivningar av positiva elever att det är de elever som vill vara aktiva, alltid är ombytta och gör sitt bästa med glatt humör. Elever med en positiv inställning till ämnet presenteras som både psykosocialt och fysiskt välmående elever som ofta föreningsidrottar på fritiden, de anses tycka om skolan i allmänhet, vara intresserade och visa motivation för ämnet samt ofta vara betygsorienterade. Fram träder en bild av den ideala eleven, som i vissa avseenden förväntas göra sitt bästa när det gäller individuella prestationer, samtidigt som de i andra sammanhang, t.ex. lagsporter, både ska anpassa sig och visa prov på ledarskapsförmåga, dvs. vara ödmjuka, visa hänsyn, vara ett föredöme, ta stort ansvar och vara en god kamrat. I motsats till den ideala eleven beskrivs en negativt inställd elev: en elev som har låg självkänsla, som inte är föreningsidrottsaktiv eller fysiskt aktiv på fritiden och som ofta är negativt inställd till skolan i allmänhet.

Tidigare studier diskuterar just hur *det ideala barnet* i skolan blir en måttstock som alla elever jämförs med och som de måste förhålla sig till. Inga Wernersson beskriver t.ex. hur Valerie Walkerdine menar att det ideala barnet är aktivt lekande och självständigt. Enligt Wernersson rimmar det bättre med lärares föreställning om hur pojkar som grupp betar sig än hur flickor som grupp betar sig. Aktiva pojkar, som är lågpresterande i andra ämnen än idrott

76. Skolverket 2005b:153.

och hälsa antas, trots sina dåliga resultat, ha dolda talanger som så småningom kan blomma ut i ”intellektuell briljans”. Medan flickor som arbetar hårt och målmedvetet och som underkastar sig skolans krav på prestationer uppfattas som passivt lydiga. Därmed uppfyller de inte kriterierna för ”det aktivt lekande barnet”, dvs. den självständiga individ som premieras som ideal.⁷⁷

Vad gäller idealeleven i idrott och hälsa kanske det också fungerar så att lärare har högre förväntningar på att pojkar som grupp kan uppvisa större ledarskapsförmåga än på flickor som grupp och följaktligen bedömer pojkar mer positivt.

Ett rimligt antagande torde vara att elever utvecklar olika strategier under lektionerna för att antingen leva upp till idealbilden för att få bra betyg eller visa sitt avståndstagande genom att inte delta på lektionerna. En ytterligare strategi kan vara att visserligen närvara på lektionerna, men förhålla sig passiv och helt enkelt genom att välja att mer eller mindre öppet vara eller inte vara fysiskt aktiv. Tidigare GIH-studier⁷⁸ visar att flickor t.ex. gör motstånd genom att använda ett slags ”aktiv passivitet” dvs. att undvika att anstränga sig fysiskt, men ändå framstå som en välartad elev. Pojkar kan enligt forskarna bjuda motstånd genom att vara fysiskt aktiva men på ett sätt som inte läraren avsåg.

I studien framkommer att många av de lärare som ingick trots sin ambition att värna de negativt inställda eleverna, ofta inte gör det. Det kan bero på en avsaknad av djupare förståelse för de negativt inställda elevernas situation. Ofta identifierar sig lärare med de positivt inställda eleverna. Medan de anser att det är de negativt inställda elevernas eget fel att de inte lyckas. Därmed undgår dessa lärare att se vilka hinder som finns för eleverna att nå godkänt. De frågar sig sällan varför vissa elever är frånvarande och ser inte sin egen del i – genom organisationen av ämnet och ämnesinnehållet – att dessa elever undviker lektionerna t.ex. för att de inte lär sig något eller misslyckas och därmed inte lyckas nå godkänt. Att utveckla dessa elevers intresse för fysisk aktivitet framstår som en stor utmaning för en enskild lärare såväl som för skolan i stort, och kanske är det den viktigaste utmaningen av alla.

En förklaring till vissa elevers låga närvaro och bristande intresse för ämnet, men som inte fördjupas nämnvärt i föreliggande studie, kan vara ämnets fokus på kroppen och kroppslig förmåga. Idrott och hälsa är det ämne där just kroppen och kroppens förmåga och oförmåga sätts under lupp. Det är oftast inte det teoretiska lärandet som står i fokus utan ett faktiskt görande som är ämnets fokus, vilket innebär en exponering av kroppen. De elever som av olika anledningar inte tycker att de lever upp till de ideala kroppsliga förväntning-

77. Wernersson, Inga (2010). ”Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker”. Rapport från *Delegationen för jämställdhet i skolan*. (DEJA). SOU 2010:39.

78. Larsson H, Fagrell B, Redelius (2005).

arna – de elever som är under- och överviktiga eller ”klumpiga”⁷⁹, inte idrottar utanför skolan, har dålig kondition osv. – kan uppfatta att ämnet inte angår just dem. Det kan kanske också handla om en rädsla för omklädningsmomentet, vilket andra Skolverksstudier visar, varför man undviker dessa lektioner.⁸⁰ NU03 visade att så många som 17 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna inte ville byta om tillsammans med andra.⁸¹

Några av rapportförfattarna⁸² i en av NU03:s delrapporter menar att en särskild utmaning för skolans personal i mötet med eleverna bland annat är att problematisera olika kulturella myter om kroppsideal. Att utmana dominerande föreställningar om hur en ”normal kropp” ska se ut har även andra forskare lyft fram, t.ex. Håkan Larsson (se kapitel två). De kroppsliga aspekterna – kroppsideal och kroppsliga normer – av ämnet går inte att negligeras utan måste också vägas in i en problematisering av ämnet.

Skillnader mellan elevers betyg

Idrott och hälsa är det enda av grundskolans ämnen där flickor har sämre betyg än pojkar. Det gäller såväl genomsnittligt betyg, som andel Mycket väl godkänt, Väl godkänt och andel som inte når Godkänt.

Förhållandet mellan flickors och pojkars betyg gäller oavsett föräldrars utbildningsnivå och om de har svensk eller utländsk bakgrund. Precis som i andra ämnen har barn till högutbildade och svenskfödda föräldrar bättre betyg och måluppfyllelse än övriga elever.

Föreliggande studie uppenbarar också att det finns en diskrepans mellan lokala kursplaner, statliga kursplanen och vad lärare faktiskt bedömer, vilket även tidigare forskning visat (Tholin 2006). Många lärare vittnar om att de deltagit i omfattande fortbildning avseende hur man bedömer och betygssätter elever inom ett mål- och kunskapsrelaterat betygssystem, men inte diskuterat så mycket vad man bedömer. Lärarna verkar därmed vara osäkra på vad som ska bedömas och betygssättas. I förhållande till ett undervisningsinnehåll som i hög utsträckning baseras på idrottsaktiviteter verkar dessa fortbildningsinslag således i liten utsträckning ha åstadkommit någon skillnad avseende vad lärarna bedömer hos eleverna. Det verkar vara lätt hänt att man som lärare retirerar till bedömningskriterier som är tydligt kvantifierbara i brist på kriterier som i högre utsträckning bygger på den nationella kursplanens mål.

79. Jfr Bråkenhjelm (2008).

80. Se *Skolverket* (2010) Rapport nr 341; *Skolverket* (2010) rapport nr 344; *Skolverket* (2009) Rapport nr 326; *Skolverket* (2005 a,b).

81. *Skolverket* (2005a), s. 185.

82. *Ibid.*

Enligt föreliggande studie har lärarna lättare att bedöma de kursplanemål som går att uttryckas i kvantitativa mått och översättas till tydliga bedömningskriterier, t.ex. vad gäller simning: att kunna simma 200 meter varav 50 meter på rygg. Svårare har de att bedöma rörelsekvalitéer än idrottsliga prestationer och resultat. När mätbara idrottsprestationer värdesätts får pojkar som grupp en fördel, för att de vanligen är fysiskt starkare än flickor. De är också mer föreningsidrottsaktiva på fritiden i målspel och den aktiviteten dominerar undervisningen. Många lärare väger in aktivitet på lektionerna när de betygsätter eleverna, vilket därmed kan gynna pojkar som grupp om det handlar om målspeletsidrotter. Även om många flickor är aktiva inom idrottsrörelsen är andelen aktiva lägre än bland pojkar. Det kan bero på att undervisningsinnehållet ensidigt betonar målspeletsidrotter såsom t.ex. fotboll och innebandy som pojkar utövar i högre utsträckning på fritiden än flickor.⁸³

Vidare visar det sig att höga prestationer inte räcker för att få högsta betyg i ämnet. För att få MVG krävs att eleverna helst ska visa ledarskapsförmåga, dvs. uppvisa en särskild "personlighet" med "rätt" attityd och inställning till ämnet, trots att personlighet inte ska vara betygsgrundande. Denna personlighetstyp kan länkas till grupper i gynnade positioner i samhället med svensk bakgrund och hög utbildning. Dessa personer har ofta en positiv och välvillig inställning till skolan och till idrott, en särskild form av social kompetens, ett intresse för att uppnå goda skolresultat och så vidare. Visserligen ingår i MVG-kriteriet att eleven ska kunna "komponera, motivera och genomföra ett allsidigt och funktionellt motionsprogram". Det handlar då mer om att eleven ska ha tillräckliga kunskaper om hur man ska träna för att kunna sätta samman ett lämpligt program, inte om att kunna vara en ledare i sig. Ytterligare ett kriterium är att "eleven organiserar motions-, idrotts- eller friluftaktiviteter tillsammans med andra med hänsyn till olika deltagares behov", därför ska elevens samarbetsförmåga kunna vara betydelsefull. En fråga som infinner sig blir varför ledarskapet betonas så starkt? De elevledda lektionerna tenderar, som tidigare nämnts, att ha ett för avancerat innehåll som exkluderar elever som saknar förmåga att genomföra det. Därmed kan ledarskapsövningar snarare bli en uppvisning av den egna förmågan att prestera och disciplinera sina kamrater än övning i att ta hänsyn till olika deltagares behov.

83. Se www.rf.se. 2010-11-30. *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*. (Pdf).

Elever som inte når målen i idrott och hälsa

Ett av huvudskälen till att elever inte når målen och får godkänt i ämnet är att de inte deltar i lektionerna, trots att närvaro i sig enligt kursplanen inte ska vara betygsgrundande. Frånvaro från idrott och hälsa kan ses som uttryck för samma tendens att välja bort idrotten som många barn och ungdomar gör i förhållande till fritidens idrott under tonårstiden. Det är inte säkert att detta handlar om en negativ syn på rörelse i stort, utan om en negativ syn på sådan verksamhet som i allt för stor utsträckning går ut på att man ska tävla, konkurrera och jämföra sig med varandra. På så sätt uppstår en paradoxal situation. Många lärare vill något annat med ämnet, något som gynnar de elever som inte fångas av idrott och hälsa, men de lyckas inte gestalta ämnesinnehållet på ett sådant sätt att det tilltalar dessa elever.

Flickors något lägre måluppfyllelse och resultat i idrott och hälsa kan delvis relateras till, som anglosaxisk och svensk forskning visar, att enstaka flickor och grupper av flickor väljer att inte hävda sig i det ”rum” som idrotten i skolan utgör.⁸⁴ Men kön kan inte ensamt förklara skillnader i betyg och måluppfyllelse. Det visar sig t.ex. i Skolverkets statistik. Den pekar på att flickor med utländsk bakgrund oftare saknar betyg i idrott och hälsa jämfört med flickor med svensk bakgrund och pojkar med både utländsk och svensk bakgrund.⁸⁵ Samtidigt visar resultaten i föreliggande studie att detta förhållande är avhängigt ytterligare faktorer. En sådan faktor är familjens resurser, om föräldrarna t.ex. kan orientera sig i det svenska skolsystemet och aktivt stötta sina barns skolgång. En annan är hur skolans resurser ser ut: om skolan har möjlighet att organisera undervisningen t.ex. så att könsåtskiljd undervisning i simning kan ske; om läraren är öppen för flexibla lösningar och kunnig i frågor som rör genus och exkludering/inkludering.

Vad gäller variabeln föräldrarnas utbildningsbakgrund visar det sig att skillnaderna i elevernas måluppfyllelse i idrott och hälsa mellan elever till föräldrar med förgymnasial, gymnasial respektive eftergymnasial utbildning tycks vara större än de skillnader som har med kön eller med svensk eller utländsk bakgrund att göra. Resultaten av denna studie uppenbarar att bristande måluppfyllelse också kan kopplas till den sociala kontexten, dvs. i vilket område skolan ligger. Det har betydelse för hur undervisningen bedrivs, vilket i sin tur påverkar elevernas villkor samt måluppfyllelse och resultat i ämnet.

84. Hills (2006), Flintoff & Scraton (2002), Redelius, Fagrell & Larsson (2009), Lundvall & Meckbach (2008).

85. Detta rimmar med det lägre intresse för föreningsidrott som den tidigare forskningen dokumenterat när det gäller denna grupp. (Se Riksidrottsförbundet 2002).

Slutsatser

Fysisk aktivitet inte anpassad efter elevers olika förutsättningar

Ämnet idrott och hälsa syftar till att utveckla både elevernas fysiska, psykiska och sociala förmåga, samt att ge kunskaper om den egna livsstilens betydelse för hälsan. Lärare i idrott och hälsa lägger stort fokus på fysisk aktivitet medan lärande om hälsa och livsstilsvanor får mindre utrymme. Det kan bero på ämnets svaga kärna som tidigare forskning beskrivit samt oklarheter avseende vad som är kunskapsobjekt och även vad som ska bedömas. Föreliggande studie visar att lärarna uppfattar kursplanerna och betygskriterierna som otydliga, vilket kan öka risken att bedömning sker på felaktiga grunder såsom personlighet och närvaro. Det blir i sin tur problematiskt ur ett jämställdhetsperspektiv i och med att lektionerna riskerar att bli en slags föreningsidrott i förenklad form som ofta, visar studien, kan förstärka dominerande könsmonster. De förmågor som bedöms inom idrott och hälsa förefaller att många gånger rymmas inom ett relativt smalt spektrum.

Studien åskådliggör därmed att ämnets utformning, organisation och innehåll bidrar till att upprätthålla icke-likvärdiga villkor. Fysiska aktiviteter som utövas i undervisningen av ämnet idrott och hälsa verkar inte alltid vara anpassad efter elevers olika förutsättningar. Det kan få konsekvenser för flickors och pojkars intresse för ämnet, hur de deltar och i förlängningen får det betydelse för elevernas resultat och måluppfyllelse.

Även om en stor andel flickor är idrottsaktiva på fritiden, så är andelen idrottsaktiva pojkar större inom bland annat bollsporter, som är den dominerande aktiviteten på lektionerna i idrott och hälsa, visar föreliggande och tidigare studie. Betygen i ämnet påverkas alltså av vad elever lär sig under sin fritid. Att undervisning och bedömning många gånger utformas så att fysisk styrka och prestation premieras innebär också att den mer sker på pojkars planhalva än på flickors. Därmed inte sagt att alla pojkar gynnas och alla flickor missgynnas.

Lärares genusmedvetenhet och bedömningsförmåga behöver utvecklas

Studien visar att lärares genusmedvetenhet i många fall behöver utvecklas. Även om flertalet av de lärare som ingick i studien uttrycker en vilja att erbjuda likvärdiga villkor för flickor och pojkar så uttrycker många av dem en osäkerhet eller oförmåga inför hur de ska gå till väga. Enligt studien utgår många lärare i idrott och hälsa från beteendemönster knutna till hur flickor och pojkar är, dvs. att könsskillnader är naturgivna och genetiska: att pojkar

tar stor plats och flickor behöver kompenseras. Den fysiologiska synen på kropp och rörelse som präglar ämnet, jämte det tävlingsidrottsliga sättet att organisera vissa inslag i undervisningen tenderar att gynna främst idrottsaktiva pojkar. Bedömningar som premierar specifika personligheter, och sättet på vilket elevledda lektioner genomförs, kan också leda till att reproducera dominerande könsmönster och därmed upprätthålla betygsskillnader mellan flickor och pojkar. Samtidigt visar denna studie att det finns lärare som utvecklat t.ex. problembaserade uppgifter och därmed skapat utrymme för både lärande och andra bedömningsgrunder.

Genus kan inte ensamt förklara bristfällig måluppfyllelse

Att ämnet idrott och hälsa i många fall bedrivs på pojkarnas planhalva, framför allt på idrottsaktiva pojkars planhalva, blir uppenbart i denna studie. Samtidigt åskådliggör den svårigheten i att säga vilken betydelse genus har som förklaringsmodell till elevers bristfälliga måluppfyllelse i ämnet idrott och hälsa. Liksom aktuell samhällsvetenskaplig forskning visar⁸⁶, kan ett intersektionellt perspektiv vidga analysen och visa hur bristfällig måluppfyllelse påverkas av fler sociala krafter än enbart genus. Det innebär att elevers icke-likvärdiga villkor behöver diskuteras i ljuset av hur olika förutsättningar påverkar elevers villkor i ämnet. Dessa förutsättningar handlar både om elevers *individuella* förutsättningar (alltifrån kroppslig förmåga, idrottserfarenhet till föräldrars utbildningsnivå och födelse-land) och *strukturella* förutsättningar, dvs. i vilken social kontext elever befinner sig i, till exempel i vilken skolklass och skola de går, i vilket område de bor samt vilken lärare de har.

Det krävs med andra ord en ordentlig genomlysning både av ämnets komplexitet och kontextens varierande betydelse för hur undervisningen i ämnet kan bedrivas. Detta måste ske bortom enögda analyser av könsskillnader som fenomen. Istället behöver fler aspekter diskuteras och analyseras både för att öka förståelsen för flickors och pojkars villkor i ämnet och på sikt för att åstadkomma en mer likvärdig och jämställd undervisning i idrott och hälsa. Hur den nya kursplanen i idrott och hälsa, som ska tillämpas fr o m 1 juli 2011, och tolkningen av den kommer att inverka på detta framöver blir en empirisk fråga.

86. Larsson, Håkan m. fl. (2010). de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber AB. Flintoff, Anne; Fitzgerald, Hayley & Scraton, Sheila (2008) "The challenges of intersectionality: researching difference in physical education". *International Studies in Sociology of Education*, 18(2): 73–85. Nordenmark, Love. & Rosén, Maria (2008). *Lika värde, lika villkor? Arbete mot diskriminering i förskola och skola*. Stockholm: Liber AB.

Referenser

Ambjörnsson, Fanny (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.

Blomdahl, Ulf & Elofsson, Stig (2006). *Hur många motionerar/idrottar för lite och vilka är dom?: en studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidingö*. Stockholm: Stockholms stad.

Bråkenhielm, Görel (2008). ”Ingen gympa för mig! En undersökning av skälen till att elever inte deltar i ämnet idrott och hälsa”. *Svensk Idrottsforskning*, nr 2, 30–33.

Butler, Judith (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York/London: Routledge.

Carli, Barbro

– (2004). *The Making and Breaking of a Female Culture: The History of Swedish Physical Education in a different voice*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

– (1990). *Idrott tillsammans – på samma villkor? Flickors situation i skolans idrottsundervisning*. Uppsats i pedagogik, ht 1990. Örebro: Örebro University, Dep. Of Education.

Connell, R W (1995). *Masculinities*. Cambridge/Oxford: Polity Press.

de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber AB.

Ekberg, Jan Eric (2009). *Mellan fysisk bildning och aktivering: En studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9*. Malmö: Malmö studies in Educational sciences no 46, Doctoral dissertation in education.

Englund, Tomas & Quennerstedt, Ann (2008) *Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språkanvändning*. Göteborg: Daidalos.

Engström, Lars-Magnus

– (1999) *Idrott som social markör*. Stockholm: HLS förlag.

– (2004) *Skola – Idrott – Hälsa. Studier av ämnet idrott och hälsa samt av barns och ungdomars fysiska aktivitet, fysiska kapacitet och hälsotillstånd. Utgångspunkter, syften och metodik*. Stockholm: Idrottshögskolan.

Flintoff, Anne & Scraton, Sheila (Eds.) (2002) *Gender and Sport: A Reader*. London: Routledge.

Flintoff, Anne; Fitzgerald, Hayley & Scraton, Sheila (2008) The challenges of intersectionality: researching difference in physical education. *International Studies in Sociology of Education*, 18(2): 73–85.

- Hammarberg, Lena (2001). *En sund själ i en sund kropp. Hälsopolitik i Stockholms folksskolor 1880–1930*. Stockholm: HLS förlag.)
- Hills, Laura (2006). "Playing the fields: an exploration of change, conformity and conflict in girls understanding of gendered physicality in physical education". I *Gender and Education*, 18(5): 539–556.
- Hirdman, Yvonne (1993) s. 149. "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I Eriksson, Christina (red) *Genus i historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Bengt (2008). *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra miljöer*. Diss. Stockholms universitet.
- Larsson, Håkan; Fagrell, Birgitta; Johansson, Susanne; Lundvall, Suzanne; Meckbach, Jane; Redelius, Karin (2010). "Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkers måluppfyllelse". Gymnastik och idrottshögskolan (GIH) Rapport (pdf).
- Larsson H, Fagrell B, Redelius K.
 – (2005). "Kön-Idrott-Hälsa" www.idrottsforum.org 2005-12-14.
 – (2009). Queering physical education. Between benevolence towards girls and a tribute to masculinity. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 14(1): 1–17.
- Larsson, Håkan (2004). "Vad lär man sig på gympan? Elevers syn på idrott och hälsa". I Larsson, Håkan och Kerstin Redelius (2004). *Mellan nytta och nöje. Bilder av ämnet idrott och hälsa*. Rapport nr 2 i serien Skola-Idrott-Hälsa. Stockholm: Idrottshögskolan.
- Ljunggren, Jens (1999). *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914*. Stockholm/Steghag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Lundquist Wanneberg, Pia (2004). *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran. 1919–1962*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lundvall, Suzanne (2006). "It's really about understanding human beings ..."
 Exploring PE teachers' perception of working in multicultural schools.
www.idrottsforum.org, 2006-06-17.
- Lundvall, Suzanne & Meckbach, Jane
 – (2004). "Fritt och omväxlande! Lärares bakgrund och tankar om sitt yrke". I Larsson, Håkan & Redelius, Karin (red). *Mellan nytta och nöje – bilder av ämnet idrott och hälsa*. Stockholm: Idrottshögskolan, s. 70–80.
 – (2008) "Lärandets form och innehåll. Lärares och elevers uppfattning om lärande och kompetens inom ämnet idrott och hälsa, SIH 2001 till SIH 2007." I *Svensk Idrottsforskning* 2008:4:17–22.

Meckbach, Jane (2004). "Ett ämne i förändring – eller är allt sig likt?" I Larsson, Håkan & Redelius, Karin (red) *Mellan nytta och nöje – bilder av ämnet idrott och hälsa*. Stockholm: Idrottshögskolan, s. 81–98.

Nordenmark, Love & Rosén, Maria (2008). *Lika värde, lika villkor? Arbete mot diskriminering i förskola och skola*. Stockholm: Liber AB.

Quennerstedt, Mikael (2006). *Att lära sig hälsa*. Örebro: Örebro studies in Education 15.

Redelius, Karin; Fagrell, Birgitta & Larsson, Håkan (2009). "Symbolic capital in physical education and health. To do, to be or to know? That is the gendered question" I *Sport, Education and Society*, 13(4): 381–398.

Redelius, Karin

– (2004). "Bäst är pest!" I Larsson, Håkan & Redelius, Karin. *Mellan nytta och nöje. Bilder av ämnet idrott och hälsa*. Rapport nr 2 i serien Skola-Idrott-Hälsa. Stockholm: Idrottshögskolan.

– (2007). "Betygsättning i idrott och hälsa – en didaktisk utmaning med pedagogiska konsekvenser". I Larsson, Håkan & Meckbach, Jane (red). *Idrottsdidaktiska utmaningar*.

Riksidrottsförbundet (2002). *Idrott och integration. En statistisk undersökning*. Stockholm.

Riksrevisionen (2004). *Betyg med lika värde? En granskning av statens insatser*, RiR 2004:11, Stockholm.

Rubin, Gayle (1996/1975). "The Traffic in Women: Notes On the 'Political Economy' of Sex". I Wallace Scott, Joan (ed) *Feminism and History*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Sandahl, Björn (2005). *Ett ämne för alla. Normer och praktik i grundskolans idrottsundervisning 1962–2002*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Selghed, B (2004). *Ännu icke godkänt. Lärares sätt att erfara betygssystemet och dess tillämpning i yrkesutövningen*. Diss. Malmö högskola, Lärarutbildningen.

Schlytter, Astrid; Högdin, Sara; Ghadimi, Mariet; Backlund, Åsa & Rexvid, Devin m. fl. (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. Stockholms universitet: Institutionen för social arbete.

Skolinspektionen (2010). "Mycket idrott och lite hälsa. Rapport från Flygande tillsynen i idrott och hälsa."

Skolverket (2004a). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Sammanfattande huvudrapport". Rapport 250.

Skolverket (2004b). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Huvudrapport – bild, hem- och konsumentkunskap, idrott och hälsa, musik och slöjd." Rapport 253.

Skolverket (2005a). "Grundskolans ämnen i ljuset av Nationella utvärderingen 2003. Nuläge och framåtblickar."

Skolverket (2005b). "Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Idrott och hälsa." Ämnesrapport till Skolverket 2005. Rapport 253 (NU-03) Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2006a). "Attityder till skolan. Elevernas och lärarnas attityder till skolan". Rapport 299.

Skolverket (2006b). "Nivåindelning i grundskolan – vägledande slutsats." 2006-04-03.

Skolverket (2009). "Diskriminerad, trakasserad, kränkt?" Rapport 326.

Skolverket (2010a). "Skolfrånvaro och vägen tillbaka. Långvarig, ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv." Rapport 341.

Skolverket (2010b). "Attityder till skolan 2009. Elevernas och lärarnas attityder till skolan." Rapport 344.

Svensk Idrottsforskning (2008) "SIH-projektet: Skola Idrott och Hälsa – en sexårsuppföljning". Nr 4.

Tholin, Jörgen (2006). *Att kunna klara sig i okänd natur. En studie av betyg och betygsriterier – historiska betingelser och implementering av ett nytt system*. Diss, Högskolan i Borås.

Wernersson, Inga (2010). "Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker." Rapport från *Delegationen för jämställdhet i skolan* (DEJA). SOU 2010:51.

Hemsidor

www.do.se/sv/Fakta/Ordlista/ (2010-06-30).

www.rf.se. (2010-11-30). *Riksidrottsförbundets årsberättelse 2008: Idrotten i siffror. Föreningsidrott med flest utövare ungdomar (13–20 år)*. (Pdf).

Lagar

Skollagen (2010:800) 7 kap. 19 §

Skollag (1985:1100) 3 kap. 12 §

Förordning (SKOLFS 1994:1) Om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94.

Bilaga 1. Urval och metod

Enkätstudien

Enkätstudien, som genomfördes med hjälp av en postal enkät, syftade till att ge en bred och allmän bild av ämnet idrott och hälsa avseende lärarnas bakgrund och deras skolsituation. Även hur de organiserar sin undervisning, hur de går till väga vid bedömning och betygssättning samt hur de ser på frågor kring jämställdhet, jämlikhet och en likvärdig undervisning efterfrågades.⁸⁷ Formuläret, som till stora delar var identiskt med ett formulär som använts inom ramen för forskningsprogrammet vid GIH: Skola-Idrott-Hälsa,⁸⁸ innehöll huvudsakligen frågor med fasta svarsalternativ. Det fanns också en del möjligheter för lärarna att formulera sina svar på egen hand.

Läsåret 2007–08 fanns det 1664 skolor med elever som avslutade grundskolans årskurs 9. I urvalsramen ingår skolor med 20 elever eller fler i årskurs 9 för läsåret 2007/08. Även skolor som endast hade elever i årskurs 9 läsåret 2007/08 exkluderades liksom skolor som inte gav betyg enligt det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet samt skolor där eleverna inte hade sin ordinarie undervisning. I urvalsramen kvarstod då 1318 skolor. Av dessa drogs 350 skolor ut för deltagande i studien.

Urvalet är draget som ett obundet slumpmässigt urval (OSU) utifrån två strata: kommunal eller fristående skola. Hänsyn är tagen till antalet skolor i urvalspopulationen i respektive strata för att minska konfidensintervallets bredd. Därför blir det ett proportionerligt större urval bland de fristående skolorna.

Tabell 1. Antal skolor i population, urvalsram respektive urval.

Stratum	Skolor i populationen	Skolor i urvalsramen	Skolor i urvalet	Svarsfrekvens (antal svar)
Kommunal	1 293	1 118	220	70% (153)
Fristående	371	182	130	62% (80)
Totalt	1 644	1 318	350	67% (233)

87. Larsson, Håkan m. fl. (2010). Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse.

88. Engström (2004). Resultaten från forskningsprogrammet Skola-Idrott-Hälsa presenteras i två temanummer av tidskriften *Svensk Idrottsforskning*, nr 4:2004 och nr 4:2008.

Utöver en viss skillnad i svarsbenägenhet mellan kommunala och fristående skolor, kunde inte några särskilda mönster när det gäller bortfall urskiljas. Varken antalet elever (i åk 9), andelen elever med svensk eller utländsk bakgrund, andelen elever med föräldrar med hög eller låg utbildningsbakgrund eller elever med höga eller låga betyg visade sig ha något samband med om lärarna besvarade enkäten eller ej.

Lärarnas kön, utbildningsbakgrund och undervisningserfarenhet

En majoritet av de lärare som besvarade enkäten var män och en stor andel anger att de är utbildade lärare i ämnet idrott och hälsa. Drygt 40 procent har en så kallad ettämnesutbildning och en lika stor andel har förutom utbildning i idrott och hälsa även behörighet att undervisa i ytterligare ett eller flera ämnen. Redovisningen av utbildningsnivån gäller den sammantagna bilden av de lärare som besvarade enkäten. Här föreligger emellertid en skillnad mellan lärare från kommunala och fristående skolor. Bland lärare som undervisar i den förra skolformen var 89 procent utbildade i ämnet. Bland lärare i den senare skolformen var motsvarande andel utbildade lärare 71 procent.

Enkätsvaren tyder på att lärarnas undervisningserfarenhet varierar stort. Några är nya och gör sin första termin, andra har undervisat runt 40 läsår. I genomsnitt har lärarna undervisat i tolv läsår. En tredjedel av lärarna har undervisat fem år eller mindre.

Förutom frågor om utbildningsbakgrund och undervisningserfarenhet, fick lärarna också besvara frågor om sina erfarenheter av föreningsidrott. Skälet till detta är, menar GIH-forskarna, att deras tidigare studier visar att de som väljer en yrkesbana som lärare i idrott och hälsa ofta har stor erfarenhet av tävlingsidrott inom ramen för en förening.⁸⁹ Att så är fallet kan vara en förklaring till att skolans idrottsundervisning delvis präglas av den föreningsbundna tävlingsidrotten, vilket också tidigare forskning pekar på.⁹⁰ Även bland de lärare som svarade på enkäten har många erfarenheter från den föreningsbundna idrotten. Drygt 80 procent svarar att de är eller har varit aktiva i föreningsidrott – merparten i egenskap av att de är eller har varit tränare eller ledare.

89. Lundvall & Meckbach (2004).

90. Larsson & Redelius (2004), Skolverket (2005a och b).

Fördjupningsstudien

Syfte

Delstudien syftar till att ge en fördjupad bild av hur dessa lärare resonerar kring sitt ämne, framför allt avseende dess mål och förutsättningar, organisering och undervisningsupplägg samt bedömning och betygssättning, respektive kring jämställdhet och en likvärdig undervisning i ämnet. Intervjustudien har i huvudsak genomförts i syfte att undersöka hur lärare i idrott och hälsa resonerar om ämnet idrott och hälsa i förhållande till de elever som deltar i undervisningen och deras villkor för deltagande. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt ämnets organisation på respektive skola samt lärarnas syn på frågor som ämnets syfte, mål, innehåll och arbetsformer relaterat till frågor om en likvärdig utbildning, likvärdig bedömning samt jämställdhet mellan flickor och pojkar.

Urval

Urvalet av skolor i fördjupningsstudien begränsades av tidsmässiga och ekonomiska skäl till Stockholms län och Mälardalen. Ett antal kommuner drogs ur urvalsramen där samtliga skolor och huvudmän i urvalsramen togs med. Den nya ramen innehöll 370 skolor i 43 kommuner. Ur denna ram drogs ett antal skolor utifrån en strategisk utgångspunkt. Urvalet bestod av fyra skolor med höga betyg i idrott och hälsa (= stor andel elever med betyget MVG i ämnet), fyra skolor med låga betyg i idrott och hälsa (= stor andel utan betyg i ämnet), fyra skolor med liten skillnad i betyg i idrott och hälsa mellan flickor och pojkar, fyra skolor med stor skillnad i betyg i idrott och hälsa mellan flickor och pojkar (två där flickor har högre betyg och två där pojkar har lägre betyg i ämnet). När det gäller de två sista kategorierna, skolor med små respektive stora betygsskillnader mellan flickor och pojkar, visade det sig lämpligt att utgå från det högsta betyget (MVG). Allmänt sett har elever relativt höga betyg i idrott och hälsa. De största skillnaderna mellan flickor och pojkar framträder också på den högsta betygsnivån. Mellan sex och åtta skolor i respektive kategori kontaktades innan GIH-forskarna hade fått fyra lärare i respektive kategori, inalles 16 lärare, som var intresserade av att delta i studien.

Majoriteten av skolorna är kommunala (13) och några (5) har annan huvudman. De intervjuade lärarna är alla examinerade lärare för ämnet idrott och hälsa med minst tre terminers studier (90 högskolepoäng) i idrott och hälsa och majoriteten är så kallade ettämneshögskolelärare. Åtta av de intervjuade lärarna är kvinnor och nio är män. Många av dem har arbetat flera år vid samma skola och har också lång erfarenhet av läraryrket. Tre av de intervjuade lärarna har utbildats inom ramen för den nu gällande lärarutbildningen som startade 2001. En av lärarna är uppvuxen och utbildad i ett annat land.

Intervjuerna genomfördes under vintermånaderna november 2009 till och med januari 2010 av tre av medarbetarna i projektgruppen. För att nå syftet med studien har kvalitativa intervjuer genomförts (Kvale & Brinkmann 1997). En intervjuguide utarbetades för att täcka de olika frågeområdena.⁹¹ Intervjuerna har analyserats med utgångspunkt i den frågeguide som utformades inför intervjuerna: i) målet med undervisningen, ii) organisering och undervisningsmetoder, iii) likvärdig undervisning och iv) bedömning och betygssättning.

Fallstudien

Syfte

Delstudiens syfte var att undersöka vilken betydelse organisering och utformning av ämnet idrott och hälsa har för flickors och pojkars resultat, närvaro, aktivitet, attityder och lärande. Fallstudien omfattar observationer av ett antal lektioner i idrott och hälsa vars målsättning är att ge en ”levande” bild av vad undervisning i ämnet idrott och hälsa kan innebära.

Urval

Urvalet av skolor i fallstudien begränsades, återigen av tidsmässiga och ekonomiska skäl, till Stockholms län. Skolorna drogs ur samma urvalsram som gällde för fördjupningsstudien. Även denna gång användes en strategisk utgångspunkt. Urvalet bestod av två skolor med liten skillnad i betyg mellan flickor och pojkar i idrott och hälsa, två skolor med en stor andel elever som inte når målen i idrott och hälsa, två skolor med stor skillnad i betyg mellan flickor och pojkar (en där flickor har högre betyg och en där pojkar har högre) i idrott och hälsa.

När det gäller dessa skolor erhöll GIH-forskarna information från Skolverket om betygsfördelningen vid de utvalda skolorna under fyra på varandra följande år: 2006–2009. Utifrån denna information kunde de konstatera att de kännetecknen som urvalet baserades på (stora eller små skillnader mellan flickor och pojkar respektive många elever som inte når målen) inte var en tillfällighet för ett specifikt år utan ett återkommande mönster. Samtliga sex skolor som valdes ut tackade ja till att delta i studien. Respektive klass på de sex skolorna valdes ut efter samtal med en av idrottslärarna på respektive skola. Valet av klass var i huvudsak relaterat till klassens schemapositioner och forskarnas arbetsvillkor. En av de sex klasserna fanns inom ramen för en fristående skola. De övriga sex klasserna tillhörde kommunala skolor, där tre av klasserna hade en profilinriktning, två med musik och en med engelska.

91. Larsson, Håkan m. fl. (2010). Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse.

Metod

Var och en av de sex skolorna besöktes av en av medarbetarna i projektet.⁹² Fem observatörer observerade var sin klass vid fyra till sex tillfällen, en sjätte observatör följde två klasser vid samma skola vid vardera fyra tillfällen. Antalet lektioner som kom att observeras blev 32. Vid en av skolorna besöktes sex lektioner för att forskaren skulle få tillfälle att följa upp en lektionsserie med ett innehåll som i tidigare studier (och i denna) visat sig vara ovanligt.⁹³ Vid två andra skolor besöktes fem lektioner. Vid en av dessa skolor var undervisningen organiserad åtskild för flickor och pojkar, men vid ett tillfälle tillämpades samundervisning. Vid den andra skolan besöktes fyra lektioner med samundervisning medan den femte genomfördes åtskild. Forskarna besökte vardera två lektioner med undervisning för flickor, två med undervisning för pojkar och en lektion med samundervisning. Vid en tredje skola besöktes fyra lektioner i två klasser. Den ena av klasserna hade inriktning mot musik (s. k. musikklass), den andra hade ingen särskild profil.

Med hjälp av löpande protokoll observerade forskarna och registrerade fyra i förväg definierade fokusområden: *Aktivitet*, *Aktiv/passiv*, *Kommunikation* och *Förhållningssätt/anda* (mellan elever och mellan elev och lärare).⁹⁴ Löpande protokoll är en relativt ostrukturerad observationsmetod där man kontinuerligt observerar och med egna ord beskriver ett skeende. Det löpande protokollet ger beskrivningar av aktiviteter och händelser respektive sambandet mellan händelser. Det går således att genom protokollet följa den verksamhet som pågår, vad elever och lärare gör och hur läraren eller elever reagerar eller inte reagerar. Noteringarna under observationsschemats rubriker *Aktivitet*, *Aktiv/passiv*, *Kommunikation* och *Förhållningssätt/anda* sammanfattades efter respektive lektions slut i ett observationsprotokoll. I samband med att observationsschemat och observationsprotokollet skapades, genomfördes två provobservationer i en niondeklass i en skola som inte ingick i urvalet. Provobservationerna syftade också till att skapa gemensamma referensramar för de sex forskarna.

-
92. Innan observationsstudien påbörjades, genomfördes en pilotstudie med två klasser i åk 9. Vid denna pilotstudie prövades de löpande protokollen som grund för datainsamling samt de fokusområden som valts ut. Efter det att pilotstudien var genomförd diskuterade samtliga observatörer om huruvida de löpande protokollen var funktionella och om de teoretiska analysbegreppen logik (meningsbärande praktik), könsmönster och genusmedvetenhet fungerade som analysenheter. Vi bedömde att de löpande protokollen, med sina fokusområden samt de valda analysbegreppen var adekvata i relation till studiens syfte.
93. En serie om tre lektioner med ett innehåll bestående av fria, kreativa rörelser till musik (inklusive musikanalys).
94. Se Larsson, Håkan m. fl. (2010). Jämställda villkor i idrott och hälsa med fokus på flickors och pojkars måluppfyllelse.

Frågeformulär

För att få en bild av elevernas uppfattning om de observerade lektionerna, genomfördes mot slutet av varje lektion ett frågeformulär med eleverna.

Tillfälle X. Kryssa över rutan som stämmer bäst

Jag gjorde mitt bästa	hela tiden	ofta	ibland	aldrig
Jag fick visa vad jag kan	hela tiden	ofta	ibland	aldrig
Jag lärde mig	jättemycket	ganska mycket	ganska lite	ingenting
Jag gillade det vi gjorde	jättemycket	ganska mycket	ganska lite	inte alls
Vem "ägde" lektionen?	mest killar	mest tjejer	både killar och tjejer	Ingen

Eleverna kunde i ett och samma frågeformulär registrera sina upplevelser vid samtliga lektionstillfällen. Frågeformuläret innehöll således samlad data från en och samma elev. Eleverna fyllde i det omedelbart i anslutning till lektionen. De behövde inte ange sitt namn på enkäten. För att eleverna skulle kunna utnyttja en och samma enkät vid samtliga lektioner märkte eleven sin enkät med en "tag". Detta förfaringssätt gjorde att eleverna kunde vara anonyma och att vi kunde samla data från en och samma elev. Frågeformuläret prövades på fyra elever av båda könen i motsvarande åldersgrupp för att stämma av påståendena/frågorna och språkanvändning. Det kom då att revideras och mer enhetliga svarkategorier skapades.

En del av sammanfattningen av de löpande protokollens fokus- och analysområden har kodats för att ge möjlighet till en översiktlig bild av förekomst av olika aktiviteter, upplägg av lektioner, dominerande underliggande logiker, antal elev- respektive lärarledda lektioner, antal åskådare, frånvarande elever samt notering om klädsel (funktionell/icke funktionell). Med hjälp av frekvenstabeller har ett deskriptivt underlag tagits fram för att övergripande kunna beskriva elevernas attityder till lektionsinnehåll, uppfattningar om eget deltagande, kompetens och inflytande.

Bilaga 2. Kursplan för idrott och hälsa

INRÄTTAD 2000–07 SKOLFS: 2000:135

Ämnets syfte och roll i utbildningen

Idrott, friluftsliv och olika former av motion och rekreation har stor betydelse för hälsan. Barn och ungdomar behöver därför utveckla kunskaper om hur kroppen fungerar och hur vanor, regelbunden fysisk aktivitet och friluftsliv förhåller sig till fysiskt och psykiskt välbefinnande. Ämnet idrott och hälsa syftar till att utveckla elevernas fysiska, psykiska och sociala förmåga samt ge kunskaper om den egna livsstilens betydelse för hälsan.

Under generationer har rörelseaktiviteter och friluftsverksamheter utvecklats. Ämnet ger kunskaper om deras framväxt, erfarenheter av att delta i dem och färdigheter i att bedriva dem. Ämnet skall även väcka nyfikenhet och intresse för nya aktiviteter. Ett grundläggande syfte med ämnet är också att skapa förutsättningar för alla att delta i olika aktiviteter på sina egna villkor, utveckla gemenskap och samarbetsförmåga samt förståelse och respekt för andra.

Fysiska aktiviteter utgör en gemensam nämnare för olika kulturer. Utbildningen i idrott och hälsa ger möjligheter till att stärka gemenskapen mellan barn och ungdomar i ett mångkulturellt och internationellt samhälle.

Mål att sträva mot

Skolan skall i sin undervisning i idrott och hälsa sträva efter att eleven

- utvecklar sin fysiska, psykiska och sociala förmåga samt utvecklar en positiv självbild,
- utvecklar kunskap om vad som främjar hälsa,
- utvecklar en god kroppsuppfattning och kunskaper som gör det möjligt att se, välja och värdera olika former av rörelse ur ett hälsoperspektiv, stimuleras till ett bestående intresse för regelbunden fysisk aktivitet och tar ett ansvar för sin hälsa,
- utvecklar och fördjupar sin rörelseförmåga och lust att röra sig samt stimuleras att ge uttryck för fantasi, känslor och gemenskap,
- utvecklar förmågan att leka, motionera och idrotta på egen hand och tillsammans med andra,
- utvecklar kunskaper att kritiskt bemöta missförhållanden som kan förekomma i samband med olika typer av fysiska aktiviteter samt ges förutsättningar till ett personligt ställningstagande i idrotts- och hälsofrågor,
- utvecklar förmågan att organisera och leda aktiviteter,

- får inblickar i idrottens och friluftslivets historia samt lär känna olika former av lekar, danser och idrottsformer i olika kulturer,
- utvecklar kunskaper om och beredskap för handlande i nöd- och katastrofsituationer både på land, i och vid vatten.

Ämnets karaktär och uppbyggnad

Ämnet idrott och hälsa har ett brett innehåll. Ämnets kärna är idrott, lek och allsidiga rörelser utformade så att alla oavsett fysiska eller andra förutsättningar ska kunna delta, erhålla upplevelser och erfarenheter samt utvecklas på sina egna villkor. Grundläggande är ett hälsoperspektiv som innefattar såväl fysiskt och psykiskt som socialt välbefinnande. Ämnet förmedlar därmed en syn på idrott och hälsa som har betydelse för både uppväxttiden och senare skeden i livet. Ämnet stimulerar och engagerar alla att själva ta ett ansvar för uppläggning och genomförande av motion och fysisk träning.

Det föreligger ett starkt samband mellan livsstil, livsmiljö, hälsa och livskvalitet. Ämnet förmedlar därför kunskaper om hur god hälsa och god livs- och arbetsmiljö kan främjas. I ämnet innefattas också utbildning för nödsituationer såsom livräddning och första hjälpen vid olycksfall.

Ämnet står för en helhetssyn på människan, dvs. att kropp, känslor, intellekt och tankar är beroende av varandra, och kan på så sätt medverka till att elevens kroppsuppfattning utvecklas. Ämnet erbjuder möjlighet att i ett naturligt sammanhang diskutera såväl hälsofrågor som etiska frågor som hör ihop med idrott och friluftsliv. Tillsammans med kunskap om de avarter och trender som är knutna till vår tids kroppsovningskultur ger ämnet möjligheter att bl.a. utifrån ett jämställdhetsperspektiv ifrågasätta de idealbilder som sprids via olika medier. I ett etiskt perspektiv ryms också frågor om förståelse för människors olika förutsättningar när det gäller fysiska aktiviteter. Ett kulturellt perspektiv i ämnet speglar såväl egna traditioner och sätt att tänka som synsätt och rörelseuttryck i andra kulturer.

Att utveckla allsidiga rörelseaktiviteter är centralt i ämnet och en allsidig rörelserepertoar kan lägga grund för en aktiv och hälsofrämjande livsstil. En positiv upplevelse av rörelse och rytm är i sin tur en grund för individuella och kollektiva övningar och främjar på så sätt såväl den improvisatoriska och estetiska som den motoriska förmågan. Detta ger möjligheter att utveckla tanke och känsla, rörelse- och idrottsfärdigheter samt träna kondition, styrka och rörlighet.

Ämnet anknyter också till de starka kulturella traditioner som finns i Sverige när det gäller att vistas i naturen. Genom friluftsverksamhet och vistelse i skog och mark får eleverna upplevelser, kunskaper och erfarenheter som kan stimulera ett fortsatt intresse för friluftsliv, natur och miljöfrågor. Ämnet bidrar på så sätt till att väcka engagemang för betydelsen av att skydda och vårda natur och miljö.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det femte skolåret

Eleven skall

- behärska olika motoriska grundformer och utföra rörelser med balans och kroppskontroll samt kunna utföra enkla danser och rörelseuppgifter till musik,
- ha god vattenvana, vara trygg i vatten, kunna simma 200 meter, varav 50 meter på rygg, och hantera nödsituationer vid vatten,
- ha grundläggande kunskaper om bad-, båt- och isvett,
- kunna orientera sig och hitta i närmiljön genom att använda enkla hjälpmedel,
- ha grundläggande kunskaper om friluftsliv samt känna till principerna för allemansrätten,
- känna till något om och kunna ge synpunkter på arbetsmiljön i skolan,
- ha erfarenheter av några vanliga idrottsaktiviteter samt veta något om skaderisker och om hur skador kan undvikas.

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret

Eleven skall

- förstå sambandet mellan mat, motion och hälsa och kunna tillämpa kunskaper i ergonomi i vardagliga sammanhang,
- kunna delta i lek, dans, idrott och andra aktiviteter och kunna utföra lämpliga rörelseuppgifter,
- kunna forma och genomföra aktiviteter för egen motion,
- kunna orientera sig i okända marker genom att använda olika hjälpmedel samt kunna planera och genomföra vistelse i naturen under olika årstider,
- kunna hantera nödsituationer i och vid vatten,
- ha kunskaper i livräddande första hjälp,
- ha kunskaper i vanliga rörelseaktiviteter och hur de kan bedrivas på ett säkert sätt.

Bedömning i ämnet idrott och hälsa

Bedömningens inriktning

Bedömningen i ämnet idrott och hälsa avser elevens kunskaper om hur den egna kroppen fungerar och hur eleven bland annat genom regelbunden fysisk aktivitet och friluftsliv kan bibehålla och förbättra sin fysiska och psykiska hälsa. Det innebär att elevens kunskaper om vilka faktorer som påverkar den egna hälsan är en viktig bedömningsgrund. Elevens förmåga att använda kroppen för sammansatta och komplexa rörelsemönster på ett ändamålsenligt sätt liksom bredden av fysiska aktiviteter ingår också i bedömningen.

Ytterligare en bedömningsgrund är elevens förmåga att utföra rörelser med kontroll och precision liksom att med hänsyn till rytm och estetik ge uttryck för känslor och stämningar. Även elevens förmåga att reflektera över och värdera fysiska aktiviteters betydelse för livsstil och hälsa utifrån både ett individ- och ett samhällsperspektiv är av vikt vid bedömningen.

Kriterier för betyget Väl godkänt

- Eleven reflekterar med hjälp av kunskaper om kropp och rörelse över hur hälsa och välbefinnande kan bibehållas och förbättras.
- Eleven föreslår och genomför fysiska aktiviteter som befrämjar egen motion och hälsa.
- Eleven använder ett ändamålsenligt rörelsemönster vid deltagandet i olika fysiska aktiviteter.
- Eleven deltar i och tillämpar sina kunskaper om friluftsliv under olika årstider.
- Eleven använder sina kunskaper för att förutse och avvärja risker i samband med olika fysiska aktiviteter.

Kriterier för betyget Mycket väl godkänt

- Eleven använder sina kunskaper om livsstil, livsmiljö och hälsa för att bedöma värdet av olika idrotts- och friluftaktiviteter.
- Eleven komponerar, motiverar och genomför ett allsidigt och funktionellt motionsprogram.
- Eleven organiserar motions-, idrotts- eller friluftaktiviteter tillsammans med andra med hänsyn till olika deltagares behov.
- Eleven anpassar sina rörelser till de krav som olika aktiviteter och situationer ställer på exempelvis balans, precision och tempo.

I Skolverkets rapport "På pojkarnas planhalva?" framträder ett tydligt mönster – undervisningen i idrott och hälsa sker inte på lika villkor för elever i grundskolan. Undervisningen är inte fullt ut anpassad efter elevers olika förutsättningar. Elever som är aktiva inom idrotter på sin fritid gynnas i ämnet idrott och hälsa. Det gäller särskilt idrottsaktiva pojkar eftersom tyngdpunkten i undervisningen ofta ligger på fysisk aktivitet, och då gärna bollsporter. I förlängningen får det betydelse för elevernas resultat och måluppfyllelse.

Ibland används särundervisning för att underlätta för framför allt flickor som "inte tar för sig". Detta synsätt förändrar inte könsmönstren på djupet. Det kan snarare bidra till att lärarna får lägre förväntningar på vissa elever och att flickornas, liksom vissa av pojkarnas, kunskaper därmed undervärderas. En slutsats i studien är därför att lärares genusmedvetenhet och förmåga att bedöma elevernas kunskaper behöver utvecklas. Idrott och hälsa är det enda ämnet i grundskolan där pojkar har bättre betyg än flickor.

Könsskillnad är dock bara en aspekt som kan förklara bristfällig måluppfyllelse. Av betydelse för måluppfyllelse och resultat är både elevers *individuella* förutsättningar – alltifrån idrottserfarenhet till föräldrars utbildningsnivå och födelseland – och *strukturella* förutsättningar, till exempel i vilken skolklass och skola elever går och i vilket område de bor.

Skolverket

www.skolverket.se